

Krzysztof Garbacz

Importy rzymskie ze wschodniej części Niecki Nidziańskiej¹

Wschodnia część Niecki Nidziańskiej w młodszym okresie przedrzymskim i okresie rzymskim objęta była osadnictwem kultury przeworskiej. Proces kształtowania się tej kultury na analizowanym obszarze rozpoczął się już prawdopodobnie w fazie A₁, a w następnych stadiach okresu przedrzymskiego i zwłaszcza w okresie wpływów rzymskich nastąpił jej intensywny rozwój, natomiast zanik miał miejsce w fazie D (K. Garbacz 2000b).

Położenie wschodniej części Niecki Nidziańskiej w rejonie górnej Wisły, pomiędzy silnie rozwiniętym podkrakowskim regionem osadniczym a świętokrzyskim ośrodkiem metalurgicznym, na pewno sprzyjało rozwojowi kontaktów zarówno międzyplemiennych, jak również dalekosiężnych z obszarami *Imperium Romanum*. Dotychczasowe znaleziska rzymskich importów przemysłowych i monet, zanotowane na omawianym obszarze, świadczą o intensywnych kontaktach między Południem a obszarami Niecki Nidziańskiej, począwszy od schyłku młodszego okresu przedrzymskiego po wczesne stadium późnego okresu rzymskiego.

Mapa 1. Położenie wschodniej części Niecki Nidziańskiej

Karte 1. Die Lage des östlichen Teils des Nida-Beckens

¹ Impulsem do napisania niniejszego artykułu były rozmowy z Panem prof. Jerzym Kolendo, w trakcie których zachęcał mnie do skomasowania danych o znaleziskach importów przemysłowych i numizmatycznych, zamieszczonych w różnych rozdziałach rozprawy doktorskiej (K. Garbacz 1999) i przygotowania ich pełnej publikacji w „Korpusie znalezisk rzymskich”. Na obecnym etapie rozpoznania źródeł wyczerpujące i uaktualnione — jak mniemam — przygotowanie niniejszego artykułu było możliwe m.in. dzięki współpracy z Panem prof. Aleksandrem Bursche i Panią mgr Renatą Ciolek, którym składam serdeczne podziękowania za pomoc przy jego opracowaniu, zwłaszcza partii traktującej o znaleziskach numizmatycznych.

Omawiany obszar wchodzi w skład makroregionu Niecki Nidziańskiej, leżącego między Wyżyną Krakowsko-Częstochowską a Wyżyną Kielecko-Sandomierską (mapa 1). W granicach tego terytorium znajdują się następujące mezoregiony położone pomiędzy Nidą, Wisłą i Wyżyną Kielecko-Sandomierską: Dolina Nidy, Niecka Solecka, Niecka Polaniecka, Garb Pińczowski, Płaskowyż Szaniecki i Płaskowyż Szydłowski. Powierzchnia tego regionu wynosi 2726 km². Wschodnia część od południowego zachodu i zachodu graniczy z zachodnią częścią Niecki Nidziańskiej, w skład której wchodzi przylegające do doliny Nidy mezoregiony: Płaskowyż Jędrzejowski, Garb Wodzisławski i Płaskowyż Proszowicki. Na północy leżą Góry Świętokrzyskie, a na północnym wschodzie Wyżyna Sandomierska. Obszar po prawej stronie Wisły, na południowym wschodzie, zajmuje Nizina Nadwiślańska i Równina Tarnobrzaska, wchodzące w skład Kotliny Sandomierskiej (J. Kondracki 1981, 356–367, 396–399).

Pierwsze informacje o znaleziskach importów rzymskich ze wschodniej części Niecki Nidziańskiej pochodzą z XIX i początku XX w. Najstarsza wzmianka opublikowana została w 1874 r. i dotyczyła denara znalezionej w Marzęcinie (A. H. Kirkor 1874, 54). Następna publikacja traktowała o monecie z Rębowa (W. Siarkowski 1886, 17). Ksiądz Władysław Siarkowski w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XIX w. penetrował okolice Rębowa i Pińczowa (W. Siarkowski 1886, 17–23; tenże 1888, 47–55), jednak bardziej intensywne prace penetracyjne na obszarze dużej części omawianego w niniejszym artykule obszaru, tj. w dawnym powiecie stopnickim, prowadził pod koniec XIX i na początku XX w. warszawski archeolog Erazm Majewski. W wyniku tych badań pozyskał on bardzo wiele zabytków z różnych epok, w tym też znaleziska kultury przeworskiej, które wzbogaciły zbiory prywatnego wówczas muzeum tego badacza. Sposoby pozyskiwania materiałów, polegające na ich zbieraniu i rozkopywaniu stanowisk bez właściwej dokumentacji, a także często pomieszanie zabytków, znacznie ograniczyły wartość naukową zbiorów E. Majewskiego (J. Kostrzewski 1949, 100). Wyniki penetracji terenowych archeolog ten kilkakrotnie publikował w roczniku „Światowit”, gdzie ogłosił m.in. informacje o odkryciu importów przemysłowych i monet w kilku miejscowościach w rejonie stopnickim (E. Majewski 1901). E. Majewski pozyskał do swojego muzeum liczne zabytki wydobyte na cmentarzysku w Beszowej. Do zbiorów muzealnych trafiły też okazy importowane odkryte najprawdopodobniej w większości na cmentarzyskach w Borzymowie, Górze, Grabowej, Jastrzębcu i Łubnicach. Większość znalezisk, w tym importów, zachowała się do dziś i jest przechowywana w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie.

Od lat dwudziestych do pięćdziesiątych XX w. niezwykle ożywioną działalność terenową na znacznej przestrzeni opisywanego obszaru prowadził archeolog-amator, ks. Stanisław Skurczyński, który w trakcie pracy duszpasterskiej w Korytnicy, Brzegach i Gnojnie kolekcjonował znaleziska archeologiczne i numizmatyczne z okolic tych miejscowości. Zbieracz ten pozyskiwał zabytki od przypadkowych znalazców, sam też prowadził penetracje powierzchniowe. Część stanowisk badał wykopaliskowo. Do najciekawszych stanowisk kultury przeworskiej badanych przez księdza Skurczyńskiego należy cmentarzysko w Korytnicy (stan. 1), gdzie znalazł m.in. importowane paciorki szklane. Z badań księdza znany jest skarb monet rzymskich, odkryty w pobliżu cmentarzyska i w części przechowywany dawniej w jego zbiorach wraz z innymi lokalnymi znaleziskami numizmatycznymi. Księdzu Skurczyńskiemu zawdzięczamy też pozyskanie i publikację naczynia brązowego ze Stawian (S. Skurczyński 1947, 9–40). Niestety, część znalezisk z jego kolekcji zaginęła, w tym monety i naczynie brązowe. Pozostałe przechowywane są w Muzeum Narodowym w Kielcach, Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie, a także w Muzeach Regionalnych w Pińczowie i Szydłowie, gdzie trafiły w różnych okolicznościach i czasie (S. Skurczyński 1947, 13, 14; Z. W. Pyzik 1973, 227–228).

Odkrycie znacznej części importów wiąże się z ostatnim półwieczem, kiedy to obszar wschodniej części Niecki Nidziańskiej był w kręgu zainteresowania różnych ośrodków naukowych, konserwatorskich oraz muzealnych. W odróżnieniu od okresu poprzedniego, zaznaczonego penetracją prowadzoną przez archeologów-amatorów, w drugiej połowie XX w. przeprowadzono wiele profesjonalnych badań wykopaliskowych i powierzchniowych, owocujących m.in. nowymi znaleziskami importów rzymskich. Zdarzały się też odkrycia przypadkowe. Z obszaru wschodniej części Niecki Nidziańskiej pochodzi odkryty w Połańcu skarb monet z czasów Republiki i wczesnego Cesarstwa, wówczas unikatowy w skali europejskiego Barbaricum.

Skarb ten dzięki Zygmuntowi Pyzikowi trafił do Muzeum Świętokrzyskiego (obecnie Narodowego) w Kielcach i szybko został w pełni opublikowany (A. Kunisz 1970, 103–159). Nieco wcześniej doczekał się publikacji skarb monet rzymskich ze Skrobaczowa, odkryty jeszcze w 1909 r. (J. Kuczyński 1964, 115–136). Ponadto do bardziej interesujących importów należą: brązowy kociołek z Piaseczna (z badań Adama Kraussa, Konserwatora Zabytków Archeologicznych w Krakowie), aureus Nerona i fragmenty ceramiki *terra sigillata* z Zawady (z badań Bolesławy Chomentowskiej i Jana Michalskiego z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego) czy fragmenty figurki gladiatora, *terra sigillata* i trójskrzydłkowe grociki strzał z Grzybowa (badania Ewy i Krzysztofa Garbaczów z Biura Badań i Dokumentacji Zabytków w Tarnobrzegu). W większości są to znaleziska z lat osiemdziesiątych, a opracowania analityczne obejmują ostatnią dekadę ubiegłego wieku (np. B. Chomentowska, J. Michalski 1991–1992; P. Kaczanowski 1992; K. Garbacz 1995; J. Kolendo 1998a; L. Tyszler 1999).

Paciorki

Do licznych importów rzymskich znanych z obszaru kultury przeworskiej, zwłaszcza z cmentarzysk, należą paciorki. Ich klasyfikacja najczęściej jest niemożliwa ze względu na silne stopienie w ogniu podczas kremacji zmarłych. Trudno też jest, przede wszystkim z tego samego powodu, dokładnie określić liczebność tej kategorii zabytków we wschodniej części Niecei Nidziańskiej. Niekiedy nie pozwalają na to, zawarte w starszej literaturze, zbyt ogólne informacje o ich odkryciach.

W sumie udało się zebrać dane o ponad 50, w części sklasyfikowanych, paciorkach szklanych. Zostały one znalezione przede wszystkim na cmentarzyskach w Beszowej, Grzybowie, Kawczycach, Korytnicy, Łatanicach, Wilkowej i Zawadzie. Paciorki z Jastrzębca znaleziono prawdopodobnie na nekropoli, z Kars Małych na osadzie, natomiast w przypadku egzemplarzy z Błonia Kąckiego, a także z okolic Beszowej i Stopnicy, określenie charakteru miejsca ich odkrycia jest niemożliwe. Literatura oraz dane archiwalne informują o dalszych znaleziskach paciorków na obszarze między Nidą a Wyżyną Sandomierską, a mianowicie na cmentarzyskach w Fałcinie i Korytnicy, przypuszczalnie również na nekropolach w Borzymowie i Górze, a także na nieokreślonym stanowisku w Oleśnicy (E. Majewski 1901, 136, 141–142, 143). Prawdopodobnie z cmentarzyska w Grabowej pochodzą, oprócz szczątków paciorków, ułamki naczyń szklanych z białego i kolorowego szkła.

Z cmentarzyska w Beszowej² znanych jest 8 paciorków szklanych, zróżnicowanych pod względem kształtu i ornamentyki (T. Liana 1962, 48, tabl. X:1–4, 7, 9; J. Andrzejowski 1994, ryc. 3h). Przede wszystkim są to paciorki wielobarwne: beczułkowaty z ciemnego szkła, z ornamentem białym pasmowym grupy XXII (typ 266a wg M. Tempelmann-Maczyńskiej); dwa stopione, jasnozielone z ornamentem falistym grupy XXII (typ 255a); kulisty jasnożółty z białym ornamentem pasmowym grupy XXII (typ 240); beczułkowaty zielony, z czarnym pasem w środku, żółtymi płatkami i czerwoną kreską na jego tle grupy XXIII (typ 356c); cylindryczny grupy XXII (typ 347b); ciemnoniebieski z białymi nitkami nakładanymi, tworzącymi ornament roślinny (M. Maczyńska 1977, 64, tabl. 1, 2; M. Tempelmann-Maczyńska 1985, tabl. 5–7, 10–11). Z Beszowej pochodzi również jednobarwny, jasnozielony, szklany paciorek melonowaty grupy XVIII, w typie 159b? (M. Maczyńska 1977, 64, tabl. 1; M. Tempelmann-Maczyńska 1985, tabl. 3), a także fragment melonowatego egzemplarza z półprzezroczystego szkła niebieskiego, reprezentującego typ 162 (J. Andrzejowski 1994, ryc. 3h). Dokładne określenie chronologii wielu typów paciorków jest niemożliwe głównie ze względu na bardzo długi okres ich produkcji. Z tego też względu, a także z powodu braku powiązań egzemplarzy z Beszowej z zespołami grobowymi, dokładne datowanie paciorków z tej nekropoli jest utrudnione. Jeżeli założymy, że cmentarzysko w Beszowej rzeczywiście funkcjonowało najpóźniej do fazy C_{1a} (K. Godłowski 1985, mapa 5), to chronologia niektórych paciorków może ulec zawężeniu.

² Analizę paciorków szklanych przeprowadziłem stosując układ alfabetyczny miejscowości, w których zostały one znalezione. Zastosowanie innego kryterium, np. chronologicznego, jak w przypadku monet, czy typologicznego użytego do pozostałych kategorii zabytków, wobec problemów z odpowiednią klasyfikacją wielu paciorków utrudniłoby tę analizę.

Dotyczyć to może egzemplarzy reprezentujących typy 159b? (fazy B₂–D/E), 255a i 266a (B₂/C₁–D lub C_{1a}–D), a także 162 (B₁–D), które mogły dostać się do ziemi najpóźniej w fazie C_{1a}. Pozostałe paciorki datowane są od fazy B₂ do C_{1b} (typ 356c) i C₂ (typ 347b), czyli na krótsze okresy (M. Tempelmann-Maczyńska 1985, tabele 7–8).

Z okolic Beszowej są znane trzy szklane paciorki jednobarwne (zielony, jasnobrązowy, ciemnoniebieski), kojarzone z grupą IV wg M. Tempelmann-Maczyńskiej. Jeden z tych okazów, o przekroju dwustożkowatym, sklasyfikowany został jako typ 63–67, ponadto drugi, płaskowypukły, kształtem przypomina paciorki grupy XIX. Ten drugi datowany jest ogólnie na okres rzymski, natomiast dwa pozostałe na późny okres rzymski, począwszy od stadium C_{1b} (B. Bargieł, J. Libera 1990, 136, 138 ryc. 14a–c; 145–146).

Szklany paciorek barwy szafirowej, znaleziony w nieznanymi okolicznościach w miejscowości Błonie Kąckie, należy do egzemplarzy płaskokulistych i reprezentuje jeden z typów 29–41 grupy II. Okaz ten pochodzi z okresu wpływów rzymskich (M. Maczyńska 1977, 63; M. Tempelmann-Maczyńska 1985, tabl. 1, tabele 7–8).

Na cmentarzysku w Grzybowie wyeksplorowano paciorki szklane w grobach: 4C (spatynowany), 7 (zielonkawo-niebieski), 23 (zielonkawy paciorek?), 31 (ok. 13 sztuk niebieskich i zielonkawych) 48 (zielonkawy). Fragmenty stopionego szkła znaleziono również w grobach: 1 (ciemnoszare), 2, 3 (szare, białozielonkawe), 4B (białozielonkawe), 10 (brunatne), 14 (zielonkawe), 16 (jasnoszare), 22 (zielone, niebieskie i białe) i 43 (bezbardwe?). Prawdopodobnie część z tych fragmentów to pozostałości paciorków. Ponadto z warstwy z ciałopaleniem wydobyto stopiony paciorek szklany, niemożliwy do sklasyfikowania, podobnie jak wszystkie pozostałe egzemplarze z grobów. Groby z Grzybowa, w których wystąpiły paciorki i szczątki stopionego szkła, datuje się na wczesny okres rzymski, przy czym większość z nich pochodzi z fazy B₂ (K. Garbacz 2000a).

Na terenie Jastrzębca, prawdopodobnie na cmentarzysku, znaleziono 4 paciorki szklane o różnej typologii. Jednobarwny paciorek niebieski reprezentuje typ 46–47, a drugi, żółty, należy do typu 52–53. Obydwa paciorki reprezentują grupę III wg M. Maczyńskiej, a datowane są na okres od fazy B₂ do D (M. Tempelmann-Maczyńska 1985, tabela 7). Do typu 107, reprezentującego grupę XI, należy jednobarwny, ciemnoczerwony paciorek o przekroju kwadratowym. Jego chronologię zawęża się do faz C₂–D (M. Tempelmann-Maczyńska 1985, tabela 8). Czwarty paciorek, wykonany z czarnej pasty szklanej i ozdobiony na obwodzie białymi oczkami, zaliczony został do typu 213 grupy XXI, występującego w stadiach B₂–D (M. Maczyńska 1977, 63, 64, tabl. 1; M. Tempelmann-Maczyńska 1985, tabl. 1, 2, 4, tabela 7).

Znaleziony luźno na osadzie w Karsach Małych (stan. 12) szklany paciorek to płaskokulisty egzemplarz z niebieskiego szkła, z białym, wtopionym ornamentem falistym, który można zaliczyć do typu paciorków z liniami falistymi (254–265) grupy XXII, występującego w późnym okresie rzymskim (M. Maczyńska 1977, 64, tabl. 1; M. Tempelmann-Maczyńska 1985, tabl. 5–6, tabela 8).

Z Kawczyc, z obiektu 14 (grób), znany jest wielobarwny paciorek szklany w kolorze szmaragdowym, z szafirowymi oczkami oraz białymi, bardzo wąskimi obwódkami. Ten niekształcony w ogniu egzemplarz jest zaliczony do grupy paciorków oczkowatych, które występują w kulturze przeworskiej od schyłku młodszego okresu przedrzymskiego (P. Kaczanowski, J. Poleski 1985a, 122 ryc. 10:II3, 132–133), a znaleziony został w obiekcie datowanym na wczesny okres rzymski.

W Korytnicy na cmentarzysku ciałopalnym, oprócz ułamków stopionego szkła, pochodzących z grobów 6 i 7 (S. Skurczyński 1947, 14), znaleziono fragmenty paciorków i dwa całe egzemplarze. Jeden z nich, jasnoniebieski, przypomina miniaturowe paciorki grupy I, w typie zbliżonym do 17–28, natomiast drugi to zielony paciorek dwustożkowaty grupy IV, zbliżony do typów 56–57 (M. Maczyńska 1977, 63, tabl. 1; M. Tempelmann-Maczyńska 1985, tabl. 1). Paciorki typów 17–28 występują w całym okresie wpływów rzymskich (najkrócej tylko typ 17 — do mniej więcej fazy C_{1a}), a typ 57 pojawia się dopiero w fazie C_{1b} i trwa do stadium D (M. Tempelmann-Maczyńska 1985, tabele 7 i 8). Jeżeli założymy, że cmentarzysko w Korytnicy przestało funkcjonować w fazie B₂/C₁ lub C_{1a} (K. Godłowski 1985, mapa 5), to paciorki dostały się do ziemi najpóźniej w fazie C_{1a}.

Z Łatanic, z cmentarzyska pochodzi szklany paciorek kulisty, barwy jasnoniebieskiej, zbliżony do typów 1–12 grupy I, spotykanych w całym okresie wpływów rzymskich (M. Tempelmann-Maczyńska 1985, tabl. 1, tabele 7, 8).

Podobnie datowane są paciorki typu 162 lub 171 grupy XVIII (M. Maczyńska 1977, 64; M. Tempelmann-Maczyńska 1985, tabl. 3, tabela 7), które reprezentuje egzemplarz spod Stopnicy, o kształcie melonowatym i barwie szafirowej.

Znaleziony w Wilkowiej, w grobie 9, datowanym na fazy A₂–A₃ młodszego okresu przedrzymskiego, stopiony paciorek szklany nie nadaje się do klasyfikacji.

W Zawadzie na cmentarzysku natrafiono na luźny egzemplarz szklanego paciorka barwy seledynowej, zaliczonego do kategorii cylindrycznych żeberkowanych (B. Chomentowska 1980, 229, 233 ryc. 13a), reprezentujący jeden z typów grupy XVIII (prawdopodobnie 181–182). Paciorki tej kategorii występują w fazach B₁–C₁ (M. Maczyńska 1977, 64, 68; M. Tempelmann-Maczyńska 1985, tabl. 3, tabela 7). Pozostałe szczątki szkła pochodzą z zespołu grobowego, złożonego z obiektów: 186, 188 i 192. W grobie popielnicowym (obiekt 188) odkryto pięć nadtopionych paciorków szklanych nieokreślonego kształtu, o barwie zielonej i białej. Ponadto w obiekcie rowkowym (nr 186) znaleziono bryłkę stopionego szkła barwy lekko zielonkawej, a w drugim grobie popielnicowym (obiekt 192) siedem jasnożółtozielonkawych grudek tego surowca. Ciałopalny zespół grobowy datowany jest na schyłek stadium C_{1a} lub początek C_{1b} (B. Chomentowska, J. Michalski 1991–1992, 102, 107–108).

Z analizy chronologicznej i przestrzennej paciorków szklanych, licznie występujących na obszarze środkowoeuropejskiego Barbaricum (w połowie lat siedemdziesiątych XX w. znano ok. 50 tysięcy — M. Maczyńska 1977, 65), wynika, że były one najbardziej rozprzestrzenione począwszy od fazy B₂ (a w zasadzie od B_{2b}), z kulminacją w fazie D. Ponad połowa ogólnej ilości typów pojawia się dopiero w fazie C₁. Nieco odmienna sytuacja panuje w kulturze znanej obecnie pod nazwą Dollkeim–Kovrovo (W. Nowakowski 1995, 78), a wcześniej jako grupa sambijsko-natangijska, gdzie największa ilość paciorków szklanych datuje się na fazy B₂–C₂. Wiąże się to z ożywionym handlem bursztynem i importem na te obszary większej ilości towarów (M. Maczyńska 1972, 370; 1977, 65–68).

Na terenach Barbaricum liczne znaleziska paciorków tworzą w niektórych rejonach duże skupiska. Stosunkowo najwięcej spotyka się ich w dorzeczu Łaby, szczególnie w rejonie jej dopływów Sali i Muldy, w Dolnej Saksonii, a także w górnym biegu tej pierwszej rzeki. Zagęszczenie stanowisk z paciorkami obserwuje się także nad dolną Wisłą i na Półwyspie Sambijskim (M. Maczyńska 1977, 69–70 ryc. 1). Na obszarze kultury przeworskiej paciorki znalezione zostały głównie na Dolnym Śląsku, w Wielkopolsce i na niektórych obszarach wzdłuż górnej i środkowej Wisły, w tym w lewobrzeżnym pasie zachodniomałopolskim oraz po prawej stronie tej rzeki, nad Sanem i Wisłokiem. Liczne występowanie paciorków w niektórych rejonach związane jest z przebiegającymi tam szlakami handlowymi, m.in. związanymi z handlem bursztynem. Zgrupowanie paciorków nad Sanem i Wisłokiem, a także w rejonie Krakowa oraz na obszarze wschodniej części Niecki Nidziańskiej jest związane z gęstym osadnictwem i centrami osadniczymi istniejącymi na tych terenach (M. Maczyńska 1977, 70–73 ryc. 1–4, 76–77)³. Może być także świadectwem istnienia dróg handlowych, biegnących z południa przez przełęcz karpackie.

Zasadniczo paciorki szklane uważa się za importy. Na terenach *Imperium Romanum* funkcjonowało wiele warsztatów produkujących tego typu ozdoby, począwszy od Aleksandrii, przez Italię po Hiszpanię, Galię i Nadrenię. Określenie, skąd przywożono paciorki na obszary środkowoeuropejskiego Barbaricum, nie jest możliwe. Nie należy jednak wykluczyć możliwości produkowania ich na tych terenach u schyłku okresu rzymskiego i na początku okresu wędrówek ludów. Chodzi tu o paciorki nieprzezroczyste i o niezbyt starannym wykonaniu (M. Maczyńska 1977, 88–89). Pochodzące z obszaru między Nidą a Wyżyną Sandomierską paciorki szklane w zasadzie należy uznać za importy.

³ O intensywnym osadnictwie świadczą liczne stanowiska kultury przeworskiej, znane z dawnych odkryć i badań wykopaliskowych, a przede wszystkim z odkryć dokonanych podczas badań powierzchniowych w ramach akcji Archeologicznego Zdjęcia Polski, prowadzonej od ponad 20 lat, m.in. na terenach wyżyn lessowych zachodniej Małopolski oraz na obszarze wschodniej części Niecki Nidziańskiej (zob. H. Dobrzańska 1995, 33–53; K. Garbacz 1999; 2000b).

Naczynia szklane

Fragmenty naczyń szklanych, z których udało się zrekonstruować kilka form, pochodzą z cmentarzysk w Beszowej (3) i Zawadzie (1).

Niewielki fragment brzuśca z ornamentem falistym (węzowym?) pochodzi z wąskiego pucharka (T. Stawiarska 1999, 255 nr 56), prawdopodobnie typu E.189 (H. J. Eggers 1951, tabl. 14), zdobionego nakładanymi na gorąco nitkami szklanymi. Typ E.189 jest dość licznie reprezentowany na ziemiach polskich. Zidentyfikowanych zostało ponad 20 okazów pewnych oraz kilka domniemanych, w tym fragment naczynia z Beszowej. Jak podaje T. Stawiarska (1999, 113, 115), naczynia omawianego typu produkowane były w dwóch ośrodkach: w Nadrenii i Syrii. Opisująca tu ornamentykę była znana zarówno na Wschodzie, jak i na Zachodzie. Na terenach europejskich zdobienie dekoracją falistą, tzw. węzową, występuje w Nadrenii. Tamtejsza produkcja naczyń typu E.189 rozpoczęła się pod koniec II w. po Chr. i kielichy ze zdobieniem zbliżonym do węzowego produkowane były też na początku III w. Naczynia znalezione w Polsce datowane są na fazy B₂/C₁ do C₂. W nieco zbliżonym przedziale chronologicznym (od C_{1b}) mieszczą się naczynia znalezione w Skandynawii (T. Stawiarska 1999, 115–116). Opierając się na wynikach badań technologicznych oraz rozprzestrzenieniu różnych naczyń z dekoracją „węzową” można założyć, że większość pucharów typu E.189 była produkowana w Nadrenii, przede wszystkim w Kolonii (T. Stawiarska 1999, 116).

Drugie naczynie z Beszowej, czarka (T. Stawiarska 1999, 275–276 nr 115), należy do naczyń cienkościennych, zdobionych na gorąco, i prawdopodobnie reprezentuje typ Werbkowice, charakteryzujący się półkulistym brzuścem i odchylonym na zewnątrz wylewem z zaokrągloną, pogrubioną krawędzią. W porównaniu z egzemplarzem wzorcowym z Werbkowic-Kotorowa (T. Stawiarska 1999, 275 nr 114, 276 ryc.) czarka z Beszowej ma prostszy brzusec i wylew. Ponadto nie wiadomo, czy okaz ten miał stopkę pierścieniową jak naczynie z Werbkowic. Wszystkie typy czarek cienkościennych, zdobionych na gorąco m.in. liniami poziomymi, datowane są na późny okres rzymski. Naczynie z Werbkowic-Kotorowa pochodzi z grobu datowanego na fazę C₂. Analogie do naczyń z Beszowej i Werbkowic spotyka się przede wszystkim na obszarze kultury czerniachowskiej nad środkowym Dniestrem, skąd znanych jest 12 egzemplarzy omawianego typu. Jak przypuszcza T. Stawiarska (1999, 136–137), zdobione liniami poziomymi czarki cienkościenne mogły być wytwarzane w blisko położonych prowincjach (m.in. w Dacji) oraz zapewne na obszarze kultury czerniachowskiej.

Na cmentarzysku w Beszowej zostały również znalezione fragmenty szerszego pucharka szklanego (lub kielicha). Zrekonstruowany cienkościenny egzemplarz charakteryzuje się brzuścem o łagodnym profilu i odchylonym na zewnątrz wylewie z zawiniętą krawędzią. Brak jest dna, ale prawdopodobnie miało ono stopkę (T. Stawiarska 1999, 284 nr 144, ryc.). Okaz ten, o formie dzwonowatej, nawiązuje do pucharów na stopce typu 111 według C. Isings, występujących od IV w. na Bliskim Wschodzie oraz na Cyprze w VII w. (T. Stawiarska 1999, 140). Egzemplarz z Beszowej jest także zbliżony pod względem kształtu do lamp szklanych z uszkami pod wylewem, występujących m.in. w prowincjach naddunajskich i datowanych na późny okres rzymski i okres wczesnobyzantyjski (IV–VI w.). T. Stawiarska naczynie z Beszowej datuje na przypuszczalny późny okres rzymski, nie wykluczając młodszej chronologii (1999, 140).

Z Zawady, z obiektu 186, pochodzi fragment cienkościennej czarki (?) szklanej, przez B. Chomentowską i J. Michalskiego zaliczonej do domniemanego typu E.200 (H. J. Eggers 1951, tabl. 15) z motywem siatkowym (B. Chomentowska, J. Michalski 1991–1992, 107). T. Stawiarska określiła naczynie z Zawady jako czarkę z kolistymi wklęsnięciami (1999, 122, 263 nr 78). Do grupy naczyń z wklęsłościami (tzw. fałdziste?) należą jeszcze dwa egzemplarze z Opatowa (T. Stawiarska 1999, 122). Naczynia „fałdziste” występują zarówno na Zachodzie — m.in. w Kolonii (od połowy III w.) — jak i na terenie prowincji naddunajskich (wcześniej, bo od około 70 r. po Chr.). Obiekt 186 z Zawady, zawierający naczynie „fałdziste” (?) datowany jest na schyłek fazy C_{1a} lub początek C_{1b} (B. Chomentowska, J. Michalski 1991–1992, 108). Naczynia „fałdziste”, występujące na terenie kultury przeworskiej, datowane są od schyłku II do końca IV w. Omawiany egzemplarz mógł być wyprodukowany w prowincjach naddunajskich (T. Stawiarska 1999, 122–123).

Poza omówionymi wyżej, na stanowiskach wschodniej części Niecki Nidziańskiej natrafiono również na szczątki innych naczyń szklanych, których zły stan zachowania nie pozwala na jakąkolwiek klasyfikację. Są to fragmenty szkła z Beszowej i być może Ossali (T. Liana 1962, 48, 51), Grabowej (E. Majewski 1901, 149–150), Zawady (obiekt 192 — B. Chomentowska, J. Michalski 1991–1992, 102, 108) i Zdzieci (E. Majewski 1900, 90). Nie jest też wykluczone, że dość duża ilość stopionego szkła w postaci grudek i placków, odkrytego w Grzybowie w grobie z koniem (nr 22) pochodzi z naczynia lub naczyń szklanych.

Poddanie szczegółowym analizom fizyko-chemicznym i morfologiczno-formalnym fragmentów naczyń szklanych, m.in. z kilku stanowisk ze wschodniej części Niecki Nidziańskiej, umożliwiło przede wszystkim znalezienie cech wspólnych z innymi analizowanymi formami z terenów Polski i ustalenie ich typologii oraz chronologii. W naszych rozważaniach nad importami rzymskimi bardzo istotne jest także ustalenie miejsc pochodzenia tych naczyń i dróg, którymi napływały na tereny południowej Polski. Jak podaje T. Stawiarska (1999, 116), większość naczyń typu E.189, do których prawdopodobnie zalicza się egzemplarz z Beszowej, mogła być wyprodukowana na obszarach zachodnich, w Nadrenii. Pozostałe naczynia szklane, odkryte na omawianym obszarze, pochodziły zapewne z terenów naddunajskich i wschodnich. Drugie naczynie z Beszowej, określone jako prawdopodobny typ Werbkowice, mogło być wyprodukowane w jednej z niedalekich prowincji, np. w Dacji (T. Stawiarska 1999, 136–137). Do trzeciego naczynia z Beszowej, pucharaka, można doszukać się bliskowschodnich i cypryjskich analogii, choć wykazuje ono też podobieństwo do niektórych typów lamp szklanych z uszkami pod wylewem, znajdujących na terenach prowincji naddunajskich, m.in. w Novae (T. Stawiarska 1999, 140). Naczynie szklane z Zawady, tzw. fałdziste, według T. Stawiarskiej mogło być wyprodukowane w prowincjach naddunajskich (1999, 122–123). W wielu przypadkach ustalenie czasu produkcji poszczególnych typów naczyń szklanych nie było możliwe. Uchwycenie krótkich odcinków chronologii bezwzględnej, ustalającej czas produkcji naczyń szklanych, wymaga przeprowadzenia gruntownych analiz porównawczych dobrze datowanych materiałów, co przekraczało możliwości autorki opracowania tej grupy zabytków. Ponadto trzeba sobie uświadomić fakt braku w wielu przypadkach zabytków datujących i umieszczania naczyń znajdujących na obszarach *Imperium Romanum* w szerokim kontekście chronologicznym (T. Stawiarska 1999, 24–25). W tej sytuacji dysponujemy chronologią względną, przy braku zabytków datujących też nieprecyzyjną, o czym przekonujemy się podczas analizy naczyń z Beszowej. Znaleziska te, pochodzące z niemethodycznie badanego cmentarzyska, pozbawione związku z zespołami, są datowane na podstawie analogii na późny okres rzymski (T. Stawiarska 1999, 112–113, 135, 140). Zawężenie chronologii w przypadku naczynia z Zawady do schyłku fazy C_{1a} lub początku C_{1b} jest możliwe dzięki obecności bardziej precyzyjnych datowników (B. Chomentowska, J. Michalski 1991–1992, 108; por. T. Stawiarska 1999, 122).

Naczynia metalowe

Na obszarze wschodniej części Niecki Nidziańskiej naczynia metalowe znalezione zostały w Piasecznie oraz Stawianach.

Z grobu 17 w Piasecznie (stan. 1) wydobyto szczątki metalowego naczynia o pogrubionym i ornamentowanym brzegu oraz średnicy otworu wynoszącej ok. 30 cm. Naczynie to, stopione w ogniu stosu ciałopalnego, odkryte zostało w grobie popielnicowym, nakrytym misą, m.in. w towarzystwie fibuli trąbkowatej i z ażurową pochewką, brzytwy oraz sprzączki ósemkowatej (A. Krauss 1964, 223 ryc. 2, 224). Egzemplarz ten pochodzi z importu, ale silne jego zniszczenie nie pozwala na właściwą klasyfikację. Grób, w którym odkryto szczątki naczynia brązowego, może pochodzić z fazy B_{1c} wczesnego okresu rzymskiego, na co wskazuje obecność zapinki trąbkowatej odmiany I wg T. Liany (1970, 442–443; K. Godłowski 1994, 481).

Z tego samego cmentarzyska pochodzi, odkryta przypadkowo, metalowa popielnica w formie kociołka (A. Krauss 1963, 352; 1964, 223 ryc. 1, 224). Niestety, pozostałe, drobne elementy metalowego wyposażenia grobu ciałopalnego zaginęły. Brązowe naczynie ma zaokrąglony brzusiec, w którego górnej partii widoczne jest lekkie przewężenie, przechodzące w cylindryczną szyjkę i pogrubiony wylew. Do szyjki przymocowane jest uszko. Kociołek ten miał

dwa uchwyty żelazne, a jego brzeg otaczała żelazna obręcz. Na naczyniu nałożone są dookoła nity. Jego wysokość wynosi 35 cm, a średnica otworu ok. 55 cm. Metalowy egzemplarz z Piaseczna reprezentuje grupę kociołków z żelaznym brzegiem — typy 4–9 wg H. J. Eggersa (1951, tabl. 2) i najbardziej zbliżony jest do typu 8 (J. Wielowiejski 1985, 167). Uszko służące do zawieszania kółka umieszczone jest w przypadku tego egzemplarza nieco niżej.

Importowane rzymskie kociołki z cylindryczną szyjką typu E.6–8 znalezione zostały przede wszystkim na terenie Niemiec i Danii oraz na Bornholmie. W Polsce naczynia tego typu znajdujące się niezwykle rzadko. H. J. Eggers rejestruje 5 kociołków ze Śląska oraz Pomorza (1951, mapa 11); po jego publikacji liczba ta zwiększyła się o kilka. Do najstarszych znalezisk kociołków z żelaznym brzegiem na ziemiach polskich należą dwa egzemplarze typu E.4, znalezione w Bolszewie i Ciepłem na Pomorzu Wschodnim. R. Hachmann datował je na wczesny odcinek fazy A₂ młodszego okresu przedrzymskiego. Do nich dołączyć trzeba kociołek typu E.4–5 z Wierzbic, datowany ogólniej na fazę A. Pochodzący z Domaradziec okaz typu E.7 odkryty został w grobie z fazy B_{1b} wczesnego okresu rzymskiego. Szczególnie interesujący nas typ E.8, znany z Piaseczna, datowany jest na okres pomiędzy końcem ostatniego wieku przed Chr. a początkiem I w. po Chr. W rejonie dolnej Łaby naczynia tego typu spotyka się dopiero w pierwszych dziesięcioleciach I w. po Chr. (J. Wielowiejski 1985, 167–168, przypisy 157 i 158).

Najstarsze europejskie znaleziska kociołków z żelaznym brzegiem typu E.4–5, na terenach celtyckich, sięgają okresu halsztackiego D, natomiast młodsze typy trwają do wczesnego okresu rzymskiego. Występują one głównie na terenach zachodnich. Nie ma ich w Czechach i na Morawach, używane jednak były prawdopodobnie w Macedonii. Z obszaru kultury przeworskiej znany jest jeden, wspomniany egzemplarz z Wierzbic, a z terytorium oksywskiego nad dolną Wisłą kilka dalszych naczyń (T. Dąbrowska 1988, 138 mapa 17, 140). W związku z wystąpieniem wczesnych kociołków w Pompejach nie wyklucza się możliwości, że egzemplarze z żelaznym brzegiem pochodzą z Italii. Jednak sposób ich produkcji wskazuje na pochodzenie z celtyckich warsztatów. Rozprzestrzenienie znalezisk również świadczy o tym, że kociołki te wyszły znad górnego Dunaju, z obszarów dawniej zamieszkałych przez Celtów. Na ziemiach polskich większość znalezisk grupuje się wyraźnie wzdłuż szlaku, który prowadził przez środkowy Śląsk, południową Wielkopolskę i Pomorze Wschodnie. Pozostałe kociołki występują na Pomorzu Zachodnim i w środkowej Wielkopolsce. Kociołki znad dolnej Wisły mogły również dostać się tam z północnego zachodu (J. Wielowiejski 1985, 168; T. Dąbrowska 1988, 141). Naczynie z Piaseczna znalezione zostało na obszarze położonym na wschód od wspomnianego szlaku.

Chronologia zespołu z Piaseczna, w którym wystąpił brązowy kociołek, ze względu na jego przypadkowe odkrycie oraz brak informacji o towarzyszących zabytkach, jest niemożliwa do ustalenia. Sugerując się przyjętym datowaniem cmentarzyska w Piasecznie na I i II w. po Chr. (A. Krauss 1964, 224), można umieścić czas złożenia go do grobu we wczesnym okresie rzymskim.

Ze Stawian pochodzi popielnica w formie wiadra brązowego o lekko wypukłym dnie z trzema wytłoczonymi koncentrycznymi kręgami. Ścianka boczna u dołu jest wklęsła, w górnej partii wybrzusza się, a następnie zwęża i przechodzi w lekko rozszerzoną szyję. Kabłąk złożony był w dwa delfinowate uchwyty, pierwotnie przylutowane, a następnie przynitowane (J. Antoniewicz, K. Wesołowski 1951, 147–148, tabl. XIV:1, 2). Naczynie ze Stawian reprezentuje grupę wiader situlowatych i przez H. J. Eggersa zostało sklasyfikowane jako typ 18 (1951, 161 nr 2189), natomiast J. Wielowiejski umieszcza je w wydzielonej przez siebie odmianie „a” tego typu (1984, 52). Odmiana ta charakteryzuje się cylindrycznym w dolnej partii korpusem, rozchylającym się ku górze, a następnie zaokrąglonym do wewnątrz. Szyja, przeważnie osadzona na zwieńczeniu brzuśca, jest rozchylona na zewnątrz. Wiadra odmiany „b” są m.in. mocniej profilowane, bardziej eleganckie i staranniej wykonane (J. Wielowiejski 1984, 52). Do opisywanej odmiany zaliczone zostały także wiadra odkryte w grobach: w Brzykowie, Grudziądzu–Rządzu, Niechmirowie–Małej Wsi, Piotrkowie Borowskim i Zgliczynie–Pobodzy (J. Wielowiejski 1984, 52, 67–69, tam pełna literatura).

Próby identyfikacji ośrodków, w których wyprodukowano brązowe wiadra, były podejmowane wielokrotnie. Przez wiele lat obowiązywał pogląd H. Willersa o wytwarzaniu wiader z delfinowatymi okuciami, a także pokrewnych typów, w warsztatach kapuańskich. Ewolucja poglądów, poparta wynikami odkryć w rejonie północnej Italii i na obszarze alpejskim, do-

prowadziła do wniosku, że na tym terenie należy szukać ośrodków produkcji wiader z delfinowatymi okuciami. Badania nad technikami produkcji uwidocznily różnicę w sposobach wytwarzania między naczyniami kapuańskimi a znajdowanymi na terenach alpejskich i na północ od nich (J. Wielowiejski 1984, 61–62). J. Wielowiejski przytacza poglądy m.in. H. Dreschera i G. Zahlhaas, według której wiadra znajdowane na obszarze Europy środkowej nie występują w południowej Italii. Nie zgadzając się z dawnymi poglądami, wywodzącymi te wiadra z warsztatów kapuańskich, autor umiejscawia ośrodki produkcji na obszarze Alp lub na północ od nich (J. Wielowiejski 1984, 61–64; 1991, 153). Bliższa lokalizacja warsztatów, produkujących wiadra z delfinowatymi okuciami oraz odmiany pokrewne, na obecnym poziomie znajomości i dostępności źródeł archeologicznych nie jest możliwa.

Na terenach Polski odkryto 11 egzemplarzy wiader z delfinowatymi okuciami, z czego 6 przypada na obszar kultury przeworskiej. Przyjmuje się, że naczynia brązowe na ziemię Polski były przewożone przez Sudety i dostarczane w rejon dorzecza Warty i nad dolną Wisłę. Zapewne tą drogą przewiezione zostało wiadro znalezione w Stawianach. Znaleźiska znad dolnej Odry i Pomorza Zachodniego mogły być dostarczane szlakiem odrzańskim bądź drogą okrętną przez Brandenburgię (J. Wielowiejski 1984, 64–65, 68).

Pierwsze rzymskie naczynia brązowe napłynęły na tereny kultury przeworskiej z północnej Italii najpewniej przez tereny wschodnioalpejskie. Wśród tych wyrobów są wiadra situlowate (m.in. E.18). Napływ pierwszych naczyń datuje się na fazę A₂ młodszego okresu przedrzymskiego. Zbliżoną chronologię przyjmuje się dla najstarszych form znanych ze Skandynawii, z tym że kojarzona jest ona ze starszym odcinkiem fazy A₂ (T. Dąbrowska 1988, 208–210). W zasadzie czas produkcji wiader situlowatych kojarzony jest z fazą A. Znane są też formy charakterystyczne już dla fazy B₁ wczesnego okresu rzymskiego (J. Wielowiejski 1984, 54–55; 1985, 163–164). W niektórych przypadkach znany jest czas włożenia wiader do grobu. Najstarsze okazy (z Brzykowa, Grudziądz–Rządza i Niechmirowa–Małej Wsi) złożono jeszcze w fazie A₂, natomiast najmłodsze dopiero w stadium B₁ (Golice, Słupy). Ponieważ część naczyń, utraciwszy kontekst, nie nadaje się do datowania, musimy poprzestać na bardzo ogólnych ustaleniach czasu produkcji i obiegu aż do momentu złożenia w ziemi. Do tej grupy naczyń zalicza się egzemplarz ze Stawian (J. Wielowiejski 1984, 67–69; T. Dąbrowska 1988, 209 mapa 25). J. Wielowiejski stwierdza na podstawie rozmieszczenia na ziemiach polskich znalezisk wiader z delfinowatymi okuciami, że większość okazów z fazy A kojarzona jest ze starszym odgałęzieniem szlaku bursztynowego, prowadzącego znad górnego Dunaju poprzez Czechy, środkowy Śląsk, wschodnią Wielkopolskę w kierunku dolnej Wisły i Morza Bałtyckiego. Naczynia spoza tego obszaru — a więc znalezione na północnym Mazowszu, Pomorzu Zachodnim i w zachodniej Małopolsce — odkryte zostały poza tym szlakiem i wiązane są z fazą B₁ wczesnego okresu rzymskiego. Wiadro ze Stawian, zaliczone do grupy naczyń datowanych ogólnie na fazę A–B₁, wystąpiło także poza trasą wspomnianego szlaku (J. Wielowiejski 1984, 65)⁴.

Terra sigillata

Na obszarze wschodniej części Niecki Nidziańskiej *terra sigillata* znaleziona została w Radzanowie, Zawadzie i Grzybowie. Reprezentuje ona dwa warsztaty garncarskie: starszy w Westerndorf oraz młodszy w Pfaffenhofen.

Z Westerndorf pochodzi ceramika znaleziona na cmentarzysku w Zawadzie, w obiektach 186 (rowek) i 192 (grób popielnicowy), należących do tzw. ciałopalnego zespołu grobowe-

⁴ J. Wielowiejski (1984, 55) przypuszcza, że wiadro ze Stawian wraz z częścią innych znalezisk mogło być wyprodukowane w pierwszej połowie I w. przed Chr., a do ziemi dostało się później: „Pozostałe wiadra zostały odkryte w bliżej nieznanach okolicznościach i dostały się do zbiorów muzealnych bez zabytków towarzyszących, względnie z nielicznymi, chronologicznie nieokreślonymi; dlatego można je datować tylko bardzo ogólnie. Wszystkie te wiadra, prawdopodobnie łącznie z okazami E.18 b z Barniławia, Piotrkowa Borowskiego i Stawian, wyprodukowano w pierwszej połowie I w. przed Chr. Jednakże niektóre z ostatnio wymienionych mogły być włożone do grobów później. Wiadro E.18 a z Kościelnej Wsi ma bliska analogię w okazy z Dobřichova–Pičhory, grób II, który przybył i dostał się do ziemi najprawdopodobniej w pierwszej ćwierci I w. n.e. Obydwa naczynia zostały wyprodukowane zapewne w drugiej połowie ostatniego stulecia przed Chr. Fragmentarycznie zachowane naczynia z Golice i ze Słupów (E.18–19) wykonano najprawdopodobniej w I w. przed Chr., ale do ziemi mogły się dostać jeszcze w fazie B₁”.

go (B. Chomentowska, J. Michalski 1991–1992, 101–102, 103 ryc. 5a–d, i, 107). Ten interesujący zespół zawierał również m.in. aureus Nerona z lat 64–68, umieszczony w toczonej na kole popielnicy, a także fragment naczynia szklanego w typie „faldzistych”. Pochodzące z obiektu 186 cztery fragmenty *terra sigillata*, w części przepalone, o zniszczonych powierzchniach, zidentyfikowane zostały jako należące do jednego naczynia — wytłaczanej miski typu 37 wg H. Dragendorffa (1895) z *ovolo* (Gabler-Kellner E 10; Kiss 5.4)⁵, przedstawieniami figuralnymi w postaci ptaka (Gabler-Kellner 137; Kiss 4.39), małego lwa (Gabler-Kellner 122; Kiss 5.34), ozdobnej sztabki (Kiss 61?), orła (Gabler-Kellner 134; Kiss 5.48), amorka (Gabler-Kellner 119; Kiss 5.2) i podwójnych kółek (Gabler-Kellner 147; Kiss 6.66). Ponadto na jeszcze jednym fragmencie został rozpoznany dzik (Gabler-Kellner 127; Kiss 5.37 (?) — L. Tyszler 1999, cz. II, 107). Z obiektu 192 pochodzi fragment wylewu naczynia, które również pod względem typologicznym odpowiada typowi 37 (B. Chomentowska, J. Michalski 1991–1992, 102, 107 ryc. 12b). Naczynie z Zawady wyprodukowane było w warsztatach Heleniusa w czasach panowania Sewerów (L. Tyszler 1999, cz. II, 107).

Jak się sądzi, początek działalności kręgu Heleniusa w Westerndorf (obecnie na terenie Rosenheim w Bawarii) przypadł na koniec II lub początek III w. (L. Tyszler 1999, cz. I, 56). Z terenów kultury przeworskiej znanych jest 11 dobrze datowanych zespołów zwartych, w części zawierających *terra sigillata* z pracowni Heleniusa (L. Tyszler 1999, cz. I, 176–177 tabela XXVI). Chronologia materiałów z Zawady, datowanych na schyłek fazy C_{1a} lub początek C_{1b}, jest zbieżna z datowaniem pozostałych zespołów zwartych zawierających naczynia z Westerndorf. Napływ na obszary Polski *terra sigillata* wyprodukowanej w warsztatach Heleniusa, działającego za panowania Sewerów, przypada na młodsze stadium fazy C_{1a}, ewentualnie jeszcze początek fazy C_{1b} (L. Tyszler 1999, cz. I, 58). Ceramika z Zawady wiąże się z grupą zabytków, które napłynęły na ziemie polskie po wojnach markomańskich.

Fragmenty *terra sigillata* z Grzybowa i Radzanowa pochodzą z młodszych warsztatów funkcjonujących w Pfaffenhofen, w Noricum na pograniczu z Recją, nad rzeką Inn.

Ze znalezionych w Grzybowie 33 fragmentów ceramiki zrekonstruowano dużą część naczynia o silnie zagiętym w partii przydennej brzuscu i prostym wylewie z nieznacznie pogrubioną od zewnątrz krawędzią. Najprawdopodobniej z tego naczynia pochodzi fragment spłaszczonego, nieznacznie wyodrębnionego dna lub pierścieniowatej stopki z otworem w środku (K. Garbacz 2000a, tabl. LXVIII:5, 6, 9). Opisywany egzemplarz reprezentuje głębokie miski reliefowe nr 37 według H. Dragendorffa (1895). U góry naczynie to charakteryzowało się szerokim, nie zdobionym pasem. Brzusiec w górnej partii był bogato ornamentowany dookołnym pasmem *ovolo* (Pons Aeni D 1), które zostało zidentyfikowane na matrycach z Pons Aeni, używanych przez Dicanusa (R. Christlein, H.-J. Kellner 1969, tabl. 33; K. Garbacz, L. Tyszler 1998, 98). Poniżej zachowało się zróżnicowane zdobnictwo w postaci motywów figuralnych: mężczyzna z uniesioną lewą ręką, trzymający bliżej nieokreślony przedmiot (Lauriacum tabl. 101:16) oraz niedźwiedź (Fölzer 374) w scenie polowania, a także rozetki (Pfaffenhofen 9, Pons Aeni tabl. 27:7), muszla (Fölzer 706), podpórka (Fölzer 795), łuk żebrowy (Lauriacum tabl. 101:2), tworzące luźną kompozycję (K. Garbacz, L. Tyszler 1998, 97–98, tabl. I–II; L. Tyszler 1999, cz. I, 63, 32–33, cz. II, tabl. XVIII:5–9, XIX:1–7). W dolnej partii brzusca pas ornamentacyjny najprawdopodobniej ograniczała podwójna linia żłobkowa. Powierzchnie naczynia z Grzybowa są silnie starte. Na jednym z fragmentów widoczne są ślady polewy w kolorze czerwonym. W ornamentowanej części naczynia zachował się ślad stempla garncarza Dicanusa (czytelne dwie litery), dzięki czemu można określić miejsce i czas wyprodukowania opisywanej ceramiki. Dicanus prowadził działalność produkcyjną w Pfaffenhofen w drugiej tercji III w. (R. Christlein *et al.* 1976, 79; K. Garbacz, L. Tyszler 1998, 97–103; obszerniej L. Tyszler 1999).

⁵ Opis i identyfikacja ornamentyki *terra sigillata* z Zawady, Grzybowa i Radzanowa oparta została przede wszystkim na najnowszym opracowaniu tej ceramiki znalezionej na ziemiach polskich (L. Tyszler 1999; zob. też B. Chomentowska, J. Michalski 1991–1992, 107; K. Garbacz, L. Tyszler 1998, 97–99). Identyfikacja motywów dekoracyjnych dokonana przez L. Tyszler opiera się na następujących opracowaniach: Fölzer = E. Fölzer 1913; Gabler = D. Gabler 1978; Gabler-Kellner = D. Gabler, H.-J. Kellner 1994; Kiss = K. Kiss 1948; Lauriacum = P. Kamitsch 1955; Pfaffenhofen = H.-J. Kellner 1964; Pons Aeni = R. Christlein, H.-J. Kellner 1969.

Z Radzanowa pochodzi fragment ceramiki zdobionej siedmiopłatkową rozetką (Pfaffenhofen 9) i podpórką (Fölzer 795). Powierzchnie były zniszczone, więc polewa nie zachowała się. E. Dąbrowska przypuszczała, że ten okaz *terra sigillata* pochodzi z jednego z warsztatów wschodniogalijskich (Trewir?) z końca II lub początku III w. (1962, 395–396). Według L. Tyszler ceramikę tę należy jednak łączyć z jednym z warsztatów w Pfaffenhofen, co przesuwając jej chronologię, podobnie jak naczynia z Grzybowa, do drugiej tercji III w. (K. Garbacz, L. Tyszler 1998, 99; L. Tyszler 1999, cz. II, 85).

Warsztaty w Pfaffenhofen rozpoczęły działalność później niż w Westerndorf, u schyłku II w. lub na początku III w. Funkcjonowały tu dwa kręgi garncarskie: Heleniusa i Dicanusa. *Terra sigillata* z kręgu Dicanusa produkowana była w drugiej tercji III w. Dokładny czas zakończenia produkcji nie jest znany. Prawdopodobnie było to w latach sześćdziesiątych, choć nie wyklucza się okresu późniejszego: lat siedemdziesiątych lub osiemdziesiątych, a więc już trzeciej tercji stulecia (L. Tyszler 1999, cz. I, 59). Głównym jej odbiorcą była ludność Noricum i Pannonii. Import tej ceramiki na Nizinę Węgierską widoczny jest około połowy III w. Na terenach zachodnich *terra sigillata* z Pfaffenhofen znajdowana jest bardzo rzadko (L. Tyszler 1999, cz. I, 58–61).

Lista znalezisk *terra sigillata* na ziemiach polskich obejmuje 150 stanowisk. Skupiają się one głównie w Polsce południowej (nad górną Wisłą i górną Odrą) i środkowej (w rejonie Prosnego, Warty i Bzury) oraz na Kujawach (L. Tyszler 1999, cz. I, 74, 142 mapa 1). W sąsiedztwie wschodniej części Niecki Nidziańskiej było ich niewiele. Tylko w okręgu krakowskim wyraźnie jest skupisko *terra sigillata* (Dalewice, Giebułtów, Jakuszowice, Kraków–Mogiła, Kraków–Pleszów), natomiast z Wyżyny Sandomierskiej ułamki tego typu naczyń znane są jedynie z Chmielowa Piaskowego, Lisowa i Mierzanowic (B. Rutkowski 1960, mapa 1; L. Tyszler 1999, 150 mapa 9, lista na s. 131–134).

Na terenach polskich dotychczas odkryto i zidentyfikowano 37–41 naczyń reliefowych z Pfaffenhofen na 25 stanowiskach, z czego 16–18 naczyń (z 10 stanowisk) kojarzonych jest z kręgiem Dicanusa. Najwięcej, bo prawdopodobnie 6–7 naczyń, zarówno Dicanusa, jak i Heleniusa, znaleziono w Drochlinie. Znaleziska ceramiki z Pfaffenhofen koncentrują się wzdłuż lewobrzeżnej górnej Wisły oraz w Polsce środkowej, nad górną i środkową Wartą oraz Bzurą. Na Śląsku nie ma jej zupełnie (L. Tyszler 1999, cz. I, 61–62 tabela XVIII, 150 mapa 9). Ślady stempla garncarza Dicanusa zidentyfikowano tylko na dwóch naczyniach: z Grzybowa i Zdżarowa (L. Tyszler 1999, cz. I, 63 tabela XIX).

Chronologię napływu *terra sigillata* z warsztatów Dicanusa na ziemię polską można zatem określić, tak jak w Pannonii, na 2. tercję III w. do ok. 260 r. (L. Tyszler 1999, cz. I, 64).

Główną falę napływu *terra sigillata* na obszary Polski widzimy od końca II w. do około połowy III w. Zmiany w napływie *terra sigillata* na limes naddunajski w latach trzydziestych III w. spowodowane były najazdami alamańskimi na limes germańsko-retyjski. Ponieważ regiony naddunajskie pośredniczyły w wymianie z ziemiami polskimi, napływ tych importów na nasze tereny osłabł. Później nastąpiło odrodzenie (na mniejszą skalę) produkcji *terra sigillata* w Rheinzabern i Pfaffenhofen, gdzie pojawiły się późne wyroby Heleniusa i Dicanusa. W połowie III w. przełamany został limes naddunajski m.in. przez plemiona markomańskie, kwadzykie i sarmackie, naciskające na *Imperium Romanum* a na lata pięćdziesiąte datuje się ostatnie dostawy *terra sigillata* na Słowację (L. Tyszler 1999, cz. I, 74).

Napływ tej ceramiki na ziemię polską miał charakter handlowy i wiązał się ze szlakiem bursztynowym i jego odgałęzieniami, łączącym limes naddunajski (Carnuntum, Brigetio i Aquincum) z wybrzeżem Morza Bałtyckiego. Głównym odbiorcą tego towaru była ludność kultury przeworskiej, przyjmująca jego znaczne ilości po wojnach markomańskich, gdy znacznie osłabł import naczyń brązowych. W pierwszej połowie III w. główny nurt kontaktów handlowych i napływu masy *terra sigillata* stopniowo przesunął się ku wschodowi. Około połowy tego wieku nastąpiło ograniczenie kontaktów handlowych pomiędzy *Imperium Romanum* i Barbaricum a znaczenia nabrały kontakty pozaekonomiczne o charakterze militarnym oraz politycznym (J. Wielowiejski 1980, 202–203; L. Tyszler 1999, cz. I, 76).

Figurka kościana

W odkrytej w Grzybowie warstwie z ciałopaleniem znaleziono fragmenty miniaturowego posążka kościanego o zachowanej wysokości 3,2 cm i szerokości 1,4 cm. Figurka przedstawiała postać ludzką w zbroi. Zachowany element to jedynie fragment torsu z prawą ręką ozdobioną poziomymi i ukośnymi nacięciami. Brak jest głowy, a także nóg poniżej kolan. Na prawej, lekko zgiętej, ręce znajduje się rękaw (*manica*). Częściowo zachowany, krótki miecz trzymany jest poziomo w ręce. Częścią figurki jest fragment tarczy prostokątnej o zachowanej wysokości 2 cm i szerokości 0,9 cm. Na tarczy zaznaczone są okucia dwiema kreskami od góry i jedną z boku, a także umbo w postaci częściowo zachowanych rombów. U góry tarczy zachował się fragment napisu: „VS”. Wysokość całej figurki wynosiła ok. 5–6 cm, a wymiary tarczy ok. 2,5×1,5 cm (K. Garbacz 1997, 79 ryc. 8e, d; J. Kolendo 1997, 9–10; 1998a, 414–439).

Według J. Kolendo figurka z Grzybowa jest fragmentem rękojeści składanego nożyka. Świadczyć o tym może obecność z tyłu figurki pozostałości wygładzonej szczeliny służącej do chowania ostrza. Sam posążek wyobraża postać gladiatora ciężkozbrojnego. Gladiatorzy należący do tej kategorii (*secutor* lub *hoplomachus*) na prawą rękę, nie osłoniętą tarczą, mieli zakładany rękaw (*manica*), wykonany ze skóry i wzmocniony metalem. Postać gladiatora osłonięta była prostokątną tarczą. Położony na niej napis zawierał prawdopodobnie imię MVS (po grecku „mysz”). W antroponomastyce rzymskiej imię to pojawia się stosunkowo rzadko (J. Kolendo 1997, 9–10; 1998a, 415–417).

Figurka z Grzybowa, jedyne znane z obszaru Barbaricum znalezisko tego typu, ma wiele analogii na obszarze *Imperium Romanum*. Składane nożyki z kościanymi rączkami są bardzo licznie znajdowane na terenach całego państwa. Są to zarówno egzemplarze nieornamentowane lub skromnie zdobione, jak też z przedstawieniami figuralnymi. Na rączkach przedstawiano wyobrażenia leżących zwierząt (lew, pies), formy maczugi, postacie Herkulesa czy gladiatorów. Te ostatnie były bardzo popularne na terenie Imperium (J. Kolendo 1998a, 417–418). Jednak znaleziska posążków z imionami gladiatorów, umieszczonymi na tarczy w języku łacińskim bądź greckim, znane są autorowi szczegółowego opracowania tylko z 7 stanowisk, w tym z Grzybowa (J. Kolendo 1998a, 422–424). Dwa z nich znaleziono w Hiszpanii, natomiast cztery pochodzą z nieokreślonych miejsc na obszarze *Imperium Romanum*. Napisy umieszczone na nożykach mogły odnosić się albo do ich właścicieli, albo do sławnego gladiatora. J. Kolendo skłania się do przyjęcia tej drugiej interpretacji, kojarząc znaczenie tych imion z zaletami ludzi walczących w amfiteatrach. W odniesieniu do posążka z Grzybowa imię *Mus* mogło oznaczać ciężkozbrojnego gladiatora, który jednak był ruchliwy jak mysz (J. Kolendo 1998a, 422–425)⁶.

Zdaniem J. Kolendo nóż zbliżonego rodzaju mógł być znaleziony przed ponad 100 laty w miejscowości Granicznia. Miał on brązowy trzonek ozdobiony główką legionisty — w rzeczywistości mogło to być przedstawienie gladiatora, ale rozstrzygnięcie tej kwestii wymaga dalszych badań (J. Kolendo 1998a, 425).

Bardzo istotne byłoby określenie pochodzenia grzybowskiego znaleziska, jednak dzisiaj jest to niemożliwe. Rozrzut zabytków tego rodzaju na obszarze *Imperium Romanum* jest bardzo duży. Noże takie znaleziono w Rzymie, Hiszpanii, Galii, Germanii, Brytanii, Egipcie oraz we wschodnich rejonach Cesarstwa. Większość z nich oprawiona była w kość słoniową. Rękojeść nożyka z Grzybowa zrobiona była niezbyt starannie z kości nieokreślonego dzikiego zwierzęcia. Zapewne przedmiot ten, wykonany na obszarze Imperium, naśladował luksusowy wyrób z kości słoniowej (J. Kolendo 1998a, 414–425, tam szczegółowa analiza zabytku).

Określenie czasu produkcji i momentu złożenia do ziemi noża z Grzybowa jest utrudnione ze względu na nieprecyzyjne datowanie zarówno wielu znalezisk z terenów rzymskich, jak warstwy z ciałopaleniem, w której odkryto ten zabytek (od fazy B₂ do późnego okresu

⁶ J. Kolendo poddaje szczegółowej analizie inskrypcje zawarte na wszystkich nożykach z napisami, zwracając uwagę na możliwość wyróżniania w ten sposób słynnych gladiatorów.

rzymskiego, być może do fazy C₂ włącznie⁷. Znalezienie go wraz z kośćmi do gry i paciorkiem obok grobu 23 odkrytego w tej warstwie, może sugerować związek tych przedmiotów z pochówkiem siedmio–ośmiomiesięcznego płodu (K. Garbacz 1998, 426, 438–439). Sam grób pozbawiony był pewnych wyznaczników chronologicznych, ale mógł być związany z grupą grobów wczesnorzymskich, odkrytych w południowej części nekropoli w Grzybowie.

Fragmenty siatki kolczej

Drobne elementy żelaznej siatki kolczej odkryto w Kawczycach i Grzybowie. Na cmentarzysku w Kawczycach znaleziono luźno jeden fragment (P. Kaczanowski, J. Poleski 1985a, 124 ryc. 11:10, 133), natomiast w Grzybowie w warstwie z ciałopaleniem wyeksplorowano 10 fragmentów siatki, składających się przeważnie z kilku kółeczek (K. Garbacz 2000, tabl. LX:17). Z sąsiednich regionów drobne elementy kolczug znane są z kilku stanowisk: ze Starachowic z grobów IV i V (R. Jamka 1959, 38, 40 ryc. 14f), z Kryspinowa z grobu 61 (K. Godłowski 1974, 33), ze Święcicy z grobu (IA 1974, 206), z Drochlina z grobów 3, 100, 207 i znalezione luźno (P. Kaczanowski 1987, 10, 23, 38, 49, tabl. II:11, 12, XI:8–10, XX:6, XXIX:48–53), z Jakuszowic i z Krakowa–Mogiły z obiektu 41 (P. Kaczanowski 1992, 94 zestawienie 13). Ponadto w osadzie w Krakowie–Pleszowie znaleziono — co nader rzadkie — kolczugę (P. Kaczanowski 1992, 57, 93 zestawienie 12).

Na obszarze kultury przeworskiej fragmenty siatki kolczej są znajdowane przede wszystkim w grobach kobiecych. Są to najczęściej drobne elementy, interpretowane jako bransoletki, na których zawieszano miniaturki narzędzi. Znany jest tylko jeden przypadek tego typu znaleziska w grobie męskim: Puławy–Włostowice, pow. puławski, grób 8 (P. Kaczanowski, J. Poleski 1985a, 133; P. Kaczanowski 1992, 59, tam wcześniejsza literatura). Zastosowanie siatki kolczej z Grzybowa nie jest znane. Znalezienie jej w warstwie z ciałopaleniem nie pozwala stwierdzić, czy właścicielem była kobieta, czy mężczyzna.

Na obszarze kultury przeworskiej większość elementów siatki kolczej datowana jest na fazy B₂ do C_{1a}. Rzadko spotyka się je zarówno w fazie B₂ (np. Kawczyce, Starachowice, grób IV), jak i po stadium C_{1a} (np. Święcica — P. Kaczanowski 1992, 59–60). Precyzyjne datowanie fragmentów siatki kolczej z Grzybowa nie jest możliwe, ale chronologia tych zabytków mieści się w granicach przyjętych dla warstwy z ciałopaleniem, czyli od fazy B₂ do późnego okresu rzymskiego (zapewne do fazy C₂).

Kolczugi są rzadkością na terenie Barbaricum. Znacznie częściej spotyka się drobne elementy siatki kolczej, która nie zawsze musiała spełniać funkcję kolczugi. Bardzo fragmentaryczny stan zachowania części znalezisk często uniemożliwił analizę techniki jej wykonania. Siatkę kolczą znajdującą w Barbaricum uważa się za import z państwa rzymskiego, pomimo że jej produkcja leżała w możliwościach Barbarzyńców. Ze względu na masowe jej używanie w armii rzymskiej a także czasochłonny proces produkcyjny, wyrób przez nich byłby nieopłacalny (P. Kaczanowski 1992, 58–59).

Podobnie jak w kulturze przeworskiej, na pozostałych obszarach Barbaricum elementy siatki kolczej występują przeważnie w grobach. Znaleziska te skupione są przede wszystkim w kręgu nadłabskim, gdzie w porównaniu z kulturą przeworską fragmenty kolczug są liczniejsze w późnym okresie rzymskim (od fazy C₁). W późniejszych fazach tego okresu odnotowuje się też obecność fragmentów siatek kolczych we wschodniej części Dolnej Saksonii. W pozostałych częściach Barbaricum, a więc na obszarze Słowacji i Moraw, nad Menem czy w Europie Północnej, znaleziska — głównie grobowe (na północy także bagienne) — elementów opiswanej broni ochronnej należą do rzadkości i są datowane na późny okres rzymski (P. Kaczanowski 1992, 59–60, 93–94 zestawienia 12 i 13).

⁷ W aneksie do gruntownego opracowania figurki z Grzybowa, dokonanego przez Jerzego Kolendo, najprawdopodobniej z powodu błędów drukarskich, chronologia względna tego przedmiotu została zawężona do fazy B₂ (K. Garbacz 1998, 426).

Grociki trójskrzydłkowe

Na cmentarzysku w Grzybowie w rejonie występowania grobów ciałopalnych kultury przeworskiej oraz warstwy z ciałopaleniem odkryto zespół żelaznych trójskrzydłkowych grocików strzał (K. Garbacz 1995, 211–219). Groby w tym rejonie pochodziły z wczesnego okresu rzymskiego. Liczba znalezionych grocików nie jest znana, odzyskano jednak 16 fragmentów zabytków, z których 15 to na pewno ułamki grocików strzał. Prawdopodobnie wszystkie grociki (co najmniej 9 sztuk) charakteryzowały się ukośnie uformowanymi podstawami skrzydełek, spełniającymi funkcję zadziórów i przechodzącymi pod kątem ostrym w kołec. Na podstawie jednego, dobrze zachowanego egzemplarza (K. Garbacz 1995, 213 ryc. 2a), udało się ustalić, że całkowita długość tych grocików wynosiła ok. 5,5 cm (bez kolca ok. 4 cm), szerokość skrzydełek 1,4–1,5 cm, a ich grubość 0,1 cm.

Dotychczas nie stwierdzono obecności żelaznych trójskrzydłkowych grocików strzał nie tylko na obszarze kultury przeworskiej, lecz także na całym terytorium europejskiego Barbaricum (P. Kaczanowski 1992). Grociki z Grzybowa są tu więc pierwszymi znaleziskami tego typu. Listę trójskrzydłkowych grocików z kolcem powiększa opublikowany niedawno okaz znaleziony na cmentarzysku kultury wielbarskiej w Cecelach. Długość jego wynosi 6,7 cm, a największa szerokość 1,6 cm (J. Jaskanis 1996, 82, tabl. LXXIX:14). Niestety, dolna partia skrzydełek jest tak silnie skorodowana, że niemożliwe jest ustalenie kształtu ich podstawy.

Najstarsze żelazne egzemplarze z kolcem datowane są na VII w. przed Chr. Pochodzą one z Mezopotamii, Palestyny i Azji Mniejszej (E. Erdmann 1976, 6–7; W. Zanier 1988, 5). Chronologia najmłodszych egzemplarzy sięga IV w. po Chr. (E. Erdmann 1976, 9). Rzymskie trójskrzydłkowe grociki strzał z kolcem znane są z obszarów wzdłuż limesu od Morza Czarne-go po Morze Północne oraz z Brytanii. Ponadto w Mezopotamii, Syrii i Judei występują egzemplarze tego typu datowane na I–IV w. po Chr., jednak ich rzymskie pochodzenie nie jest całkowicie pewne (W. Zanier 1988, 7 ryc. 2; 14–17).

Cztery grociki z Grzybowa, charakteryzujące się ukształtowaniem zakończeń skrzydełek w formie zadziórów (K. Garbacz 1995, 213 ryc. 2a, d, e, l), odpowiadają typowi 1 według W. Zaniera (1988, 5–6 ryc. 1). Prawdopodobnie pozostałe egzemplarze z gromadnego znaleziska reprezentują podobny typ, chociaż uszkodzenie skrzydełek nie pozwala tego rozstrzygnąć. Podstawowe parametry okazów z Grzybowa mieszczą się w granicach przyjętych dla rzymskich trójskrzydłkowych grocików strzał z kolcem (W. Zanier 1988, 6; K. Garbacz 1995, 215), natomiast grocik z nekropoli w Cecelach należy do nieco większych egzemplarzy, znajdowanych również w rejonie limesu rzymskiego (J. Rajtár 1992, 155, 158 ryc. 11:9). Możliwe więc jest przyjęcie jego rzymskiego pochodzenia.

Koncentracje znalezisk rzymskich żelaznych grocików trójskrzydłkowych odnotowano na obszarze Brytanii, Recji oraz Dolnej Germanii. Z prowincji naddunajskich, terytorialnie najbliższych znalezisku z Grzybowa, pochodzą nieliczne takie znaleziska. Grociki trójskrzydłkowe znane są z Noricum (Pfaffenhofen, Lauriacum, Magdalensberg), Moraw i Słowacji (Mušov, Iža–Leanyvár), Pannonii (Carnuntum, Intercisa, Keszthely–Fenekpuszta), Dacji (Tibiscum, Baciuni, Porolissum, Moigrad, Jidova) i Mezji Dolnej (Adamclisi, Topraichoi). Rozpoznane odmiany grocików z tych terenów reprezentują przede wszystkim typy 1 i 2 według W. Zaniera, rzadziej 3 i 4 (W. Zanier 1988, 7 ryc. 2; 8–9, 21–23; J. Rajtár 1992, 155, 158 ryc. 11). Grociki trójskrzydłkowe z okresu rzymskiego znane są również z grobów sarmackich na Powołżu. Z wczesnego okresu rzymskiego pochodzą pojedyncze egzemplarze, natomiast z późniejszych faz są liczniejsze: np. w jednym z grobów znaleziono nawet 26 grocików. W grobach kojarzonych z czasami Attyli także pojawiają się podobne okazy, jednak są one albo smukłe, albo bardziej krępe w porównaniu z rzymskimi (E. Erdmann 1976, 9).

Grociki strzał zasadniczo pojawiają się w kulturze przeworskiej w fazie B₂ wczesnego okresu rzymskiego. Obecnie przyjmuje się, że łuk mógł być sporadycznie używany już w młodszym okresie przedrzymskim. Znane z obszarów tej kultury egzemplarze grotów, niekiedy z zadziórami, często z niedokutą tulejką, wykonane są z blachy i mają kształt liściowaty (K. Godłowski 1981a, 78, 84).

Trójskrzydłkowe grociki z Grzybowa pochodzą z obcego kulturze przeworskiej terytorium. Jedynym ich źródłem może być obszar *Imperium Romanum*, gdzie produkowano groty strzał dla dość licznych wzdłuż limesu oddziałów łuczników (W. Zanier 1995, 19, 23–25). O takim pochodzeniu znalezionych w Grzybowie egzemplarzy świadczą kształt, sposób wykonania, wymiary i waga, a więc cechy, które są charakterystyczne dla rzymskich grocików. Również obecność zadziórów przemawia za zaliczeniem ich do typowych rzymskich wyrobów (W. Zanier 1988, 6; K. Garbacz 1995, 217).

Chronologia rzymskich trójskrzydłkowych grocików strzał typu I według W. Zaniera jest szeroka. Znaleziska te datowane są od okresu republikańskiego (Numantia w Hiszpanii, 134/133 r. przed Chr.) do III w. po Chr. Część grocików typu I znalezionych w Pannonii, Dacji, na Morawach i Słowacji, datuje się od okresu flawijskiego do III w. (W. Zanier 1988, 6, 22–23). Datowanie grocików z Grzybowa jako znaleziska luźnego jest utrudnione. Biorąc pod uwagę ustalenia chronologiczne dla egzemplarzy znalezionych na terenach *Imperium Romanum*, a także fakt odkrycia tych elementów uzbrojenia w Grzybowie w pobliżu wczesnorzymskich grobów kultury przeworskiej oraz warstwy ze szczątkami ciałopalnymi, datowanej od fazy B₂ do późnego okresu rzymskiego (być może do stadium C₂), można założyć, że datowanie grzybowskich znalezisk mieści się w przedziale pomiędzy odcinkiem B₁ a późnym okresem rzymskim. Jeżeli grociki znajdowały się w wyrobionym w 1985 r. przez nieznaną sprawcę grobie (popielnicowym?) wraz z żelazną siekiero-ciosłą, kubkiem i dwiema miseczkami, pochodzącymi bez wątpienia z fazy B₁, to tak też należałoby je datować. Wówczas mogłyby napłynąć z terenów południowych wraz z falą innych importów rzymskich, sprowadzanych głównie w ramach kontaktów handlowych. Nie można wszakże wykluczyć, że grociki nie były związane z tą grupą przedmiotów i są późniejsze, np. z czasu wojen markomańskich. W takim przypadku można by było zawęzić ich chronologię do ostatnich dziesięcioleci II w. po Chr. (obszerniej K. Garbacz 1995, 211–219).

Monety rzymskie

Monety rzymskie należą do najliczniejszych importów znajdowanych na ziemiach polskich, w tym również na obszarze wschodniej części Niecki Nidziańskiej.

Napływ rzymskiego pieniądza rozpoczął się od monet republikańskich. W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat liczba znalezisk tych monet na obszarze Małopolski znacznie wzrosła. Stało się to przede wszystkim dzięki odkryciu w Połańcu gromadnego znaleziska denarów Republiki i cesarza Augusta. Skarb ten liczył około 160? egzemplarzy, z których uchwytynych jest 148 monet. Na czasy Republiki przypada 141 denarów, a na okres panowania Augusta 7 (A. Kunisz 1970, 103–159; 1985, 165–171 nr 202). Daty emisji mieszczą się pomiędzy 211 r. przed Chr. (A. Kunisz 1985, 166) a przełomem er⁸.

W dawnej literaturze jest wzmianka o jeszcze jednym znalezisku monety republikańskiej na opisywanym obszarze. Był to denar z 55 r. przed Chr., odkryty w skarbie monet rzymskich z Turska (F. Kopera 1904–1905, 235; A. Kunisz 1985, 235–236 nr 285). Listę powiększają nowsze znaleziska: niepublikowany denar L. Furiusza Brocchusa z ok. 53 r. przed Chr., zapewne z okolic Szydłowa (wg J. Kuczyńskiego) oraz denar C. Talny z 154 r. przed Chr., którego odkrycie wiąże się z osadą kultury przeworskiej w Karsach Małych (stanowisko 12 — K. Garbacz 1994, 39–42). Na obszarze Małopolski stwierdzono dużą koncentrację znalezisk denarów republikańskich wzdłuż Wisły (R. Madyda 1975, 394 ryc. 9; A. Kunisz 1985, nr 43, 101 VII, 111 I, 111 XVII, 127, 183 I–IV, 202, 285, 310, 332, 344; K. Garbacz 1994, 39–42).

Do skarbu z Połanica, unikatowego w skali Polski ze względu na skład chronologiczny i datę monet końcowych (J. Kolendo 1986, 161–165), po jego odkryciu w 1968 r. dołączyły nowe skarby z terenów europejskich z emisjami końcowymi z czasów cesarza Augusta. Opublikowane zostały również wyniki dawniejszych odkryć (A. Bursche 1995, 85, przypis 2 — tam

⁸ A. Kunisz datował 3 najmłodsze monety na 2 r. przed Chr.–14 r. po Chr. (1985, 171; też J. Kolendo 1986, 161–165). Jak podaje A. Bursche, data emisji monet końcowych w skarbie mieści się pomiędzy 2 r. przed Chr. a 4 r. po Chr. Są to 3 denary Augusta z emisji Gajusza-Lucjusza, wybite w Lugdunum — RIC¹ 350=RIC² 207 (A. Bursche 1995, 85 przypis 7).

wcześniejsza literatura). Sposób powstania tych skarbów jest różnie interpretowany. Np. znaleziska z okolic Kalkriese wiązane są z klęską oddziałów Warusa w bitwie z Germanami w Lesie Teutoburskim w 9 r. po Chr. (A. Bursche 1993, 53–55; 1995, 85–86 przypis 8).

A. Bursche odrzuca taką możliwość powstania depozytu z Połańca (A. Bursche 1995, 86–87), wskazuje natomiast na analogie wśród skarbów znalezionych nad górną Drawą i Sawą oraz nad dolnym Dunajem. Skarby te charakteryzują się stosunkowo dużą ilością starszych, drugowiecznych monet, pojedynczymi naśladownictwami barbarzyńskimi, nielicznymi denarami Gajusza-Lucjusza oraz obecnością monet kontramarkowanych. Depozyty zawierające końcowe monety z czasów Augusta, a pochodzące z terenów położonych na południe od środkowego Dunaju, łączone są z powstaniem plemion pannońskich i dalmackich w 6–9 r. po Chr. w związku z rekwizycjami dokonywanymi przez Tyberiusza (A. Bursche 1995, 87–88). Być może powstanie depozytu monet znalezionego w Połańcu wiąże się z tymi wydarzeniami. Depozyt ten mógł się dostać na obszar Barbaricum jako kontrybucja lub żołd wypłacony germańskim oddziałom posiłkowym. Skarb z Połańca, a także okoliczne znaleziska monet republikańskich, można uznać za część trybutu wypłaconego germańskim *nobiles* za zachowanie spokoju lub jako wynagrodzenie za pomoc w stłumieniu powstania pannońskiego (A. Bursche 1995, 88). Hipoteza ta uzupełnia wcześniejsze przypuszczenia J. Kolendo o sposobie tezauryzacji i dostania się monet w rejon górnej Wisły. Według J. Kolendo uformowanie skarbu nastąpiło na terenie *Imperium Romanum*. Na obszary ziem polskich skarb ten mógł dostać się jako fragment łupu wojennego, np. zdobytego ok. 19 r. po Chr. podczas napadu na państwo Marboda drużyny dowodzonej przez Katualdę, albo w czasie najazdu Lugiów ok. 50 r. na rządzone przez Wanniusza klientelne państwo Rzymu (A. Kunisz 1970, 128; J. Kolendo 1986, 164–165; 1998e, 126). J. Kolendo (1986, 165) wysunął hipotezę, zakładającą przynależność do większego zespołu oprócz monet z Połańca również znalezisk z Turska i Otałęży. Przyjmując tę hipotezę, wypadłoby uznać za odpryski z dużego łupu wojennego także część pozostałych znalezisk (np. z Kars Małych). Oczywiście przy interpretacji sposobu napływu monet republikańskich na tereny Małopolski należy zwrócić uwagę nie tylko na kontakty polityczne czy militarne, lecz także na możliwość zaistnienia wymiany handlowej (J. Kolendo 1986, 161–165).

Wśród badaczy nie ma zgodności co do początków napływu najwcześniejszych monet rzymskich na ziemię polskie. W sumie niewielka ilość znalezisk oraz fakt, że monety te znajdowały się często bardzo długo w obiegu (o czym świadczy silne starcie powierzchni) utrudniają dokonanie dokładnych ustaleń. Przyjmuje się, że moneta republikańska pojawiła się jeszcze w I w. przed Chr. (A. Kunisz 1969a, 46–47). Z. Woźniak uważał, że z liczniejszym napływem rzymskiej monety można się liczyć na początku drugiej połowy I w. przed Chr., czyli po zakończeniu napływu pieniędzy celtyckich (Z. Woźniak 1967, 217–219; A. Kunisz 1969a, 46). A. Kunisz nie wykluczał wcześniejszego początku rozpowszechniania się monet republikańskich na ziemiach polskich (1969a, 47–55). Struktura chronologiczna skarbu z Połańca poświadcza opinie o sporadycznym napływie pieniądza republikańskiego w I w. przed Chr., a bardziej powszechnym dopiero w I w. po Chr. (A. Kunisz 1970, 128).

Monety pochodzące z I w. po Chr. należą również do znalezisk rzadkich. Oprócz denarów cesarza Augusta, odkrytych w Połańcu, znane są pojedyncze monety cesarzy: Nerona (Zawada — A. Kunisz 1985, 255 nr 324), Galby (Jastrzębiec — A. Kunisz 1985, 77 nr 91 I), Tytusa (Zdzieci — A. Kunisz 1985, 257 nr 330) i Domicjana (Sichów i Zagość — A. Kunisz 1985, 198 nr 240, 252 nr 318). Do tych egzemplarzy publikowanych dołączają monety niepublikowane, znalezione prawdopodobnie w okolicach Szydłowa, niegdyś w zbiorach ks. S. Skurczyńskiego. Są to asy Klaudiusza z 41 r. i Nerona z lat 64–66 (wg J. Kuczyńskiego)⁹. Ze względu na luźny charakter większości znalezisk bądź nieznane okoliczności ich odkrycia nie jest możliwe ustalenie czasu, w którym trafiły do ziemi. Tylko w przypadku aureusa Nerona z lat 64–68, odkrytego na cmentarzysku w Zawadzie w popielnicy, w grobie (obiekt 192 — B. Chomentowska 1984, 111–112) datowanym na schyłek stadium C_{1a} lub początek C_{1b} (B. Chomentowska, J. Michalski 1991–1992, 108), uchwycony został przedział czasowy

⁹ O charakterze tych znalezisk i interpretacji pochodzenia innych monet z kolekcji ks. S. Skurczyńskiego piszę w dalszej części niniejszego opracowania (zob. przypis 17).

pomiędzy emisją monety a dostaniem się jej do ziemi. Z obszaru wschodniej części Niecki Nidziańskiej z I w. po Chr. pochodzi jeszcze denar Wespazjana, odkryty w skarbie z Korytnicy (A. Kunisz 1985, 87–89 nr 109). Jednak końcową monetą zachowaną z tego skarbu jest denar Kommodusa z lat 183–184. W towarzystwie tak późnych emisji (nawet do 211 r.) znalazła się większość pierwszowiecznych monet znalezionych w 15 spośród około 26 skarbów małopolskich, zestawionych przez A. Kunisza (1985, mapa 3 i katalog). Obecność niezbyt licznych monet z I w. na obszarze Małopolski, w tym wschodniej części Niecki Nidziańskiej (A. Kunisz 1985, mapa 2), znajduje potwierdzenie również w innych regionach Polski¹⁰, z tym że, jak wskazywał J. Wielowiejski, stosunkowo więcej znalezisk odnotowano na Śląsku i w Małopolsce niż w Polsce środkowej i północnej (1970, 131, 132, tabela XXXVII).

Na całym obszarze Barbaricum znaleziska rzymskich monet z I w. po Chr. nie należą do licznych, co zapewne było spowodowane sytuacją na terenie samego Cesarstwa Rzymskiego, gdzie monety poaugustowskie wybijano w mniejszych ilościach, a po reformie monetarnej Nerona w dużym stopniu zostały one przetopione (R. Wolters 1999, 384).

Drugi wiek po Chr. to okres najintensywniejszego napływu monet rzymskich na obszar Barbaricum. Wśród znalezisk przeważają denary, stosunkowo liczne są także monety brązowe, ale ich obszar występowania w zasadzie ogranicza się do rejonu południowego wybrzeża Morza Bałtyckiego, zajętego przez zachodniobałtyjski krąg kulturowy i kulturę wielbarską (A. Bursche 1994a, 471).

Napływ w znacznych ilościach monet drugowiecznych do Barbaricum kojarzony jest z wojnami markomańskimi. Liczne skarby zawierały emisje od nerońskiego do późnoantonińskiego okresu, względnie do początku rządów Septymiusza Sewera. Znaleziska denarów są szczególnie licznie spotykane w rejonie Wisły i Warty, a więc na obszarze kultur przeworskiej i wielbarskiej, a także na Ukrainie (kultura czerniachowska), Gotlandii i Bornholmie (L. Lind 1981, mapy 1–3; A. Bursche 1994a, 472; R. Wolters 1999, 385). Fala napływu denarów w II w. wiąże się ze stosunkowo krótkim odcinkiem między wojnami markomańskimi a początkiem okresu rządów Septymiusza Sewera. Podstawowym argumentem przemawiającym za przyjęciem tej hipotezy jest brak w zasadzie skarbów z monetami końcowymi pochodzącymi sprzed rządów Marka Aureliusza. Zdecydowana większość skarbów kończy się monetami Kommodusa lub wczesnymi Septymiusza Sewera. Takie zjawisko obserwuje się w wielu rejonach Barbaricum, m.in. na ziemiach polskich i w północno-zachodnich Niemczech, natomiast z obszaru Czech i Słowacji nie są znane skarby o takiej strukturze. Gwałtowny spadek napływu monet na obszary Barbaricum nastąpił w czasach Septymiusza Sewera. Tylko sporadycznie w skarbach zawierających monety z II w. pojawiają się późniejsze, pojedyncze okazy z czasów Karakalli lub Aleksandra Sewera (F. Berger 1992; A. Bursche 1993, 55–56; 1994a, 472–473; T. M. Lucchelli 1998, tabele 1–2; R. Wolters 1999, 385).

Z Małopolski pochodzą liczne pojedyncze znaleziska monet z II w. oraz 26 skarbów z monetami końcowymi głównie Kommodusa i Septymiusza Sewera (zob. A. Kunisz 1985, mapa 3 i katalog). Wprawdzie prawie wszystkie skarby pierwotnie zawierały więcej monet, jednak, wobec potwierdzonych informacji o znacznym spadku odpływu monet z Cesarstwa w czasach Septymiusza Sewera, datowanie monet końcowych w tych skarbach należy utrzymać.

Z obszaru między Nidą a Wyżyną Sandomierską znane są skarby denarów, odkryte w Korytnicy (uchwytnych 20 monet z I i II w. — A. Kunisz 1958, 195–198) i Skrobaczowie (znanych 89 monet z II w. — A. Kunisz 1985, 201–204 nr 248). Monetą końcową ze skarbu korytnickiego wybito w czasach Kommodusa, a ze skrobaczowskiego za Septymiusza Sewera. Ze skarbu z Gnojna zachowały się tylko 3 denary Trajana i Antonina Piusa (A. Kunisz 1985, 62

¹⁰ Należy przy tym zwrócić uwagę na częstą utratę części monet ze skarbu po odkryciu. Utrudnia to nie tylko określenie faktycznej ilości monet z I w., lecz także pozostałych. Nie zawsze również możemy być pewni liczby i czasu wybita monet końcowych. Z około 26 skarbów małopolskich tylko dwa dostały się do rąk badaczy w całości. Są to: liczący 3170 monet skarb z Nietuliska Małego (A. Kunisz 1985, 126–148 nr 160) oraz składający się z 85 egzemplarzy zespół monet z Ruszczyzny (A. Kunisz 1985, 191–194 nr 230). W przypadku skarbu z Nietuliska Małego zrodziły się wśród niektórych badaczy wątpliwości co do jego pełnej zawartości (zob. A. Kunisz 1985, 147–148 przypisy).

nr 55). W przypadku gromadnego znaleziska z Turska nie jest możliwe ustalenie, czy monety wybite w czasach Cesarstwa (A. Kunisz 1985, 235–236 nr 285) związane były z falą największego napływu pieniądza rzymskiego, czy też z którymś z okresów rzadszej jego obecności na ziemiach polskich. Pojedyncze denary z czasów Trajana znaleziono w Rębowie (W. Siarkowski 1886, 17), Grabowej (A. Kietlińska 1957, 276 nr 57), Jastrzębcu (A. Kietlińska 1957, 276 nr 60), Beszowej (T. Liana 1962, 47–48) i Kawczycach (A. Kunisz 1985, 265 nr 342), Hadriana w Marzęcinie (A. H. Kirkor 1874, 54), Antonina Piusa w Brzozówce (A. Kietlińska 1957, 274–275 nr 46), Marka Aureliusza w Skorocicach (L. Piotrowicz 1934, 100) i Kommodusa w Beszowej (T. Liana 1962, 47–48). Ponadto zapewne z okolic Szydłowa pochodzą 2 denary Septymiusza Sewera z lat: 198 i 202–210 (niepublikowane, wg J. Kuczyńskiego)¹¹.

Wśród przyczyn przerwania napływu denarów na obszary Barbaricum podczas rządów Septymiusza Sewera wymienia się bardzo szybką zwyżkę cen srebra i nieopłacalność eksportu tego metalu. Państwo rzymskie od III w. zajęte było wewnętrznymi konfliktami oraz bezpośrednią obroną granic wobec postępujących najazdów ze strony Barbarzyńców. Właśnie od początku III w. zaczął wzrastać nacisk Barbarzyńców na Imperium, zwłaszcza w rejonie górnego Renu i nad dolnym Dunajem. W tej sytuacji zanikały kontakty ekonomiczne pomiędzy Cesarstwem a Barbaricum, natomiast decydujące znaczenie w III i IV w. miały kontakty polityczne i militarne, dające sposobność do pozyskiwania środków (m.in. pieniężnych) w formie okupów oraz łupów (A. Bursche 1996, 123–124; J. Kolendo 1998b, 21–22). Nie wdając się w głębszą analizę przyczyn i zmian natężenia odpływu z Cesarstwa Rzymskiego monet, a także innych wyrobów, i ich napływu na obszary Barbaricum w III i IV w. (zob. A. Bursche 1994a, 474; 1996, 95–134; J. Kolendo 1998b, 21–22; R. Wolters 1999, 385–389) wypada podkreślić potwierdzony przez znaleziska wzrost napływu monet brązowych przy zmniejszającym się udziale denarów. W latach 180–250 nastąpił intensywny napływ monet brązowych na obszary południowego wybrzeża Morza Bałtyckiego, czyli na tereny zachodniobałtyjskiego kręgu kulturowego i kultury wielbarskiej. Fakt ten jest kojarzony z handlem bursztynem pomiędzy tymi rejonami a zachodnimi obszarami nadreńskimi, przyległymi do limesu (A. Bursche 1992, 231–243; 1994b, 136–137; 1996, 125–127, mapa; R. Wolters 1999, 387). Na terenie północno-zachodnich Niemiec bowiem spotykamy się z nielicznymi tylko znaleziskami monet srebrnych z III w.: znanych jest zaledwie 10 niewielkich depozytów antoninianów. Stosunkowo więcej znalezisk numizmatycznych pochodzi z IV w., przede wszystkim solidów, odkrytych pojedynczo i w skarbach (F. Berger 1992, 161–187; A. Bursche 1993, 58–59). Na ziemiach polskich napływ monet brązowych — a także, w mniejszej ilości, złotych — obserwujemy na dalszych obszarach kultury wielbarskiej oraz w kulturze przeworskiej. W III w. widoczne są krótkie fazy zwiększonego i dłuższe — wyraźnie słabszego dopływu monet. Większy napływ monet na obszary kultury przeworskiej w drugiej ćwierci IV w. świadczy o pewnym ożywieniu kontaktów pomiędzy Cesarstwem Rzymskim a Barbaricum w czasach dynastii konstantyńskiej (A. Bursche 1996, 129–132).

W Małopolsce monet rzymskich z III w. znaleziono niewiele. Są to najczęściej pojedyncze znaleziska monet złotych, srebrnych i brązowych. Znane są stąd również niewielkie skarby denarów z Alwernii i Rożdżałowa (A. Kunisz 1985, 23–24 nr 2, 188–190 nr 227) oraz tetradrachm z okolic Chełma (A. Kunisz 1985, 36 nr 25 II).

Z obszaru wschodniej części Niecki Nidziańskiej dotychczas opublikowane zostało jedno znalezisko trzeciowiekowe. Jest to odkryty w Rakówce antoninian Probusa z lat 276–282 (A. Kunisz 1985, 184 nr 220). Cztery dalsze, dotychczas niepublikowane egzemplarze z kolekcji ks. S. Skurczyńskiego znaleziono prawdopodobnie w okolicy Szydłowa (sesterc Maksymina Traka z lat 235–238, antoninian Galliena z lat 253–268, monety brązowe Aureliana z lat 270–275 oraz Probusa z lat 276–282 — wg J. Kuczyńskiego¹²). Warto jeszcze przypomnieć, że w III w. (schyłek stadium C_{1a} lub początek C_{1b}) włożony został do grobu aureus Nerona, wybity w latach 64–68, a znaleziony na cmentarzysku w Zawadzie (B. Chomentowska 1984, 111–112; B. Chomentowska, J. Michalski 1991–1992, 108).

¹¹ Charakter tych znalezisk, jako fragmentu kolekcji ks. S. Skurczyńskiego, nie jest możliwy do ustalenia, zwłaszcza że zbiór obejmuje numizmaty pochodzące z okresu od ok. 53 r. przed Chr. do 350–353 r. po Chr. (zob. przypis 17).

¹² Określenie monet zamieszczone zostało na karcie Konserwatora Zabytków Archeologicznych w Kielcach (obecnie WA OW SOZ w Kielcach) przez J. Kuczyńskiego, sprawdzone przez A. Bursche i R. Ciolek.

Znaleziska monet z IV w. na obszarze Małopolski są również nieliczne. Oprócz egzemplarzy brązowych i srebrnych odkryto pojedynczą monetę złotą. Z tego rejonu znane są 4 skarby z monetami końcowymi Konstancyjna i jego synów: z Jarosławia, Krosna, Woli Buchowskiej i Zamościa (A. Kunisz 1985, mapa 5, nr 88 III, 114 II, 311, 320).

Ze wschodniej części Niecki Nidziańskiej znanych jest bardzo mało monet czwartowiecznych. Są to luźne znaleziska z Gnojna: follis Konstancyjna I, bity w latach 321–324 dla Kryspusa, oraz moneta brązowa Konstancjusza II z lat 346–361 (A. Kunisz 1985, 62–63 nr 55 II; A. Bursche 1996, 189 nr 39). Jeszcze jedna publikowana moneta to znaleziony w Jastrzębcu follis Konstancyjna z lat 317–318 (A. Kunisz 1985, 78 nr 91 IV; A. Bursche 1996, 190 nr 54). W kolekcji ks. S. Skurczyńskiego było 7 monet z tego okresu, znalezionych zapewne w okolicy Szydłowa: follisy Maksymina Dai z lat 305–313, Konstancyjna I z ok. 317 r. i z lat 306–337 oraz bite dla Kryspusa Cezara w latach 316–326 i dla Konstancjusza II między 316 a 337 r., a także dwa małe brązy Magnencjusza z lat 350–353¹³. Listę monet z tego obszaru zamykają znane J. Kuczyńskiemu i niepublikowane monety z Chmielnika lub okolic: follis Konstancyjna z lat 306–337 i mały brąz Magnencjusza, wybity pomiędzy 350 a 353 r. Natomiast wzmiankowana wielokrotnie w literaturze silikwa Johanna z lat 423–425 (m.in. A. Kunisz 1985, 89 nr 108 II) okazała się nowożytnym fałszerstwem (K. Godłowski 1985, 117 przypis 63). Ze wschodniej części Niecki Nidziańskiej nie znamy więc żadnych monet wybitych po 353 r. ani w następnym stuleciu (por. A. Kunisz 1985, mapa 6).

Podsumowanie

Importy rzymskie we wschodniej części Niecki Nidziańskiej okazały się zróżnicowane ilościowo, jakościowo i chronologicznie. Najliczniejszy typ importów to monety rzymskie, przede wszystkim srebrne, znacznie przewyższające pod względem ilości brązowe i złote. Pochodzą one z 30 stanowisk. Są to najczęściej znaleziska luźne. Z analizowanego obszaru znane są tylko 4 skarby, których czas ukrycia wyznaczony przez najmłodsze monety przypada na początek I w. po Chr. (Połaniec), II w. (Gnojno, Korytnica) i początek III w. (Skrobaczów). Monety znalezione luźno wybito od II w. przed Chr. (Karsy Małe) do IV w. po Chr. (Chmielnik?, Gnojno, Jastrzębiec, Szydłów-okolice). Oczywiście nie jesteśmy w stanie określić ani momentu napływu tych monet na ziemię polską, ani czasu ich obiegu przed dostaniem się do ziemi.

Drugą pod względem liczebności kategorię zabytków stanowią przedmioty szklane lub ich szczątki, znane z 39 stanowisk i obiektów. Są to najczęściej paciorki. Zabytki te datowane są ramowo na poszczególne okresy lub jeszcze bardziej ogólnie na czasy funkcjonowania kultury przeworskiej. Pewnemu zawężeniu uległa chronologia części przedmiotów dzięki ustaleniu czasu dostania się ich do ziemi, co udało się dokonać w przypadku zabytków z cmentarzysk: z młodszego okresu przedrzymskiego w Wilkowej czy z okresu wpływów rzymskich w Grzybowie, Kawczycach, Korytnicy i Zawadzie. Na podstawie datowania tych nekropoli można stwierdzić, że czas używania większości przedmiotów szklanych, dotychczas odkrytych na obszarze wschodniej części Niecki Nidziańskiej, zakończył się albo we wczesnym okresie rzymskim, albo w pierwszych fazach późnego okresu rzymskiego.

Ustalenie czasu produkcji pozostałych kategorii zabytków, jak naczynia brązowe (Piaseczno, Stawiany), trójskrzydłowe grociki strzał (Grzybów), elementy siatki kolczej (Grzybów, Kawczyce) i figurka gladiatora (Grzybów), jest bardzo utrudnione, ich chronologia względna natomiast mieści się w granicach wczesnego okresu rzymskiego lub początkowych faz późnego okresu rzymskiego. *Terra sigillata* znaleziona w Zawadzie wyprodukowano za panowania dynastii Sewerów (L. Tyszler 1999, cz. II, 107), a obiekty, w których znaleziono inne fragmenty tej ceramiki, datowane są na schyłek fazy C_{1a} lub początek C_{1b} późnego okresu rzymskiego. Późniejszy horyzont chronologiczny reprezentuje *terra sigillata* z Grzybowia i Radzanowa, którą wyprodukowano w drugiej tercji III w. (L. Tyszler 1999, cz. II, 32–33). Ceramika ta mogła więc dostać się do ziemi zarówno w fazie C_{1b}, jak i C₂.

Reasumując należy stwierdzić, że na obszary wschodniej części Niecki Nidziańskiej najstarsze importy zaczęły docierać już w młodszym okresie przedrzymskim, jednak ich napływ

¹³ Zob. przypis 12.

miał charakter sporadyczny. Dopiero w I, a zwłaszcza w II w. po Chr. import, zarówno monet, jak i przedmiotów o charakterze przemysłowym, przybrał bardziej masowy charakter. Niewielkie ilości rzymskich znalezisk z III i IV w. świadczą o zaniku importu, przede wszystkim z terenów południowych, naddunajskich. Miało to najpewniej związek z ówczesną kryzysową sytuacją polityczną na obszarach Cesarstwa Rzymskiego oraz przy limesie. Należy jednak dodać, że duża część importów została znaleziona na cmentarzyskach, których schyłek funkcjonowania datuje się na fazy B₂/C₁–C_{1a} (Beszowa, Korytnica), C_{1b} (Zawada) czy C₁–C₂ (Grzybów) późnego okresu rzymskiego (K. Garbacz 2000b, 343).

Wywóz wyrobów poza granice *Imperium Romanum*, o różnym nasileniu w przeciągu kilku stuleci, znajduje odzwierciedlenie w postaci ilości znalezisk na obszarze Barbaricum, w tym w interesujących nas rejonach Polski. Napływ importów przemysłowych i monet na tereny północne miał różne przyczyny. W epoce dominacji Imperium nad światem barbarzyńskim, od I do połowy III w. po Chr., bardzo istotną rolę odgrywały kontakty ekonomiczne. W okresie osłabienia potęgi Cesarstwa Rzymskiego, od połowy III w. nękanego najazdami Barbarzyńców, obecność rzymskich wyrobów poza jego granicami jest świadectwem kontaktów militarnych i politycznych (J. Kolendo 1984, 172–175; 1998b, 15–25). W III–V w. znaczna ich część przedostała się na obszary Barbaricum jako łupy wojenne, opłaty za wykup jeńców rzymskich, trybuty dawane Barbarzyńcom przez państwo rzymskie, prezenty ofiarowywane ich wodzom, czy żołd wypłacany rekrutującym się spośród nich żołnierzom (A. Bursche 1996, 101–123; J. Kolendo 1998b, 19–22; R. Wolters 1999, 385). Jak sądzi J. Kolendo (1998c, 32), część przedmiotów, jak *terra sigillata* czy wyroby szklane, mogła wydostawać się poza granice Cesarstwa w wyniku działalności kupców rzymskich. Przedmioty te, kruche i nietrwałe, musiały być transportowane na znaczne odległości, a więc potrzebne było zapewnienie odpowiednich warunków. Jednak wydaje się zrozumiałe, że w okresie intensywnych walk Rzymian z Barbarzyńcami handel ulegał znacznemu ograniczeniu, a nawet zanikowi (A. Bursche 1996, 101–106). Zwiększone fale napływu monet rzymskich można powiązać z działaniami militarnymi Barbarzyńców. Pozyskane na obszarach granicznych pieniądze mogły być przywiezione przez barbarzyńskie oddziały zbrojne do Barbaricum. Zapewne monety były też rozprowadzane poprzez kontakty rodowe czy plemienne Barbarzyńców, którzy przybywali z obszaru Imperium lub strefy limesowej i osiedlali się na terenach północnych i wschodnich (A. Bursche 1996, 120–121).

Jak wykazały badania nad importami rzymskimi (np. monety — A. Kunisz 1969a, 1973, 1985; S. Kubiak 1979; A. Kokowski 1984; A. Bursche 1992, 1994a, 1996; paciorki — M. Mączyńska 1977; M. Tempelmann-Mączyńska 1985; T. Stawiarska 1985, 1987, 1999; uzbrojenie — P. Kaczanowski 1992; *terra sigillata* — B. Rutkowski 1960; L. Tyszler 1999; naczynia brązowe — J. Wielowiejski 1985; importy przemysłowe i monety — K. Majewski 1949, 1960; J. Wielowiejski 1960, 1970, 1980; J. Kolendo 1984; 1998e; R. Madyda-Legutko 1998), ich obecność na ziemiach polskich jest zróżnicowana nie tylko pod względem chronologicznym, lecz także terytorialnym. Duże ilości importów spotyka się na obszarze lessów Małopolski, na Kujawach, w rejonie ujścia Wisły, a więc na terenach o gęstym osadnictwie, natomiast np. w Karpatach ich liczba jest niewielka (J. Kolendo 1998e, 6; R. Madyda-Legutko 1998, 29–39). Brak opracowań dla znalezisk wszystkich importów z całej Polski oraz konieczność korzystania z publikacji sprzed wielu lat utrudnia prześledzenie ich napływu. Najliczniejsze z importów — monety — najczęściej znajdowane były w Małopolsce, w rejonie górnej Wisły i jej dopływów oraz we wschodniej Lubelszczyźnie (A. Kunisz 1985, mapa 1; A. Kokowski 1984, 28 ryc. 1), na Górnym i Dolnym Śląsku, w Wielkopolsce, a szczególnie na Kujawach i nad dolną Wisłą (M. Gumowski 1958, mapa; A. Kunisz 1973, mapy 1 i 2). Pewne zagęszczenie znalezisk monet rzymskich można zaobserwować na zachodnim Mazowszu (S. Kubiak 1979, mapy). Paciorki szklane na obszarze kultury przeworskiej występują w różnych rejonach, jednak najwięcej ich znaleziono nad górną i środkową Odrą, w rejonie środkowej Warty, wzdłuż Wisły, zwłaszcza w rejonie podkrakowskim i na Mazowszu. Bardzo licznie występują one w Polsce północnej w kilku zgrupowaniach: w zachodniej części Pomorza i w rejonie dolnej Wisły na obszarze kultury wielbarskiej, a także na Mazurach, będących w zasięgu kultury zachodniobałtyjskiej (M. Mączyńska 1977, 69 ryc. 1; T. Stawiarska 1985, mapa 1). Naczynia szklane z okresu wpływów rzymskich występują na obszarze Polski w dużym rozrzucie. Na

terenach kultury przeworskiej najczęściej ich znaleziono nad górną Wisłą, górną Odrą, w rejonie środkowej Warty i na zachodnim Mazowszu. Na terytorium kultury wielbarskiej zagęszczenia znalezisk naczyń szklanych występują na Pomorzu Zachodnim, nad dolną Wisłą, w rejonie dolnej Narwi i Drwęcy, a także na obszarze grupy masłomęckiej (T. Stawiarska 1999, mapy 1–3). Do częściej spotykanych importów rzymskich należy też *terra sigillata*, której liczniejszą obecność odnotowano przede wszystkim na stanowiskach kultury przeworskiej nad górną Wisłą; w regionie podkrakowskim, w mniejszym stopniu nad górną Odrą, a najczęściej w Polsce środkowej w rejonie od górnej i środkowej Warty do Wisły oraz na Kujawach. Na terenach kultury wielbarskiej *terra sigillata* jest znacznie mniej liczna (L. Tyszler 1999, 142–151 mapy 1–10). O wiele rzadsze są znaleziska naczyń brązowych, ale obszar ich gęstszego występowania w większości pokrywa się z rozmieszczeniem innych importów, jak chociażby monety, paciorki czy *terra sigillata*. Naczynia brązowe spotyka się nad górną Wisłą, a także w dwóch skupiskach na Górnym i Dolnym Śląsku, także w Polsce środkowej, na Pomorzu Zachodnim i Nadwiślańskim (J. Wielowiejski 1985, mapa).

Jak wynika z tego krótkiego wyliczenia, na obszarze Polski odznaczają się wyraźnie strefy większego zagęszczenia znalezisk importów rzymskich, i do nich należy zachodnia część Małopolski z omawianą w niniejszym artykule wschodnią częścią Niecki Nidziańskiej. Wyraźnie rysujące się tu skupisko znalezisk monet, paciorków, *terra sigillata*, a w mniejszej mierze także naczyń brązowych i szklanych, świadczy o dużym znaczeniu zachodniomałopolskiego regionu osadniczego. Intensywne osadnictwo kultury przeworskiej na wyżynach lessowych zachodniej Małopolski i Sandomierszczyzny, a także na uboższych glebach wschodniej części Niecki Nidziańskiej (zob. H. Dobrzańska 1995, 33–46; K. Garbacz 1999, 200b, 329–356) sprzyjało m.in. napływowi dóbr pochodzących z obszarów *Imperium Romanum*. Na analizowanym obszarze do nielicznych znalezisk należą importy pochodzące z młodszego okresu przedrzymskiego, natomiast z obfitym napływem mamy do czynienia we wczesnym okresie rzymskim i we wczesnych fazach późnego okresu rzymskiego. Jak wynika z analizy map importów, na tym terenie najczęściej znalezisk grupuje się w rejonie środkowego i dolnego biegu rzeki Wschodniej, a także wzdłuż środkowej i dolnej Nidy (mapy 2–4).

Na tereny Polski południowej importy rzymskie w okresie rozwoju handlu z obszarami *Imperium Romanum* napływały kilkoma szlakami, jednak w przypadku Małopolski zachodniej, w tym wschodniej części Niecki Nidziańskiej, w dwóch pierwszych wiekach mamy do czynienia przede wszystkim z przywozem towarów z rejonu Pannonii przez przełęcze Karpat zachodnich (J. Wielowiejski 1970, 224–226, mapy). Po załamaniu się handlu, co najpewniej nastąpiło około połowy III w., napływ importów na opisywane tu tereny, podobnie jak na znaczne obszary europejskiego Barbaricum, przybrał charakter pozaekonomiczny, mianowicie polityczny i militarny. Trzeba podkreślić, że obszar wschodniej części Niecki Nidziańskiej, intensywnie zasiedlony przez ludność kultury przeworskiej, wraz z sąsiednimi terenami Małopolski i Śląska stanowił ważny ośrodek osadniczy, mający duże znaczenie w kontaktach zarówno wewnętrznych — międzyplemiennych — jak i zewnętrznych, o charakterze pośrednim i bezpośrednim, m.in. z leżącymi na południu obszarami *Imperium Romanum*.

Katalog importów rzymskich

Katalog obejmuje wszystkie dostępne autorowi niniejszego opracowania informacje o znaleziskach importów przemysłowych i monet rzymskich, pochodzących ze wschodniej części Niecki Nidziańskiej i rejestrowanych w literaturze od 1874 r., czyli od pierwszej wzmianki A. H. Kirkora. Tam, gdzie to możliwe, dane publikowane i archiwalne, zachowane w instytucjach muzealnych oraz konserwatorskich, były weryfikowane przez różnych badaczy w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat. Informacje o niektórych zabytkach nadają się jeszcze do weryfikacji i istnieje możliwość uzupełnienia danych (np. monety z Pińczowa, może część numizmatów z okolic Szydłowa). W przypadku innych zabytków — wobec niezachowania się ich do dziś lub znacznej destrukcji, a także czasem niedostatecznego zasobu informacji — podane w katalogu dane wyczerpują ich możliwości interpretacyjne.

Katalog grupuje znaleziska z miejscowości ułożonych alfabetycznie, następnie zawiera dane identyfikujące stanowisko, jego charakter, lokalizację, typ badań czy sposób odkrycia. Znaleziska luźne, zarówno rzymskie importy przemysłowe, jak i numizmatyczne, zostały opisane osobno, razem natomiast skatalogowano monety będące elementami różnych zespołów, a także inne przedmioty importowane, które wystąpiły w zespołach grobowych.

Opis importu przemysłowego, tam gdzie to możliwe, zawiera podstawowe dane identyfikacyjne, a więc dotyczące cech formalnych i technologicznych (wygląd, kształt, wymiary, barwa, w niektórych przypadkach sposób wykonania, itp.) czy typologicznych. Ustalenia chronologiczne obejmują czas produkcji importu oraz chronologię względną, czyli okres funkcjonowania przedmiotu aż do momentu dostania się do ziemi lub tylko czas, w którym przedmiot znalazł się w ziemi. Nieco inaczej potraktowane zostały znaleziska numizmatyczne. Opis katalogowy jest zgodny z normami przyjętymi dla współczesnych inwentarzy znalezisk monet (np. A. Kunisz 1985), w których m.in. uwzględnia się datę ich emisji. Czas obiegu monet znalezionych luźno na obszarze *Imperium Romanum*, a tym bardziej na terenach kultury przeworskiej, nie jest możliwy do odtworzenia. Jedynie mając do czynienia z rzadkimi numizmatycznymi znaleziskami grobowymi można było ustalić moment dostania się monety do ziemi (Zawada), natomiast w przypadku skarbów jest to możliwe przy założeniu, że mamy do czynienia z w miarę pełnym zbiorem o wiarygodnej reprezentacji monet końcowych. Część importów rzymskich wystąpiła w zespołach, przede wszystkim grobowych, w towarzystwie wyrobów lokalnych — datowników, mających niekiedy duże znaczenie przy określaniu chronologii względnej pozostałych elementów, w tym przedmiotów importowanych. Było to możliwe w przypadku szeregu znalezisk z cmentarzysk, zwłaszcza z Grzybowa i Zawady.

Większość znalezisk przechowywana jest w zbiorach muzealnych, część jednak zaginęła, a niektóre znane są tylko z opisów i wzmianek w literaturze. Kwestie te zostały odnotowane w punkcie dotyczącym zbiorów, natomiast w przypadku publikacji starałem się uwzględnić wszystkie dostępne mi dane traktujące o znaleziskach z opisywanego obszaru.

Część znalezisk dotychczas nie była publikowana. Zamieszczone po raz pierwszy w niniejszym opracowaniu informacje o importach rzymskich dotyczą różnej kategorii zabytków pochodzących zarówno z nowszych badań, jak i tych sprzed wielu lat, a obecnie przechowywanych w muzeach. Znaleziska te publikowane są w tym katalogu dzięki uprzejmości osób, które opracowały je w ramach swojej działalności merytorycznej w tych instytucjach.

Tam, gdzie to było możliwe, dokonane zostały określenia znalezisk pod względem typologicznym, z zastosowaniem typologii opracowanych dla poszczególnych kategorii zabytków. Podane w ostatnim punkcie katalogu uwagi uwzględniają także dodatkowe informacje uzupełniające zasadniczą jego treść.

1. Beszowa, gm. Lubnice, pow. staszowski

Stan.: 1, na obsz. 38 (AZP 95-67).

Char.: cmentarzysko ciałopalne.

Lok.: wydma, bliżej nieokreślona.

Bad.: penetracyjne, E. Majewski, XIX/XX w.

Rodzaj importu: 8 paciorków i fragmenty 3 naczyń szklanych.

- a) Częściowo uszkodzony, cylindryczny paciorek szklany grupy XXII (typ 347b), barwy ciemnoniebieskiej. Ornament nakładanych nitek z białego szkła.
- b) Kulisty paciorek szklany grupy XXII (typ 240), barwy jasnożółtej z białym ornamentem pasmowym.
- c) Paciorek szklany grupy XXIII (typ 356c), barwy zielonej z żółtymi płatkami na tle czarnego pasa.
- d) Melonowaty paciorek szklany grupy XVIII (typ 159b?), barwy jasnozielonej.
- e) Dwa złączone paciorki szklane grupy XXII (typ 255a), barwy jasnozielonej z wtopionym białym ornamentem linii falistej.
- f) Paciorek grupy XXII (typ 266a) z ciemnego szkła z wtopionym białym ornamentem linii ósemkowej lub zygzakowatej.
- g) Fragment paciorka z półprzezroczystego szkła barwy niebieskiej grupy XVIII (typ 162).
- h) Niewielki fragment brzośca naczynia szklanego typu E.189 (?), z ornamentem falistym (węzowym?), nitka wypukła. Szkło podstawowe przezroczyste, bezbarwne (zielonawe), nitka bładoturkusowa. Wymiary: gr. ścianki 0,15 cm.

- i) Fragmenty górnej partii czarki szklanej typu Werbkowice (?) wg T. Stawiarskiej. Wylew prawie prosty, krawędź zaokrąglona, pogrubiona. Zdobienie dwoma rzędami nitek horyzontalnych. Szkło przezroczyste, bezbarwne, o odcieniu lekko fioletowawym. Powierzchnia zewnętrzna matowa, wewnętrzna połyskująca. Wymiary: średn. wylewu ok. 6,5 cm.
 - j) Kilka fragmentów szklanego pucharka cienkościennego o łagodnym profilu brzuśca i zawiniętej krawędzi brzuśca. Brak dna. Forma naczynia dzwonowata. Szkło półprzezroczyste, bezbarwne (odcień brunatnofioletowy). Powierzchnie matowe. Wymiary: wys. ponad 6 cm, średn. wylewu ok. 8 cm.
 - k) Fragmenty szkła bładozielonkawego, białego, fioletowego i pokrytego patyną.
- Zabytki miejscowe:* brak możliwości połączenia importów z jakimkolwiek zespołem.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: OWR — fazy B₂-C₂ (a), B₂-C_{1b} (c), B₂-D/E (d), B₂/C₁-D lub C_{1a}-D (e, f), B₁-D (g), B₂/C₁-C₂ (h), około C₂ (i), POR (j), OWR (b)¹⁴.

Publ. importu: T. Liana 1962, 48, tabl. X:9 (a), X:7 (b), X:4 (c), X:2 (d), X:3 (e), X:1 (f); M. Mączyńska 1972, 365; M. Tempelmann-Mączyńska 1985, 266–267 nr 584 (a–f); J. Andrzejowski 1994, ryc. 3h (g); T. Stawiarska 1999, 122–123, 255 nr 56, ryc. (h), 136–137, 275–276 nr 115, ryc. (i), 140, 284 nr 144, ryc. (j).

Zb.: PMA, nr inw. IV/565.

Uwagi: określenie paciorków — M. Tempelmann-Mączyńska (1985) i J. Andrzejowski (1994), naczyn — T. Stawiarska (1999).

2. Beszowa, gm. Łubnice, pow. staszowski

Stan.: 1, na obsz. 38 (AZP 95-67).

Char.: cmentarzysko ciałopalne.

Lok.: wydma, bliżej nieokreślona.

Bad.: penetracyjne, E. Majewski, XIX/XX w.

Rodzaj importu: 3 monety rzymskie.

Trajan

1. Denar, 107–111 r., men. Rzym, RIC 120.

2. Denar, 98–117 r., men. Rzym, RIC? Wytarty.

Kommodus

3. Denar, 190–191 r., men. Rzym, RIC 219.

Publ. importu: E. Majewski 1901, 146; T. Liana 1962, 47; J. Gurba 1962, 308, 311; A. Kunisz 1969a, 139 nr 5; 1985, 25 nr 6; K. Mitkova-Szubert 1987, 98

Zb.: PMA.

Uwagi: opis monet — T. Liana (1962, 47–48). Określenie wg RIC — A. Kunisz (1985).

3. Beszowa — okolice, gm. Łubnice, pow. staszowski

Stan., char., lok. i bad.: ?

Rodzaj importu: paciorki szklane.

a) Płaskowypukły paciorek szklany barwy zielonej, zbliżony pod względem kształtu do grupy XIX.

b) Okrągły paciorek szklany grupy IV, barwy jasnobrązowej.

c) Paciorek szklany grupy IV (typ między 63 a 67) barwy ciemnoniebieskiej o przekroju dwustożkowatym.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: OWR (a), POR (od fazy C_{1b}) (b–c).

Publ. importu: B. Bargiel, J. Libera 1990, 136, 138 ryc. 14 a–c, 145–146.

Zb.: prywatne, K. Grodzka z Lublina.

Uwagi: określenie paciorków wg M. Tempelmann-Mączyńskiej (1985) — B. Bargiel, J. Libera (1990).

4. Błonie Kąckie, gm. Stopnica, pow. buski

Stan., char. i lok.: ?

Bad.: powierzchniowe, E. Majewski?

Rodzaj importu: mały, okrągły paciorek szklany w typie płaskokulistycznych, grupy II (typ 29–41), barwy szafirowej, nieznacznie uszkodzony. Średn. 1 cm, wys. 0,4 cm¹⁵.

Czas produkcji importu: ?

¹⁴ Jak się przyjmuje, schyłkowy okresu funkcjonowania cmentarzyska w Beszowej przypada na fazy B₂/C₁-C_{1a} (K. Godłowski 1985, mapa 5), w tym czasie więc niektóre paciorki mogły dostać się do ziemi. W tym przypadku uchwytyny przez archeologów czas funkcjonowania przynajmniej części z tych importów byłby dość krótki.

¹⁵ Niektóre informacje o znaleziskach importów przechowywanych w PMA w Warszawie podają na podstawie niepublikowanego artykułu J. Andrzejowskiego oraz dokumentacji muzealnej. Za ich udostępnienie uprzejmie dziękuję Państwu: mgr. J. Andrzejowskiemu, dr K. Czarneckiej oraz mgr. Z. Nowakowskiemu.

Chron. względna: OWR.

Publ. importu: nie publikowany.

Zb.: PMA, nr inw. IV/2000.

Uwagi: informacje na podstawie karty inwentarzowej PMA, sporządzonej przez K. Czarnecką. Określenie wg M. Tempelmann-Maczyńskiej (1985) — K. Garbacz.

5. Borzymów, gm. Oleśnica, pow. staszowski

Stan.: ?

Char.: cmentarzysko.

Lok.: na wydmie.

Bad.: penetracyjne, E. Majewski, od 1892 do 1899 r.

Rodzaj importu: 2 paciorki szklane, w tym jeden prostokątny, barwy ciemnofioletowej.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: MOPR—OWR (?) .

Publ. importu: E. Majewski 1901, 142; J. Andrzejowski 1994.

Zb.: zabytki zaginęły.

6. Brzegi, gm. Sobków, pow. jędrzejowski

Stan.: ?

Char.: cmentarzysko ciepłopalne.

Lok.: wydma na uroczysku Szczotki.

Bad.: amatorskie, ks. S. Skurczyński, 1924, 1926–1927 r.

Rodzaj importu: 3 monety.

Republika¹⁶

1. Denar, r. ?, men. ?, RRC ? Nieco starty.

Wespazjan

2. Denar, 70–73 r., men. ?, RIC ? Bardzo starty.

Marek Aureliusz?

3. Denar, 140–180 r., men. ?, RIC ?

Publ. importu: A. Kunisz 1958, 198–199; J. Gurba 1959, 96; J. Wielowiejski 1960, 207, 216, 217, 298 nr 115; J. Gurba 1962, 308; A. Kunisz 1969a, 140 nr 15 I, II; 1985, 32–33 nr 16 I, II.

Zb.: ?

Uwagi: opis monet — A. Kunisz (1958, 198–199). Określenie — A. Kunisz (1985). Jedna moneta (Marek Aureliusz) miała być znaleziona w jednym z grobów obok popielnicy. Pozostałe dwa egzemplarze zapewne pochodziły z liczniejszego znaleziska monet rzymskich (A. Kunisz 1958, 198).

7. Brzozówka, gm. Tuczępy, pow. buski

Stan., char. i lok.: ?

Bad.: ?, przed 1957 r.

Rodzaj importu: moneta.

Antonin Pius (Faustyna I)

1. Denar, po 141 r., men. Rzym, RIC 400?, 2,75 g

Publ. importu: A. Kietlińska 1957, 274–275 nr 46; J. Wielowiejski 1960, 299 nr 129; A. Kunisz 1969a, 140 nr 19; 1985, 34 nr 20.

Zb.: PMA, nr inw. IV/5055.

Uwagi: opis monety — A. Kietlińska (1957, 274–275 nr 46). Określenie wg RIC — A. Kunisz (1985).

8. Chmielnik (?), gm. loco, pow. kielecki

Stan., lok. i bad.: ?

Char.: znalezisko luźne?¹⁷

¹⁶ A. Kunisz (1958, 199 — opis i fotografia monety) nie znajduje analogii w znanych mu wówczas katalogach monet rzymskich. Pisze: „Sądząc z wyglądu awersu i rewersu jest to prawdopodobnie denar wybity ku czci Scypiona Afrykańskiego Młodszego — choć oczywiście nie przez niego samego, gdyż w Rzymie dopiero później zaczęto wybijać monety z portretami osób żyjących.” i dalej podaje dokładny opis tej monety: „Denar republikański, czas wybitcia niezany (ryc. 2). Av.: Głowa w lewo. Napis: SCIPIO AFR[...] Rv.: Kwadryga w prawo. Napis dwuwierszowy obok: CA[...] SVBAC (może należy go uzupełnić: CARTH[AGO] SVBAC[TA]?). Moneta w katalogu Babelona nie notowana. Stan zachowania średni, co uniemożliwia odczytanie całości napisów.” Późniejszy katalog RRC nie odnotowuje monet tego typu ani podobnych. Wszystkie monety z imieniem imperatora Q. Metellusa Piusa Scipiona były bite w Afryce i na awersie miały głowę Afryki (por. RRC 459–461 bite w latach 47–46 przed Chr.). Jest to niezany typ denara (lub fałszerstwo, czego jednak A. Kunisz, na pewno znający monetę z Brzegów z autopsji, nie bierze pod uwagę).

Rodzaj importu: 3 monety —

Marek Aureliusz (Faustyna II)

1. Sesterce, po 176(–180) r.?, por. RIC 1691–1718.

Konstantyn I

2. Follis, 306–337 r., men. ? RIC ?

Magnencjusz

3. AE 3, 350–353 r., men. ? RIC ?

Zb.: dawniej ks. S. Skurczyńskiego, w latach sześćdziesiątych sprzedane nieznanym zbieraczom.

Uwagi: informacje w archiwum WA OW SOZ w Kielcach na podstawie karty Konserwatora Zabytków Archeologicznych na województwo kieleckie, sporządzonej przez J. Kuczyńskiego w 1975 r. Opisy monet, przygotowane przez A. Kunisza i powtórzone przez J. Kuczyńskiego, umieszczone zostały na kartach katalogowych Muzeum Regionalnego w Szydłowie.

9. Fałęcin, gm. Stopnica, pow. buski

Stan. i lok.: ?

Char.: cmentarzysko ciałopalne.

Bad.: penetracyjne, E. Majewski, przed 1900 r.

Rodzaj importu: szklane paciorki ornamentowane z różnobarwnej emalii.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: WOR?

Publ. importu: E. Majewski 1901, 135–136; K. Majewski 1949, 104 nr 393; J. Wielowiejski 1960, 310 nr 298.

Zb.: ?

10. Gnojno, gm. loco, pow. buski

Stan.: ?

Char.: osada?

Lok.: dawne pole dworskie, okolice wzgórz Mogilice Większe i Mogilice Małe.

Bad.: amatorskie, ks. S. Skurczyński, 1939–1944 r.¹⁷

Rodzaj importu: 2 monety.

Konstantyn I (Kryspus)

1. Follis, 321–324 r., men. Siscia, RIC 169

Konstancjusz II

¹⁷ Dziękuję Panu mgr. Januszowi Kuczyńskiemu za zgodę na publikację monet pochodzących zapewne z Chmielnika (może spod tej miejscowości), a także z okolic Szydłowa. J. Kuczyński uważa, że monety te mogły pochodzić także z rozproszonych skarbów, i został zakupione lub otrzymane od znalazców przez ks. S. Skurczyńskiego. W liście skierowanym do mnie w dniu 26 stycznia 2001 r. pisze o księdzu Skurczyńskim, którego dobrze znał: „Ów wielki miłośnik, lecz nie znawca, archeologii osobiście nie znalazł ani jednej monety rzymskiej. Posiadane dostał lub zakupił od przypadkowych znalazców. Stąd wiadomo tylko, że pochodzą z rejonów jego działalności duszpasterskiej w Korytnicy, Brzegach i Gnojnie”. W związku z tym nie wiadomo, gdzie właściwie zostały znalezione monety z „Chmielnika” oraz opisywane w dalszej części katalogu numizmaty z „okolic Szydłowa”. Zbiór monet rzymskich ks. Skurczyńskiego musiał być znany z autopsji A. Kuniszowi, który opracował go pod względem naukowym. J. Kuczyński opisy monet rzymskich ze zbiorów Muzeum Regionalnego w Szydłowie umieścił na kartach katalogu naukowego zbiorów numizmatycznych, korzystając z informacji przygotowanych przez A. Kunisza. Niestety nie pamięta, które z monet wymienionych w publikowanym tu katalogu (Chmielnik (?) — nr 8, Gnojno — nr 10 i Szydłów-okolice — nr 67) pochodzą ze zbiorów tego muzeum. J. Kuczyński stwierdza dalej w przytoczonym wyżej liście, że wszystkie monety rzymskie z Muzeum w Szydłowie zostały prawdopodobnie w 1960 lub 1961 r. zakupione od księdza Skurczyńskiego. Większość monet ksiądz Skurczyński sprzedał w późniejszych latach prywatnym kolekcjonerom. W trakcie zbierania materiałów do pracy doktorskiej próbowałem zapoznać się ze zbiorami archeologicznymi i numizmatycznymi Muzeum w Szydłowie, jednak nie zostały mi one udostępnione. Dzięki uprzejmości dr. Szymona Orzechowskiego miałem możliwość zapoznania się ze stronami 11–14 księgi inwentarzowej tego muzeum, na których widnieją dokonane w dniach 17–18 listopada 1970 r. opisy monet, m.in. rzymskich. Nie ma tam informacji o miejscach znalezienia tych monet ani czasie i sposobie ich nabycia. Spis zawiera dane o 9 monetach rzymskich: 6 denarach (po trzy Antonina Piusa z lat 138–161 i Faustyny Młodszej z lat 161–176 — jeden skradziono) i 3 follisach (Konstantyna I z lat 306–337, Licyniusza I z lat 308–324 i Konstantyna II z lat 337–340). Ponadto jeden denar Trajana określony został jako moneta fałszywa, wykonana z cynku. Niewykluczone, że możliwa jest identyfikacja części z tych monet z egzemplarzami znalezionymi w Chmielniku, Gnojnie czy Szydłowie (lub okolicach). Na podstawie informacji zdobytych dzięki uprzejmości Panów: mgr. Janusza Kuczyńskiego i dr. Szymona Orzechowskiego, rozwiązanie tego problemu nadal jest niemożliwe, zwłaszcza że — jak wynika z listu J. Kuczyńskiego — informacje zawarte w księdze inwentarzowej były zapisywane przez osobę nie związaną profesjonalnie z numizmatyką, a więc tym bardziej sprawa ta wymaga gruntownej weryfikacji.

¹⁸ Wg J. Kuczyńskiego jest to znalezisko przypadkowe, przejęte przez księdza S. Skurczyńskiego. Zob. przypis 17.

2. Æ 3, 346–361 r., men. ? RIC ?

Publ. importu: WN, R. II, 1958, 45; A. Kunisz 1958, 199–200; J. Wielowiejski 1960, 399 nr 1640; A. Kunisz 1969a, 142 nr 51 II; K. Godłowski 1981b, 450 ryc. 218; 1985, 182 nr 18 (mapa 10); A. Kunisz 1985, 62–63 nr 55 II; A. Bursche 1988, 210; 1996, 189 nr 39.

Zb.: MN w Kielcach, nr inw. 739.

Uwagi: opis monet — A. Kunisz (1958, 199–200). Określenie wg Cohena — A. Kunisz (1985): 1. Cohen 45; 2. Cohen 48. A. Bursche publikuje jako centenionalis z lat 348–355 (1996, 189 nr 39).

11. Gnojno, gm. loco, pow. buski

Stan.: ?

Char.: skarb w 2 (?) naczyniach glinianych.

Lok.: pola dworskie, rozciągające się w stronę wsi Piaski-Krzywda (Gnojno-Piaski).

Bad.: odkrycie przypadkowe, przy orce, 1942–1943 r.

Rodzaj importu: duży skarb, uchwytny 3 monety.

Trajan

1. Denar, 114–117 r., men. Rzym, RIC 343

2. Denar, 98–117 r., men. Rzym, RIC ?

Antonin Pius

3. Denar, 139 r., men. Rzym, RIC 411 b

nieokreślone

4–?. Denary, r. ?, men. ?, RIC ?

Zabytki miejscowe: prawdopodobnie 2 naczynia gliniane (nie zachowały się).

Publ. importu: S. Skurczyński 1947, 20; WN, R. II, 1958, 44; A. Kunisz 1958, 199; J. Wielowiejski 1960, 313 nr 334 (jako Piaski); J. Gurba 1962, 308; A. Kunisz, 1969a, 142 nr 51 I; 1973, 33 nr 32; J. Wielowiejski 1981, 38 ryc. 3; A. Kunisz 1985, 62 nr 55 I.

Zb.: 2 monety w zbiorach ks. S. Skurczyńskiego (1958 r.), reszta zaginęła.

Uwagi: opis monet — A. Kunisz (1958, 199). Określenie wg RIC — A. Kunisz (1985).

12. Góra, gm. Połaniec, pow. staszowski

Stan.: 1, na obsz. 2 (AZP 94–68).

Char.: cmentarzysko (?) ciałopalne.

Lok.: obszar falisty, poza dolinami, wydma pod wsią.

Bad.: penetracyjne, E. Majewski, 1899 i 1900 r.

Rodzaj importu: paciorek kulisty ze szkła barwy niebieskawej.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: MOPR–OWR (?),

Publ. importu: E. Majewski 1901, 143; J. Andrzejowski 1994.

Zb.: dawniej Muzeum E. Majewskiego, obecnie nieznane.

13. Grabowa, gm. Lubnice, pow. staszowski

Stan., lok. i bad.: ?

Char.: znalezisko luźne.

Rodzaj importu: moneta.

Trajan

1. Denar, 103–111 r.?, men. Rzym, RIC 116, 2,27 g

Publ. importu: A. Kietlińska 1957, 276 nr 57; J. Wielowiejski 1960, 316 nr 380; J. Gurba 1962, 308; A. Kunisz 1969a, 142 nr 59; 1985, 66 nr 65; J. Andrzejowski 1994.

Zb.: PMA, nr inw. IV/5059.

Uwagi: opis monety — A. Kietlińska (1957, 276 nr 57). Określenie wg RIC — A. Kunisz (1985).

14. Grabowa, gm. Staszów, pow. staszowski

Stan., lok. i bad.: ?

Char.: cmentarzysko?

Rodzaj importu: szczątki paciorków i naczyń ze szkła białego i kolorowego.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: MOPR–OWR.

Publ. importu: E. Majewski 1901, 150.

Zb.: ?

15. Grzybów, gm. Staszów, pow. staszowski

Stan.: 1, na obsz. 2 (AZP 92–67).

Char.: cmentarzysko ciałopalne, najprawdopodobniej zniszczony grób ciałopalny.

Lok.: teren Kopalni i Zakładów Chemicznych Siarki „Siarkopol” w Grzybowie, obok Muzeum Siarki.

Bad.: odkrycie przypadkowe, 1985 r.

Rodzaj importu: zespół co najmniej 9 żelaznych, kutych, trójskrzydłkowych grocików strzał (zachowanych 15 pewnych fragmentów) o przypuszczalnie takiej samej formie. Oto opis najlepiej zachowanego egzemplarza: fragment żelaznego, trójskrzydłkowego grocika strzały o złamanym ostrzu. Zakończenia skrzydełek w formie zadziórów, pod kątem ostrym przechodzące w kołec. Zachowana dł. 4,5 cm, największa szer. skrzydełek 1,4 cm, waga 2,9 g. (Ustalono, że 4 egzemplarze odpowiadają typowi 1 wg W. Zaniera. Pozostałe mają za bardzo zniszczone zakończenia skrzydełek).

Zabytki miejscowe: ?¹⁹

Czas produkcji importu: ?²⁰

Chron. względna: WOR do początku POR.

Publ. importu: K. Garbacz 1995, 211–219; 2000a, 121–122, tabl. LXXI:1–16.

Zb.: MO w Sandomierzu, nr inw. MS-1491/a.

Uwagi: określenie wg W. Zaniera (1988) — K. Garbacz (1995).

16. Grzybów, gm. Staszów, pow. staszowski

Stan.: 1, na obsz. 2 (AZP 92–67).

Char.: cmentarzysko ciałopalne, w warstwie z ciałopaleniem.

Lok.: teren KiZChS „Siarkopol” w Grzybowie, obok Muzeum Siarki.

Bad.: wykopaliskowe, E. i K. Garbaczowie, 1986 r.

Rodzaj importu: fragment kościanej figurki wyobrażającej postać ludzką (gladiatora), stanowiącej oprawę składanego nożyka. Zachowany fragment torsu z prawą ręką trzymającą poziomo krótki miecz. Figurka zdobiona poziomymi i ukośnymi żłobkami. Zachowana wys. 3,3 cm, szer. 1,4 cm. Fragment miniaturowej, kościanej tarczy, zdobionej po brzegach żłobkami. U góry fragment napisu: „VS”. Z tyłu zgrubienie. Zachowana dł. 2 cm, szer. 0,9 cm.

Zabytki miejscowe: ?²¹

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: fazy B₂–POR, prawdopodobnie do fazy C₂ (datowanie warstwy z ciałopaleniem).

Publ. importu: K. Garbacz 1997, 79 ryc. 8d, e; J. Kolendo 1997, 9–10; 1998, 414–439; K. Garbacz 2000a, 127, tabl. LX:3, 4, fot. 8.

Zb.: MO w Sandomierzu, nr inw. MS-1491/a.

17. Grzybów, gm. Staszów, pow. staszowski

Stan.: 1, na obsz. 2 (AZP 92–67).

Char.: cmentarzysko ciałopalne, grób ciałopalny, popielnicowy nr 4C.

Lok.: teren KiZChS „Siarkopol” w Grzybowie, obok Muzeum Siarki.

Bad.: wykopaliskowe, E. i K. Garbaczowie, 1985 r.

Rodzaj importu: stopiony paciorek szklany pokryty warstwą patyny.

Zabytki miejscowe: gliniane naczynie (popielnica) nawiązujące do grupy II wg T. Liany (1970), fragmenty ceramiki, fragmenty sprężyny do skrzyneczki, żelazne kółko z długą skuwką (sprzączka?), żelazne kółko z fragmentem skuwki (sprzączka?), fragment żelaznego noża.

¹⁹ Grociki strzał zebrane zostały razem z innymi przedmiotami: miseczkami typu VI/1 wg T. Liany, kubkiem oraz siekiero-ciosłą (K. Garbacz 2000a, tabl. LXII:2, 3; LXIV:6; LXXII:1), wydobytymi przez nieznaną amatorów w 1985 r. ze ściany wykopu ziemnego tuż po odkryciu cmentarzyska, przez co zniszczono jeden lub kilka grobów. Ponieważ w odzyskanych materiałach nie było śladów naczyń-popielnic, nie jest możliwe określenie charakteru grobu lub grobów, w których te przedmioty wystąpiły. Ceramika ma charakter grobowy, a jej bardzo dobry stan zachowania świadczy o tym, że znajdowała się w hermetycznym środowisku, np. w popielnicy. Miseczki najpewniej pochodzą z fazy B₁ wczesnego okresu rzymskiego. Analizując zespół grocików nie można odrzucić sugestii, że wyżej wymienione zabytki wraz z grocikami pochodziły z jednego grobu (popielnicowego?) i wówczas ich czas dostania się do ziemi przypadłby na stadium B₁.

²⁰ Grociki zaliczone do typu I wg W. Zaniera datowane są od okresu republikańskiego (Numantia w Hiszpanii, 134/133 r. przed Chr.) do III w. po Chr.

²¹ Fragmenty figurki odkryte zostały w warstwie z ciałopaleniem w otoczeniu innych drobnych znalezisk: kości do gry, paciorka szklanego, grudek stopionego szkła, brązu, ułamków ceramiki i przepalonych kości. Elementy te tworzyły wyraźne skupisko zlokalizowane obok popielnicowego grobu nr 23, odsłoniętego również w tej warstwie i zawierającego szczątki siedmio–ośmiomiesięcznego płodu ludzkiego. Związku tych znalezisk z grobem nie można wykluczyć (K. Garbacz 1998, 426 ryc. 14).

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: WOR.

Publ. importu i zespołu: K. Garbacz 2000a, 20.

Zb.: MO w Sandomierzu, nr inw. MS-1491/a.

18. Grzybów, gm. Staszów, pow. staszowski

Stan.: 1, na obsz. 2 (AZP 92-67).

Char.: cmentarzysko ciałopalne, grób ciałopalny, jamowy, nr 7.

Lok.: teren KiZChS „Siarkopol” w Grzybowie, obok Muzeum Siarki.

Bad.: wykopaliskowe, E. i K. Garbaczowie, 1986 r.

Rodzaj importu: stopiony paciorek szklany barwy zielonkawo-niebieskiej.

Zabytki miejscowe: gliniane naczynia: typu I/3, zbliżone do typu II/3, typu VI/2, grupy VII wg T. Liany (1970), fragmenty ceramiki, żelazny nóż.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: faza B₂.

Publ. importu i zespołu: K. Garbacz 2000a, 24.

Zb.: MO w Sandomierzu, nr inw. MS-1491/a.

19. Grzybów, gm. Staszów, pow. staszowski

Stan.: 1, na obsz. 2 (AZP 92-67).

Char.: cmentarzysko ciałopalne, grób ciałopalny, popielnicowy nr 23.

Lok.: teren KiZChS „Siarkopol” w Grzybowie, obok Muzeum Siarki.

Bad.: wykopaliskowe, E. i K. Garbaczowie, 1986 r.

Rodzaj importu: fragment stopionego przedmiotu szklanego, prawdopodobnie paciorka. Barwa zielonkawa.

Zabytki miejscowe: gliniana popielnica grupy VII wg T. Liany.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: faza B₂?

Publ. importu i zespołu: K. Garbacz 2000a, 51.

Zb.: MO w Sandomierzu, nr inw. MS-1491/a.

20. Grzybów, gm. Staszów, pow. staszowski

Stan.: 1, na obsz. 2 (AZP 92-67).

Char.: cmentarzysko ciałopalne, grób ciałopalny, popielnicowy nr 31.

Lok.: teren KiZChS „Siarkopol” w Grzybowie, obok Muzeum Siarki.

Bad.: wykopaliskowe, K. Garbacz, 1989 r.

Rodzaj importu: około 13 stopionych paciorków szklanych, w większości pokrytych warstwą patyny. Część paciorków barwy niebieskiej i zielonkawej.

Zabytki miejscowe: gliniana popielnica grupy III wg T. Liany, fragmenty ceramiki, 3 przeszłiki gliniane, żelazne okucie zamka skrzyneczki, fragmenty brązowej fibuli, żelazna sprzączka do pasa, fragment żelaznej igły (?).

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: faza B₂.

Publ. importu i zespołu: K. Garbacz 2000a, 69, tabl. XLVIII:5.

Zb.: MO w Sandomierzu, nr inw. MS-1491/a.

21. Grzybów, gm. Staszów, pow. staszowski

Stan.: 1, na obsz. 2 (AZP 92-67).

Char.: cmentarzysko ciałopalne, grób ciałopalny, jamowy, nr 48.

Lok.: teren KiZChS „Siarkopol” w Grzybowie, obok Muzeum Siarki.

Bad.: wykopaliskowe, K. Garbacz, 1990 r.

Rodzaj importu: stopiony paciorek szklany barwy zielonkawej.

Zabytki miejscowe: 4 fragmenty ceramiki.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: OWR.

Publ. importu i zespołu: K. Garbacz 2000a, 80, tabl. LVII:2.

Zb.: MO w Sandomierzu, nr inw. MS-1491/a.

22. Grzybów, gm. Staszów, pow. staszowski

Stan.: 1, na obsz. 2 (AZP 92-67).

Char.: cmentarzysko ciałopalne, warstwa z ciałopaleniem.

Lok.: teren KiZChS „Siarkopol” w Grzybowie, obok Muzeum Siarki.

Bad.: wykopaliskowe, E. i K. Garbaczowie, 1986 r.

Rodzaj importu: stopiony paciorek szklany pokryty patyną.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: fazy B₂–POR, prawdopodobnie do fazy C₂.

Publ. importu i zespołu: K. Garbacz 2000a, tabl. LX:10.

Zb.: MO w Sandomierzu, nr inw. MS-1491/a.

23. Grzybów, gm. Staszów, pow. staszowski

Stan.: 1, na obsz. 2 (AZP 92-67).

Char.: cmentarzysko ciałopalne, grób 1.

Lok.: teren KiZChS „Siarkopol” w Grzybowie, obok Muzeum Siarki.

Bad.: ratownicze, K. Garbacz, 1985 r.

Rodzaj importu: stopione szkło barwy ciemnoszarej.

Zabytki miejscowe: fragmenty ceramiki, przęślik gliniany, przedmioty żelazne: zapinka kolankowata z płytką na sprężynce, 2 wisiorki wiaderkowate, kółko, fragmenty okucia zamka skrzyneczki i klucza, okuć, sprzączki, gwoźdź, 2 prety, kościana główka szpili.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: faza B_{2b}.

Publ. importu i zespołu: K. Garbacz 2000a, 9.

Zb.: MO w Sandomierzu, nr inw. MS-1491/a.

24. Grzybów, gm. Staszów, pow. staszowski

Stan.: 1, na obsz. 2 (AZP 92-67).

Char.: cmentarzysko ciałopalne, grób 2.

Lok.: teren KiZChS „Siarkopol” w Grzybowie, obok Muzeum Siarki.

Bad.: wykopaliskowe, E. i K. Garbaczowie, 1985 r.

Rodzaj importu: fragmenty stopionego szkła.

Zabytki miejscowe: gliniane naczynie (popielnica) grupy V wg T. Liany, fragmenty ceramiki, przedmioty żelazne: zapilka kolankowata z płytką na sprężynce, okucie zamka skrzyneczki, klucz, 2 sprężyny, nóż, sprzączka (?) do pasa typu AC 17 wg R. Madydy-Legutko (1986), gwoździe, grzebień kościany typu AI wg S. Thomas (1960).

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: faza B_{2b}.

Publ. importu i zespołu: K. Garbacz 2000a, 9.

Zb.: MO w Sandomierzu, nr inw. MS-1491/a.

25. Grzybów, gm. Staszów, pow. staszowski

Stan.: 1, na obsz. 2 (AZP 92-67).

Char.: cmentarzysko ciałopalne, grób 3.

Lok.: teren KiZChS „Siarkopol” w Grzybowie, obok Muzeum Siarki.

Bad.: wykopaliskowe, E. i K. Garbaczowie, 1985 r.

Rodzaj importu: fragmenty stopionego szkła barwy szarej i białozielonkawej.

Zabytki miejscowe: fragmenty glinianego naczynia typu II/3 wg T. Liany, ułamki ceramiki, przęślik kamienny, przedmioty żelazne: fibula zbliżona do typów A.124 i 126, trąbkowate odmiany 2 i 4 wg T. Liany (1970), klucz, okucie zamka skrzyneczki, sprężyna.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: faza B_{2b}.

Publ. importu i zespołu: K. Garbacz 2000a, 12.

Zb.: MO w Sandomierzu, nr inw. MS-1491/a.

26. Grzybów, gm. Staszów, pow. staszowski

Stan.: 1, na obsz. 2 (AZP 92-67).

Char.: cmentarzysko ciałopalne, grób 4B.

Lok.: teren KiZChS „Siarkopol” w Grzybowie, obok Muzeum Siarki.

Bad.: wykopaliskowe, E. i K. Garbaczowie, 1985 r.

Rodzaj importu: grudka stopionego szkła barwy białozielonkawej.

Zabytki miejscowe: gliniana miseczek typu VI/2 wg T. Liany, ułamki ceramiki, w tym popielnicy, przęślik gliniany, przedmioty żelazne: fragmenty sprzączki najprawdopodobniej typu AC 13 wg R. Madydy-Legutko, klucz, fragmenty okucia i noża.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: faza B₂.

Publ. importu i zespołu: K. Garbacz 2000a, 16.

Zb.: MO w Sandomierzu, nr inw. MS-1491/a.

27. Grzybów, gm. Staszów, pow. staszowski

Stan.: 1, na obsz. 2 (AZP 92-67).

Char.: cmentarzysko ciałopalne, grób 10.

Lok.: teren KiZChS „Siarkopol” w Grzybowie, obok Muzeum Siarki.

Bad.: wykopaliskowe, E. i K. Garbaczowie, 1986 r.

Rodzaj importu: fragment stopionego szkła barwy brunatnej.

Zabytki miejscowe: fragmenty ceramiki, w tym popielnicy, przęslik gliniany, fragmenty 2 fibul brązowych, żelazne okucie zamka skrzyneczki, klucz i nóż.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: faza B₂.

Publ. importu i zespołu: K. Garbacz 2000a, 31.

Zb.: MO w Sandomierzu, nr inw. MS-1491/a.

28. Grzybów, gm. Staszów, pow. staszowski

Stan.: 1, na obsz. 2 (AZP 92-67).

Char.: cmentarzysko ciałopalne, grób 14.

Lok.: teren KiZChS „Siarkopol” w Grzybowie, obok Muzeum Siarki.

Bad.: wykopaliskowe, E. i K. Garbaczowie, 1986 r.

Rodzaj importu: stopione szkło barwy zielonkawej.

Zabytki miejscowe: fragmenty ceramiki, przedmioty żelazne: obosieczny miecz, zbliżony do typu V/4 wg M. Biborskiego (1978), fragmenty 2 umb typu J.7a (M. Jahn 1916), odmiany 2 wg T. Liany (1970), imacza typu J.9, kółko, ostroga typu E 6 wg J. Ginalskego (1991), 2 krzesiwa typu I B1c i jedno typu I A2c wg A. Kokowskiego (1985), nóż, nóżka brązowej fibuli (?), kamienna oselka.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: fazy B_{2b}–B₂/C₁.

Publ. importu: K. Garbacz 2000a, 34.

Publ. zespołu: K. Garbacz 1997, 68–69, 75 ryc. 4, 76 ryc. 5; K. Garbacz 2000.

Zb.: MO w Sandomierzu, nr inw. MS-1491/a.

29. Grzybów, gm. Staszów, pow. staszowski

Stan.: 1, na obsz. 2 (AZP 92-67).

Char.: cmentarzysko ciałopalne, grób 16.

Lok.: teren KiZChS „Siarkopol” w Grzybowie, obok Muzeum Siarki.

Bad.: wykopaliskowe, E. i K. Garbaczowie, 1986 r.

Rodzaj importu: 8 grudek stopionego szkła barwy jasnoszarej.

Zabytki miejscowe: gliniane naczynia zbliżone do typów I/1 i I/2 (popielnice 1 i 2), typu IV/1 (2 egz.) wg T. Liany, fragmenty ceramiki, przedmioty żelazne: umbo typu J.6, fragmenty imacza zbliżonego do typu J.6, fragmenty grotu oszczepu typu II, odmiany 2 (wariant 1) wg P. Kaczanowskiego (1995), ułamki igły, 2 gwoździe, fragmenty brązowej fibuli typu A.68.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: faza B_{1b} lub B_{1c}.

Publ. importu i zespołu: K. Garbacz 2000a, 39.

Zb.: MO w Sandomierzu, nr inw. MS-1491/a.

30. Grzybów, gm. Staszów, pow. staszowski

Stan.: 1, na obsz. 2 (AZP 92-67).

Char.: cmentarzysko ciałopalne, grób 22.

Lok.: teren KiZChS „Siarkopol” w Grzybowie, obok Muzeum Siarki.

Bad.: wykopaliskowe, E. i K. Garbaczowie, 1986 r.

Rodzaj importu: grudki i placki stopionego szkła barwy zielonej, niebieskiej i białej.

Zabytki miejscowe: naczynia gliniane, w tym zrekonstruowane i fragmenty typu I/3, II/3, V?, VI/2 wg T. Liany, na ażurowych nóżkach, fragmenty ceramiki, przedmioty żelazne: fragmenty umbu typu J.7a odmiany 1 wg T. Liany, grot oszczepu najprawdopodobniej typu X wg P. Kaczanowskiego, fragmenty fibuli grupy A.V, nożyc i noża, kółko, 4 przedmioty kościane.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: najpewniej faza B_{2b}.

Publ. importu: E. i K. Garbaczowie 1990, 269; K. Garbacz 1997, 69; 2000.

Publ. zespołu: K. Garbacz 1990, 185–186, 193; E. i K. Garbaczowie 1990, 263–280; K. Garbacz 1992, 181–185; 1997, 69; 2000a, 51.

Zb.: MO w Sandomierzu, nr inw. MS-1491/a.

31. Grzybów, gm. Staszów, pow. staszowski

Stan.: 1, na obsz. 2 (AZP 92-67).

Char.: cmentarzysko ciałopalne, grób 43.

Lok.: teren KiZChS „Siarkopol” w Grzybowie, obok Muzeum Siarki.

Bad.: wykopaliskowe, K. Garbacz, 1989 r.

Rodzaj importu: ułamki stopionego szkła bezbarwnego.

Zabytki miejscowe: fragmenty ceramiki, 2 przeszłiki gliniane, nóż żelazny.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: najprawdopodobniej POR.

Publ. importu i zespołu: K. Garbacz 2000a, 80.

Zb.: MO w Sandomierzu, nr inw. MS-1491/a.

32. Grzybów, gm. Staszów, pow. staszowski

Stan.: 1, na obsz. 2 (AZP 92-67).

Char.: cmentarzysko ciałopalne, warstwa z ciałopaleniem.

Lok.: teren KiZChS „Siarkopol” w Grzybowie, obok Muzeum Siarki.

Bad.: wykopaliskowe, E. i K. Garbaczowie, 1986 r.

Rodzaj importu: fragmenty żelaznej siatki kolczej o drobnych, kolistych ogniach. Średn. ogni 0,7 cm, gr. 0,15–0,2 cm.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: faza B₂–POR (prawdopodobnie do fazy C₂).

Publ. importu: K. Garbacz 1990, s.189; P. Kaczanowski 1992, 94 zestawienie 13; K. Garbacz 1997, 70, 78 ryc. 7g; 2000a, 123, tabl. LX:17.

Zb.: MO w Sandomierzu, nr inw. MS-1491/a.

33. Grzybów, gm. Staszów, pow. staszowski

Stan.: 1, na obsz. 2 (AZP 92-67).

Char.: cmentarzysko ciałopalne, luźno.

Lok.: teren KiZChS „Siarkopol” w Grzybowie, obok Muzeum Siarki.

Bad.: wykopaliskowe, E. i K. Garbaczowie, 1988 r.; K. Garbacz 1989–1990 r.

Rodzaj importu: 33 fragmenty *terra sigillata* typu 37 wg H. Dragendorffa (1895), w formie głębokiej czarki, słabo wypalanej, barwy pomarańczowej i pomarańczowo-szarej. Polewa starta, na jednym fragmencie jej pozostałości w kolorze czerwonym. Dekoracja przedstawiająca scenę polowania niestarannie wykonana, zarysy jej elementów słabo widoczne i mocno zatarte, stempel imienny słabo czytelny. Prosty wylew, krawędź nieznacznie pogrubiona od zewnątrz. Brzusiec bogato zdobiony odcisniętym, dookołnym *ovolo* (Pons Aeni D 1)²², poniżej: stempel figuralny (Lauriacum 101, 16; Gabler 17, 5), niedźwiedź w lewo (Fölzer 374), muszla (Fölzer 706), podpórka (Fölzer 795), rozeta siedmiopłatkowa (Pfaffenhofen 9), mała rozetka (Pons Aeni tabl. 27:7), łuk żebrowy (Lauriacum 101, 2). Na brzuscu zachowany ślad stempla imiennego w ujęciu retrogresywnym: [DIC]NV[S] (Pons Aeni 33). Fragmentarycznie zachowany krążek stopki. Średn. brzusca i wylewu 22 cm.

Czas produkcji importu: druga tercja III w. (warsztat Dicanusa w Pfaffenhofen).

Chron. względna: C_{1b}–prawdopodobnie C₂.

Publ. importu: (K. Garbacz) IA 1989 [1993], 10; 1990 [1994], 14; K. Garbacz, L. Tyszler 1998, 97–100, tabl. I–II; L. Tyszler 1999, cz. I, 61–63 tabele XVII–XIX, 65, cz. II, 32–33, tabl. XVIII:5–9, XIX:1–7, XCVI:15; K. Garbacz 2000a, 135, tabl. LXVIII:5, 6, 7?, 8?, 9, 10.

Zb.: MO w Sandomierzu, nr inw. MS-1491/a.

Uwagi: określenie ceramiki — L. Tyszler (1999).

34. Jastrzębiec, gm. Stopnica, pow. buski

Stan. i lok.: ?

Char.: cmentarzysko?

Bad.: prawdopodobnie częściowo penetracyjne, E. Majewski.

²² Zob. przypis 5.

Rodzaj importu: paciorki.

- a) Płaski paciorek szklany grupy III (typ 46–47), barwy niebieskiej. Średn. 0,75 cm, wys. 0,4 cm, średn. otworu 0,3 cm.
- b) Płaski paciorek szklany grupy III (typ 52–53), barwy żółtej. Średn. 0,75 cm, wys. 0,4 cm, średn. otworu 0,25 cm.
- c) Paciorek szklany grupy XI (typ 107), barwy ciemnoczerwonej, w przekroju kwadratowy. Dł. 0,7 cm, średn. otworu 0,35 cm.
- d) Paciorek szklany grupy XXI (typ 213), barwy czarnej, z białymi oczkami na obwodzie. Średn. 1,2 cm, gr. 0,5 cm, średn. otworu 0,6 cm.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: fazy B₂–D (a, b, d), C₂–D (c).

Publ. importu: nie publikowane.

Zb.: PMA, nr inw. IV/7778.

Uwagi: informacje na podstawie kart inwentarzowych PMA, sporządzonych przez Z. Nowakowskiego. Określenie paciorków wg M. Tempelmann-Maczyńskiej (1985) — Z. Nowakowski.

35. Jastrzębiec, gm. Stopnica, pow. buski

Stan.: ?

Char.: znalezisko luźne

Lok.: nasyp zwany „Groblą Szwedzką”.

Bad.: odkrycie przypadkowe, przed 1899 r.

Rodzaj importu: 2 monety.

Galba

1. Denar (?) 68–69 RIC ?

nieokreślona

2. Moneta ? ?

Publ. importu: E. Majewski 1899, 43; S. Bolin 1926, 126 nr 13; M. Gumowski 1958, 114 nr 1; A. Kunisz 1958, 200; J. Wielowiejski 1960, 321 nr 456; J. Gurba 1962, 308; A. Kunisz 1969a, 144 nr 83 I, II; 1985, 77 nr 91 I, II.

Zb.: Muzeum E. Majewskiego (1899 r.), obecnie miejsce przechowywania nieznane.

Uwagi: brak opisu monet.

36. Jastrzębiec, gm. Stopnica, pow. buski

Stan., char. i lok.: ?

Bad.: odkrycie przypadkowe, przed 1914 r.

Rodzaj importu: moneta.

Trajan

1. Denar, 103–111 r., men. Rzym, RIC 128, 2,97 g.

Publ. importu: A. Kietlińska 1957, 276 nr 60; A. Kunisz 1958, 200; J. Wielowiejski 1960, 321 nr 456; A. Kunisz 1969a, 144 nr 83 III; 1985, 77–78 nr 91 III.

Zb.: E. Majewskiego, obecnie PMA, nr inw. IV/5061.

Uwagi: opis monety — A. Kietlińska (1957, 276 nr 60). Określenie wg RIC — A. Kunisz (1985).

37. Jastrzębiec, gm. Stopnica, pow. buski

Stan.: ?

Char.: znalezisko luźne.

Lok.: nasyp Grobla Szwedzka.

Bad.: amatorskie, ks. S. Skurczyński, 1939–1944 r.

Rodzaj importu: moneta.

Konstantyn I

1. Follis, 317–318 r., men. Thessalonica, RIC 19²³.

²³ Określenie monety dokonane przez A. Bursche (1996, 190 nr 54) różni się nieco od klasyfikacji A. Kunisza (1958, 200; tenże 1985, 78 nr 91 IV). A. Kunisz (1958) opisuje monetę następująco: „Av.: Głowa cesarza w diademie w prawo. Napis w otoku: IMP CONSTANTINVS P F AVG. Rv.: Jowisz stojący w lewo, na opuszczonej prawej ręce trzyma posążek Wiktorii, lewa wzniesiona i wsparta na berle. U dołu, na lewo od postaci, słabo widoczny orzeł. Napis częściowo zatarty: IO [VI] CONSERVATORI. W odcinku znak mennicy TSI. W katalogu Cohena moneta nie notowana, podobna do nr 280 (t. VII, s. 261), lecz różni się legendą i innym nieco wyglądem rewersu.” Można przypuszczać, że znak mennicy uległ częściowemu zatarciu, bowiem RIC nie odnotowuje sygnatury TSI, tylko •TS•Γ (por. RIC 19 — A. Bursche 1996, 190 nr 54).

Publ. importu: A. Kunisz 1958, 200; J. Wielowiejski 1960, 321 nr 456; A. Kunisz 1969a, 144 nr 83 IV; 1985, 78 nr 91 IV; K. Godłowski 1985, 182 nr 24, mapa 10; A. Bursche 1988, 211; 1996, 190 nr 54.

Zb.: dawniej prywatne ks. S. Skurczyńskiego w Gnojnie, obecnie miejsce przechowywania nieznane.

Uwagi: opis monety — A. Kunisz (1958, 200). Określenie: wg Cohena² — A. Kunisz (1985); wg RIC — A. Bursche (1996).

38. Karsy Małe, gm. Pacanów, pow. buski

Stan.: 12, na obsz. 27 (AZP 96-67).

Char.: osada, luźno na stanowisku.

Lok.: brzeg wysoczyzny dużej doliny Wisły, stok i krawędź małej doliny.

Bad.: wykopaliskowe, K. Garbacz, 1993 r.

Rodzaj importu: moneta.

Republika, C. Thalna

1. Denar, 154 r., men. Rzym, RRC 202/1a, 2,42 g.

Publ. importu: K. Garbacz 1994, 39–42.

Zb.: WA OW SOZ w Kielcach.

Uwagi: opis monety i określenie wg RRC — K. Garbacz (1994).

39. Karsy Małe, gm. Pacanów, pow. buski

Stan.: 12, na obsz. 27 (AZP 96-67).

Char.: osada, luźno na stanowisku.

Lok.: brzeg wysoczyzny dużej doliny Wisły, stok i krawędź małej doliny.

Bad.: wykopaliskowe, K. Garbacz, 1993 r.

Rodzaj importu: fragment paciorka szklanego, niebieskiego, z białym ornamentem falistym, zbliżonego do typu 254–265 grupy XXII. Średn. 1,35 cm, wys. 0,8 cm, średn. otworu 0,5 cm.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: POR.

Publ. importu: nie publikowany.

Zb.: WA OW SOZ w Kielcach.

Uwagi: określenie wg M. Tempelmann-Mączyńskiej (1985) — K. Garbacz.

40. Kawczyce, gm. Busko Zdrój, pow. buski

Stan.: 1, na obsz. 5 (AZP 95-64).

Char.: cmentarzysko brytualne; obiekt 14 (grób szkieletowy).

Lok.: stok małej doliny, nieznacznie opadający ku wschodowi, ok. 50 m na zachód od drogi Kawczyce–Radzanów.

Bad.: wykopaliskowe, P. Kaczanowski i J. Poleski, 1983 r.

Rodzaj importu: zniekształcony paciorek szklany, wielobarwny, szmaragdowy z szafirowymi oczkami oraz z białymi obwódkami.

Zabytki miejscowe: żelazne kółeczko i okucie.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: WOR.

Publ. importu: P. Kaczanowski, J. Poleski 1985a, 122 ryc. 10:II3, 123; 1985b, 30.

Publ. zespołu: P. Kaczanowski, J. Poleski 1985a, 122 ryc. 10:II, 123.

Zb.: IA UJ, nr inw. 5/83.

41. Kawczyce, gm. Busko Zdrój, pow. buski

Stan.: 1, na obsz. 5 (AZP 95-64).

Char.: cmentarzysko brytualne, luźno.

Lok.: stok małej doliny, nieznacznie opadający ku wschodowi, ok. 50 m na zachód od drogi Kawczyce–Radzanów.

Bad.: wykopaliskowe, P. Kaczanowski i J. Poleski, 1981 r.

Rodzaj importu: fragment żelaznej siatki kolczej, złożonej z kilkunastu kółeczek o średnicy 0,5–0,65 cm.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: WOR.

Publ. importu: P. Kaczanowski, J. Poleski 1983, 22, 24 ryc. 2:4; 1985a, 124 ryc. 11:10, 133.; P. Kaczanowski 1992, 59, 94 zestawienie 13.

Zb.: IA UJ, nr inw. 5/81.

42. Kawczyce, gm. Busko Zdrój, pow. buski

Stan.: 1, na obsz. 5 (AZP 95-64).

Char.: cmentarzysko birtualne, luźno.

Lok.: stok malej doliny, nieznacznie opadający ku wschodowi, ok. 50 m na zachód od drogi Kawczyce–Radzanów.

Bad.: wykopaliskowe, P. Kaczanowski i J. Poleski, 1981 r.

Rodzaj importu: moneta.

Trajan

1. Denar, 101–102 r., men. Rzym, RIC 61.

Publ. importu: P. Kaczanowski, J. Poleski 1983, 22; 1985a, 125 ryc. 12, 135; A. Kunisz 1985, 265 nr 342.

Zb.: IA UJ, nr inw. 5/81.

Uwagi: opis monety — P. Kaczanowski, J. Poleski (1985a, 125 ryc. 12). Określenie wg RIC — A. Kunisz (1985).

43. Korytnica, gm. Sobków, pow. jędrzejowski

Stan.: 1, na obsz. 22 (AZP 90-61).

Char.: cmentarzysko ciałopalne, grób 6.

Lok.: wydma Podgrodzie.

Bad.: amatorskie, ks. S. Skurczyński, przed II wojną światową.

Rodzaj importu: ułamki stopionego szkła.

Zabytki miejscowe: czernione naczynie gliniane, zniszczone (popielnica), brązowa fibula zbliżona do typu A.26 (O. Almgren 1923), fragment brązowej fibuli prawdopodobnie zbliżonej do typu A.26, brązowe kółko, fragmenty żelaznego noża, fragment igły, okucie.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: WOR.

Publ. importu: S. Skurczyński 1947, 14.

Publ. zespołu: S. Skurczyński 1947, 14, 35 ryc. 20.

Zb.: MN w Kielcach (?).

44. Korytnica, gm. Sobków, pow. jędrzejowski

Stan.: 1, na obsz. 22 (AZP 90-61).

Char.: cmentarzysko ciałopalne, grób 7.

Lok.: wydma Podgrodzie.

Bad.: amatorskie, ks. S. Skurczyński, przed II wojną światową.

Rodzaj importu: grudki stopionego szkła.

Zabytki miejscowe: czernione naczynie gliniane, uszkodzone (popielnica), przęślik gliniany, igła, nóż, główka szpili, kółko żelazne.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: WOR.

Publ. importu: S. Skurczyński 1947, 14.

Publ. zespołu: S. Skurczyński 1947, 14, 35 ryc. 20.

Zb.: MN w Kielcach (?).

45. Korytnica, gm. Sobków, pow. jędrzejowski

Stan.: 1, na obsz. 22 (AZP 90-61).

Char.: cmentarzysko ciałopalne.

Lok.: wydma Podgrodzie.

Bad.: amatorskie, ks. W. Siarkowski, ok. 1887 r.

Rodzaj importu: paciorki.

a) Bardzo mały, jasnoniebieski paciorek szklany grupy I, zbliżony do typu 17–28. Średn. 0,3 cm, wys. 0,25 cm.

b) Bardzo mały, zielony, dwustożkowaty paciorek szklany grupy IV, zbliżony do typu 56–57. Średn. 0,5 cm, wys. 0,3 cm.

c) Fragmenty paciorków barwy jasnoniebieskiej i niebieskiej, grudka stopionego szkła²⁴.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: fazy B₁–D/E (a), C_{1b}–D (b — typ 57), ? (c)²⁵.

²⁴ Prawdopodobnie o tych znaleziskach pisze ks. W. Siarkowski (1888, 52), informując o wynikach penetracji m.in. wydmy pod Korytnicą: „...Ze szkła znalazłem dwa odlamki niebieskich paciorków i stopione zielonkawe szklivo.”

²⁵ Biorąc pod uwagę przyjęte datowanie schyłkowego okresu funkcjonowania cmentarzyska na fazy B₂/C₁–C_{1a} (K. Godłowski 1985, mapa 5), można z dużą ostrożnością na ten okres datować moment dostania się paciorków do ziemi.

Publ. importu: nie publikowany.

Zb.: MA w Krakowie, nr inw. 3332.

Uwagi: określenie wg M. Tempelmann-Mączyńskiej (1985) — K. Garbacz.

46. Korytnica, gm. Sobków, pow. jędrzejowski

Stan.: 4, na obsz. 2 (AZP 90-62).

Char.: skarb.

Lok.: część wsi zwana „Podgrodzie”, w pobliżu cmentarzyska.

Bad.: amatorskie, ks. S. Skurczyński, 1920–1930 r.

Rodzaj importu: nieokreślona liczba monet srebrnych i prawdopodobnie brązowych, uchwytnych 20 numizmatów.

Wespazjan (Domicjan)

1. Denar, 71–79 r., men. Rzym, RIC 248.

Domicjan

2. Denar, 88–89 r., men. Rzym, RIC 140.

Trajan

3. Denar, 103–111 r., men. Rzym, RIC 116.

4. Denar, 103–111 r., men. Rzym, RIC 142.

5. Denar, 103–111 r., men. Rzym, RIC 212.

Hadrian

6. Denar, 125–128 r., men. Rzym, RIC 172.

7. Denar, 125–128 r., men. Rzym, RIC 173.

Antonin Pius

8. Denar, 145–161 r., men. Rzym, RIC 129–130.

9. Denar, 157–158 r., men. Rzym, RIC 275.

10. Denar, 159–160 r., men. Rzym, RIC ?

Antonin Pius (Marek Aureliusz)

11. Denar, 145–147? r., men. Rzym, RIC 429a ?

12. Denar, 145–147? r., men. Rzym, RIC 431.

Marek Aureliusz

13. Denar, 161–162 r., men. Rzym, RIC 33 lub 38.

14. Denar, 168–170 r., men. Rzym, RIC ?

15. Denar, 170–171 r., men. Rzym, RIC 251.

16. Sesterc, 170–172 r., men. Rzym, RIC 1001 lub 1029.

Marek Aureliusz (Antonin Pius)

17. Denar, po 161(–180) r., men. Rzym, RIC 430 lub 431.

Marek Aureliusz (Lucjusz Werus)

18. Denar, 167–168 r., men. Rzym, RIC 595.

Kommodus

19. Denar, 183–184 r., men. Rzym, RIC 92.

nieokreślony

20. Sesterc, I–II w. men. ?, RIC ?

Publ. importu: A. Kunisz 1958, 195–198; J. Wielowiejski 1960, 216, 399 nr 1638; J. Kuczyński 1964, 117 tabl. I, 121 tabl. III; A. Kunisz 1969a, 145 nr 101 I; R. Jamka 1972, 153; A. Kunisz 1973, 52 nr 63; L. Lind 1981, nr 309; J. Wielowiejski 1981, 38–39 ryc. 3; A. Kunisz 1985, 87–89 nr 109 I.

Zb.: dawniej prywatne ks. S. Skurczyńskiego w Gnojnie, obecnie miejsce przechowywania nieznane.

Uwagi: opis monet — A. Kunisz (1958, 195–198). Określenie wg RIC — A. Kunisz (1985).

47. Korytnica, gm. Sobków, pow. jędrzejowski

Stan.: ?

Char.: import rzekomy.

Lok.: zachodnia część wsi, wydmy.

Bad.: amatorskie, ks. S. Skurczyński, 1922? r.

Rodzaj importu: moneta.

Johannes

1. Silikwa, 423–425 r., men. Rawenna, Cohen 4 var.²⁶, 3,04 g.

²⁶ A. Kunisz (1985, 89, przypis 1) stwierdza: „Z takim stemplem Cohen rejestruje tylko złote solidy. W literaturze sprzed 1969 r. moneta określana nieścisłe jako miliarensis.” Jak podaje K. Godłowski (1985, 117 przypis 63),

Publ. importu (?): A. Kunisz 1958, 195–196, 198; J. Wielowiejski 1960, 399 nr 1638; A. Kunisz 1969a, 145 nr 101 II; K. Godłowski 1981, 452 ryc. 219; A. Kunisz 1985, 89 nr 109 II; K. Godłowski 1985, 117 przypis 63, mapa 11.

Zb.: MN w Krakowie, nr inw. MNK-VII-A 5476

Uwagi: opis monety — A. Kunisz (1958, 196, 198).

48. Łatanice, gm. Wiślica, pow. buski

Stan.: ?

Char.: cmentarzysko.

Lok.: pogranicze gruntów wsi Skorocice-Aleksandrów i Łatanice, pole S. Kalisza, przyległe do pól Domagały i Pawlika.

Bad.: J. Fitzke i R. Jamka, 1932 r.

Rodzaj importu: paciorek szklany kulisty barwy jasnoniebieskiej grupy I, zbliżony do typu 1–12. Średn. 1,4 cm, wys. 0,9 cm, średn. otworu 0,4 cm.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: od fazy B₁ (lub później) –D (D/E).

Publ. importu: nie publikowany.

Zb.: MA w Krakowie, nr inw. 5605.

Uwagi: określenie wg M. Tempelmann-Maczyńskiej — K. Garbacz.

49. Łubnice, gm. loco, pow. staszowski

Stan. i lok.: ?

Char.: cmentarzysko?

Bad.: penetracyjne, E. Majewski, przed 1901 r.

Rodzaj importu: paciorek szklany, fragmenty szkła kolorowego.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: OWR?

Publ. importu: E. Majewski 1901, 148; K. Majewski 1949, 104 nr 407; J. Wielowiejski 1960, 340 nr 736.

Zb.: ?

50. Łubnice, gm. loco, pow. staszowski

Stan. i lok.: ?

Char.: cmentarzysko?

Bad.: penetracyjne, E. Majewski, przed 1901 r.

Rodzaj importu: moneta.

I. Denar, I–II w.

Publ. importu: E. Majewski 1901, 148; K. Majewski 1949, 130 nr 749; M. Gumowski 1958, 114 nr 2; A. Kietlińska 1957, 269; J. Wielowiejski 1960, 340 nr 736; J. Gurba 1962, 309, 311; A. Kunisz 1969a, 147 nr 122; 1985, 112 nr 134.

Zb.: przed 1939 r. PMA, obecnie moneta nie do odszukania.

Uwagi: brak opisu monety.

51. Marzęcin, gm. Pińczów, pow. pińczowski

Stan.: ?

Char.: znalezisko luźne.

Lok.: na terenie jednego z ogrodów.

Bad.: odkrycie przypadkowe, przed 1874 r.

Rodzaj importu: moneta.

Hadrian

I. Denar 117–138 ? ?

Publ. importu: A. H. Kirkor 1874, 54; J. Wielowiejski 1960, 342 nr 772; A. Kunisz 1969a, 148 nr 129; 1985, 118 nr 141.

Zb.: ?

Uwagi: opis monety niedokładny — A. H. Kirkor (1874, 54).

52. Oleśnica, gm. loco, pow. staszowski

Stan., char. i lok.: ?

Bad.: penetracyjne, E. Majewski, przed 1901 r.

Rodzaj importu: paciorek szklany, jasnożółty.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: MOPR–OWR.

Publ. importu: E. Majewski 1901, 141; J. Wielowiejski 1960, 354 nr 914.

Zb.: ?

53. Oleśnica, gm. loco, pow. staszowski

Stan., char. i lok.: ?

Bad.: penetracyjne, E. Majewski, przed 1901 r.

Rodzaj importu: 2 monety.

Antonin Pius (Marek Aureliusz)

1. Denar, 158–159 r., men. Rzym, RIC 480e, 2,70 g
nieokreślony

2. Denar, r. ?, men. ?, RIC ?

Publ. importu: E. Majewski 1901, 141; S. Bolin 1926, 127 nr 41; A. Kunisz 1969a, 149; A. Kietlińska 1971, 228–229; A. Kunisz 1985, 155 nr 173.

Zb.: jeden w PMA, nr inw. IV/5404, drugi zaginął.

Uwagi: opis monety Marka Aureliusza — A. Kietlińska (1971, 228–229). Określenie wg RIC — A. Kunisz (1985).

54. Ossala, gm. Osiek, pow. staszowski

Stan.: 8?, na obsz. 41 (AZP 93-70).

Char., lok. i bad.: ?

Rodzaj importu: ułamek szkła prawie nieprzezroczystego.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: OWR.

Publ. importu: T. Liana 1962, 51.

Zb.: PMA, nr inw. IV/335.

55. Piaseczno, gm. Koprzywnica, pow. sandomierski

Stan.: 1, na obsz. 13 (AZP 92-72).

Char.: cmentarzysko ciałopalne, w jednym z grobów.

Lok.: wzniesienie Łysa Góra, południowo-zachodnia część kopalni siarki.

Bad.: ratownicze, A. Krauss, 1958 r.

Rodzaj importu: kociołek brązowy typu E.8 o zaokrąglonym brzuścu, cylindrycznej szyjce i pogrubionym wylewie. Dwa żelazne uchwyty boczne (zachowany jeden), na brzegu naczynia obręcz żelazna. Wys. 35 cm, średn. otworu ok. 55 cm.

Zabytki miejscowe: ?

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: WOR.

Publ. importu: A. Krauss 1963, 352; 1964, 223 ryc. 1, 224; J. Wielowiejski 1985, 167, 285 nr 186.

Zb.: MA w Krakowie, nr inw. MAK/KA/235.

Uwagi: określenie wg H. J. Eggersa (1951) — J. Wielowiejski (1985).

56. Piaseczno, gm. Koprzywnica, pow. sandomierski

Stan.: 1, na obsz. 13 (AZP 92-72).

Char.: cmentarzysko ciałopalne, grób 17.

Lok.: wzniesienie Łysa Góra, południowo-zachodnia część kopalni siarki.

Bad.: ratownicze, A. Krauss, 1962 r.

Rodzaj importu: szczątki brązowego naczynia o pogrubionym i ornamentowanym brzegu. Średn. otworu ok. 30 cm.

Zabytki miejscowe: naczynie gliniane (popielnica), 3 dalsze naczynia gliniane, w tym misa, fibula „z ażurową pochawką”, prawdopodobnie A.67, zapinka trąbkowata odmiany 1 wg T. Liany, sprzączka do pasa typu AA 12 wg R. Madydy-Legutko, nożyk, brzytwa, kółko, okucie, gwoździe, oselka kamienna.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: najprawdopodobniej faza B_{1c}.

Publ. importu: A. Krauss 1964, 224.

Publ. zespołu: A. Krauss 1964, 224.

Zb.: MA w Krakowie, nr inw. MAK/KA/235.

57. Pińczów, gm. i pow. *loco*

Stan.: ?

Char.: znalezisko luźne.

Lok.: na Winnicy, południowo-wschodnie zbocze Góry Zamkowej.

Bad.: odkrycie na początku lat siedemdziesiątych XX w.

Rodzaj importu: 2 monety²⁷.

Antonin Pius

1. Denar, 159–160 r., men. ?, RIC ?

Marek Aureliusz (Faustyna II)

2. Denar, 176– r., men. ?, RIC ?

Publ. importu: nie publikowany.

Zb.: depozyt w MR w Pińczowie.

Uwagi: informacja na podstawie notatki sporządzonej przez S. Orzechowskiego w 1992 r., przechowywanej w WA OW SOZ w Kielcach.

58. Połaniec, gm. *loco*, pow. staszowski

Stan.: 1, na obsz. 1 (AZP 94-69).

Char.: skarb, w glinianym naczyniu.

Lok.: strefa nadzalewowa doliny Wschodniej, ok. 100 m na północ od rzeki, na głębokości 70–80 cm, teren zwany Folwarkiem.

Bad.: odkrycie przypadkowe, 1968 r.; badania ratownicze, Z. Pyzik.

Rodzaj importu: ok. 160? monet (zachowanych 148 monet) z okresu Republiki i cesarza Augusta.

Republika

1–3. Denary anonimowe, od 211 r., men. Rzym, RRC 44/5, 3,28, 3,73, 3,48 g.

4. Denar anonimowy²⁸, od 211? r., men. Rzym, RRC 44/5 Typ, 3,60 g.

5. Denar anonimowy²⁹, 206–195 r., men. ? RRC 119/2, 3,10 g.

6. Denar anonimowy, 157–156 r., men. Rzym, RRC 197/1a, 3,51 g.

7. Denar anonimowy³⁰, 155 r., men. ? RRC 199/1a–b, 3,30 g.

8. Denar, Atilius Saranus, 155 r., men. Rzym, RRC 199/1a, 3,65 g.

9. Denar, Pinarius Natta, 155 r., men. Rzym, RRC 200/1, 3,35 g.

10–11. Denary, C. Renius, 138 r., men. Rzym, RRC 231/1, 3,45, 3,49 g.

12. Denar, Sex. Pompeius Fostlus, 137 r., men. Rzym, RRC 235/1a lub 1/c, 3,11 g.

13. Denar, M. Baebius Tampilus, 137 r., men. Rzym, RRC 236/1, 3,60 g.

14. Denar, Cn. Lucretius Trio, 136 r., men. Rzym, RRC 237/1, 3,66 g.

15–16. Denary, L. Antestius Gragulus, 136 r., men. Rzym, RRC 238/1, 3,61, 3,59 g.

17. Denar, C. Aburius Geminus, 134 r., men. Rzym, RRC 244/1, 3,52 g.

18. Denar, P. Maenius Antiaticus, 132 r., men. Rzym, RRC 249/1, 3,67 g.

19. Denar, M. Vargunteius, 130 r., men. Rzym, RRC 257/1, 3,62 g.

20. Denar, M. Porcius Laeca³¹, 125? r., men. Rzym, RRC 270/1?, 3,62 g.

21–22. Denary, Q. Fabius Labeo, 124 r., men. Rzym, RRC 273/1, 3,57, 3,06 g.

23. Denar, C. Plutius, 121 r., men. Rzym, RRC 278/1, 3,52 g.

24. Denar, M. Tullius, 120 r., men. Rzym, RRC 280/1, 3,55 g.

25. Denar, M. Fourius Philus, 119 r., men. Rzym, RRC 281/1 var., 3,54 g.

26–28. Denary, M. Cippius, 115–114 r., men. Rzym, RRC 289/1?, 3,65, 3,61, 3,52 g.

²⁷ Dziękuję dr. Szymonowi Orzechowskiemu za udostępnienie monet rzymskich z Pińczowa. Pełna ich publikacja będzie możliwa w przyszłości po dokładniejszej ich analizie i porównaniu z RIC.

²⁸ Według A. Bursche (1995, 86 przypisy 13 i 14) cztery najwcześniejsze denary, określone przez A. Kunisza jako anonimowe (RRC 44/5), reprezentują nieco późniejsze odmiany RRC 53/2, 55/1, 80/1b, 139/1, 164/1a–b, 167/1 lub 198/1. Wskazuje na to przedstawiona na awersie forma helmu. Dokładniejsza klasyfikacja możliwa będzie po dokonaniu analizy stylistycznej oryginałów.

²⁹ Moneta ta została błędnie określona przez A. Kunisza (1985, 166 nr 5) jako RRC 108/1, emisja z lat 211–208.

³⁰ A. Kunisz (1985, 166 nr 7) określił tę monetę jako RRC 197/1a.

³¹ A. Bursche (1995, 86, 89 fot. 1) uznaje ten egzemplarz za niewątpliwie naśladownictwo barbarzyńskie. Sugeruje również przynależność do naśladownictw jeszcze kilka monet ze skarbu połanieckiego (A. Kunisz 1970, nr 56, 54, 57), jednak sprawa ta wymaga autopsji denarów.

29. Denar, Fonteius, 114–113 r., men. Rzym, RRC 290/1, 3,72 g.
30. Denar, Mn. Aemilius Lepidus, 114–113 r., men. Rzym, RRC 291/1, 3,58 g.
31. Denar, L. Caesius, 112–111 r., men. Rzym, RRC 298/1, 3,62 g.
32. Denar, App. Claudius, T. Mallius, 111–110 r., men. Rzym, RRC 299/1a, 3,70 g.
33. Denar, App. Claudius, T. Mallius, 111–110 r., men. Rzym, RRC 299/1b, 3,59 g.
- 34–35. Denary, C. Claudius Pulcher, 110–109 r., men. Rzym, RRC 300/1, 3,59, 3,57 g.
- 36–38. Denary, L. Flaminius Cilo, 109–108 r., men. Rzym, RRC 302/1, 3,63, 3,61g, 3,57 g.
39. Denar, L. Memmius, 109–108 r., men. Rzym, RRC 304/1, 3,64 g.
40. Denar serr., L. Memmius Galeria, 106 r., men. Rzym, RRC 313/1b, 3,56 g.
- 41–43. Denary, L. Thorius Balbus, 105 r., men. Rzym, RRC 316/1, 3,49, 3,48, 3,36 g.
44. Denar, L. Appuleius Saturninus, 104 r., men. Rzym, RRC 317/3b, 3,31 g.
45. Denar, Q. Minucius Thermus, 103 r., men. Rzym, RRC 319/1, 3,46 g.
46. Denar, L. Cassius Caecianus, 102 r., men. Rzym, RRC 321/1, 3,54 g.
47. Denar, L. Iulius, 101 r., men. Rzym, RRC 323/1, 3,80 g.
48. Denar, M. Lucilius Rufus, 101 r., men. Rzym, RRC 324/1, 3,58 g.
49. Denar, A. Postumius Albinus, 96? r., men. Rzym, RRC 335/9, 3,67 g.
50. Denar, C. Allius Bala, 92 r., men. Rzym, RRC 336/1b–c, 3,50 g.
51. Denar, D. Iunius Silanus, 91 r., men. Rzym, RRC 337/3, 3,47 g.
52. Denar, D. Iunius Silanus, 91 r., men. Rzym, RRC 337/3?, 3,43 g.
53. Denar, D. Iunius Silanus, 91 r., men. Rzym, RRC 337/3 var., 3,71 g.
54. Denar, L. Calpurnius Piso Frugi, 90 r., men. Rzym, RRC 340/1, 3,59 g.
- 55–56. Denary, Q. Titius, 90 r., men. Rzym, RRC 341/1, 3,52, 3,47 g.
- 57–59. Denary, Q. Titius, 90 r., men. Rzym, RRC 341/2, 3,28, 3,25, 3,57 g.
- 60–62. Denary, C. Vibius Pansa, 90 r., men. Rzym, RRC 342/5b, 3,71, 3,45, 3,34 g.
- 63–65. Denary, C. Vibius Pansa, 90 r., men. Rzym, RRC 342/5b Typ, 3,79, 3,55, 3,47 g.
66. Denar, C. Vibius Pansa, 90 r., men. Rzym, RRC 342/5b Typ?, 3,59 g.
67. Denar, L. Titurius Sabinus, 89 r., men. Rzym, RRC 344/1a, 3,41 g.
68. Denar, L. Titurius Sabinus, 89 r., men. Rzym, RRC 344/2b, 3,41 g.
69. Denar, L. Titurius Sabinus, 89 r., men. Rzym, RRC 344/3, 3,10 g.
70. Denar, L. Titurius Sabinus, 89 r., men. Rzym, RRC 344/3?, 3,57 g.
- 71–74. Denary, Cn. Corn. Lentulus Marcellinus, 88 r., men. Rzym, RRC 345/1, 3,25, 3,44, 3,52, 3,92 g.
75. Denar, C. Marcius Censorinus, 88 r., men. Rzym, RRC 346/1, 3,32 g.
76. Denar, C. Marcius Censorinus, 88 r., men. Rzym, RRC 346/2, 3,05 g.
- 77–78. Denary, L. Rubrius Dossenus, 87 r., men. Rzym, RRC 348/1, 3,61, 3,36 g.
79. Denar, L. Rubrius Dossenus, 87 r., men. Rzym, RRC 348/3, 3,54 g.
80. Denar, Gargilius, Ogulnius, Vergilius, 86 r., men. Rzym, RRC 350A/1a, 3,50 g.
- 81–82. Denary, L. Iulius Bursio, 85 r., men. Rzym, RRC 352/1a, 3,43, 3,52 g.
83. Denar, L. Iulius Bursio, 85 r., men. Rzym, RRC 352/1c, 3,04 g.
- 84–85. Denary, Mn. Fonteius, 85 r., men. Rzym, RRC 353/1d, 3,61, 3,24 g.
- 86–87. Denary, C. Licinius Macer, 84 r., men. Rzym, RRC 354/1, 3,52, 3,34 g.
88. Denar, P. Crepusius, 82 r., men. Rzym, RRC 361/1c (LXXXXVIII), 3,54 g.
89. Denar, L. Marcius Censorinus, 82 r., men. Rzym, RRC 363/1d, 3,80 g.
- 90–91. Denary serr., Q. Antonius Balbus, 83–82 r., men. Rzym, RRC 364/1d, 3,57, 3,58 g.
92. Denar serr., A. Postumius Albinus, 81 r., men. Rzym, RRC 372/1, 3,62 g.
93. Denar serr., A. Postumius Albinus, 81 r., men. Rzym, RRC 372/2, 3,83 g.
94. Denar serr., C. Marius Capito, 81 r., men. Rzym, RRC 378/1c (CXXXIII), 3,53 g.
- 95–96. Denary, L. Procilius, 80 r., men. Rzym, RRC 379/1, 3,64, 3,57 g.
97. Denar serr., C. Naevius Balbus, 79 r., men. Rzym, RRC 382/1a, 3,76 g.
98. Denar serr., L. Papius, 79 r., men. Rzym, RRC 384/1, 3,27 g.
99. Denar, M. Volteius, 78 r., men. Rzym, RRC 385/3, 3,65 g.
- 100–101. Denary, M. Volteius, 78 r., men. Rzym, RRC 385/4, 3,58, 3,51 g.
102. Denar, L. Rutilius Flaccus, 77 r., men. Rzym, RRC 387/1, 3,65 g.
103. Denar, Cn. Corn. Lentulus Marcellinus, 76–75 r., men. Hisp.? RRC 393/1a, 3,72 g.
104. Denar, C. Postumius, 74 r., men. Rzym, RRC 394/1a Typ, 3,46 g.
105. Denar, M. Plaetorius Cestianus, 67 r., men. Rzym, RRC 409/2, 3,70 g.
106. Denar, L. Furius Brocchus, 63 r., men. Rzym, RRC 414/1, 3,65 g.
107. Denar, L. Scribonius Libo, 62 r., men. Rzym, RRC 416/1, 3,72 g.
108. Denar, P. Plautius Hypsaeus, 60 r., men. Rzym, RRC 420/2a, 3,10 g.
109. Denar, M. Nonius Sufenas, 59 r., men. Rzym, RRC 421/1, 3,64 g.

110. Denar, C. Considius Nonianus, 57 r., men. Rzym, RRC 424/1, 3,88 g.
111. Denar, P. Fonteius Capito, 55 r., men. Rzym, RRC 429/2a, 3,50 g.
112. Denar, A. Plautius, 55 r., men. Rzym, RRC 431/1, 3,45 g.
113. Denar, Q. Caepio Brutus, 54 r., men. Rzym, RRC 433/1, 3,33 g.
114. Denar, C. Coelius Caldus, 51 r., men. Rzym, RRC 437/2a?, 3,71 g.
- 115–116. Denary, Mn. Acilius, 49 r., men. Rzym, RRC 442/1, 3,74, 3,30 g.
117. Denar, Q. Sicinius, C. Coponius, 49 r., men. ? RRC 444/1a, 3,63 g.
118. Denar, L. Hostilius Saserna, 48 r., men. Rzym, RRC 448/2a, 3,48 g.
119. Denar, D. Postumius Albinus, 48 r., men. Rzym, RRC 450/1a, 3,66 g.
- 120–122. Denary, M. Cordius Rufus, 46 r., men. Rzym, RRC 463/1b, 3,78, 3,36, 3,23 g.
123. Denar, T. Carisius, 46 r., men. Rzym, RRC 464/2, 3,56 g.
124. Denar, T. Carisius, 46 r., men. Rzym, RRC 464/3a, 3,32 g.
125. Denar, T. Carisius, 46 r., men. Rzym, RRC 464/4, 3,73 g.
- 126–127. Denary, T. Carisius, 46 r., men. Rzym, RRC 464/5, 3,42, 2,35 g.
128. Denar, C. Considius Paetus, 46 r., men. Rzym, RRC 465/2a, 3,57 g.
129. Denar, C. Iulius Caesar, 46 r., men. ?, RRC 467/1, 3,74 g.
130. Denar, C. Iulius Caesar, 46–45 r., men. Hisp., RRC 468/2, 3,57 g.
131. Denar, L. Aemilius Buca, 44 r., men. Rzym, RRC 480/7b, 3,49 g.
132. Denar, L. Aemilius Buca, 44 r., men. Rzym, RRC 480/8, 2,97 g.
133. Denar, P. Clodius, 42 r., men. Rzym, RRC 494/21, 4,00 g.
- 134–136. Denary, P. Clodius, 42 r., men. Rzym, RRC 494/23, 3,61, 4,03, 3,62 g.
137. Denar, C. Vibius Varus, 42 r., men. Rzym, RRC 494/38, 3,68 g.
138. Denar, M. Antonius, Octavianus, 41 r., men. ?, RRC 517/2, 3,43 g.
139. Denar, M. Antonius, L. Antonius, 41 r., men. ?, RRC 517/5a, 3,30 g.
140. Denar, M. Antonius, Octavianus, 39 r., men. ?, RRC 528/3, 3,52 g.
141. Denar, Octavianus, 31–29? r., men. wschodnia, RIC 25, 3,61 g.

August

142. Denar, 18 r. przed Chr., men. Rzym, RIC 99, 3,93 g.
 143. Denar, 18 r. przed Chr., men. Rzym, RIC 129, 3,74 g.
 144. Denar, 13 r. przed Chr., men. Rzym, RIC 162, 3,87 g.
 145. Denar, 11–9 r. przed Chr., men. Lugdunum, RIC 338, 3,62 g.
 - 146–148. Denary³², 2 r. przed Chr. – 4 r. po Chr., men. Lugdunum, RIC¹ 350=RIC² 207, 3,68, 3,65, 3,46 g.
- Publ. importu:* A. Kunisz 1969b, 44; 1970, 103–159; J. Kuczyński 1970, 25–27, 46–47, 60–61; A. Niewęglowski 1970, 176; J. Wielowiejski 1972, 57–58; A. Kunisz 1973, nr 112; 1975, 327–330; 1976, 336; A. Krzyżanowska 1976, 14; J. Wielowiejski 1977, 70; I. Bełkowska 1981, 139; L. Lind 1981, nr 313; A. Kunisz 1985, 165–171 nr 202; J. Kolendo 1986, 161–165; A. Bursche 1988, 207; 1995, 85–91.
- Zb.:* MN w Kielcach, nr inw. 2353 (147 szt.); MO w Sandomierzu? (1 szt.).
- Uwagi:* opis monet — A. Kunisz (1970, 103–159; 1975, 327–330). Określenie wg RRC i RIC — A. Kunisz (1985), A. Bursche (1995).

59. Radzanów, gm. Busko Zdrój, pow. buski

Stan.: 2, na obsz. 12 (AZP 95-64).

Char.: osada.

Lok.: Wzgórza Radzanowskie, między Radzanowem a Hołudzą, nad dolinką niedużego strumienia.

Bad.: powierzchniowe, E. Dąbrowska 1960 r. (stan. 1).

Rodzaj importu: jeden fragment *terra sigillata*, zdobiony siedmiopłatkową rozetką (Pfaffenhofen 9)³³ oraz podpórką (Fölzer 795).

Czas produkcji importu: druga tercja III w. (pracownia Dicanusa w Pfaffenhofen).

Chron. względna: POR (od C_{1b}).

Publ. importu: E. Dąbrowska 1962, 395–396; 1964, 385 nr 11; B. Rutkowski 1967, 61 przypis 38; K. Garbacz, L. Tyszler 1998, 99; L. Tyszler 1999, cz. I, 61 tabela XVII, 62 tabela XVIII, cz. II, 85.

Zb.: ?

Uwagi: opis i określenie motywów *terra sigillata* — L. Tyszler (1999).

³² Według wcześniejszego określenia A. Kunisza (1985, 171 nr 146–148) data emisji monet końcowych (RIC¹ 350) ustalona została na lata: 2 przed Chr. — 14 po Chr. Nowsze ustalenia każą emisję Gajusza-Lucjusza w Lugdunum (RIC²) zawęzić do lat 2 przed Chr. — 4 po Chr. (A. Bursche 1995, 85 przypis 7).

³³ Por. przypis 5.

60. Raków, gm. loco, pow. kielecki*Stan. i lok.: ?**Char.: znalezisko luźne.**Bad.: odkrycie przypadkowe, podczas prac rolnych, ok. 1960 r.**Rodzaj importu: moneta.*

Hadrian

1. Denar, 125–128 r., men. Rzym, RIC 156.

Publ. importu: T. Opozda 1967, 245; A. Kunisz 1969a, 151 nr 199; 1985, 184 nr 219.*Zb.: dawniej w posiadaniu kierownictwa szkoły w Rakowie.**Uwagi:* brak dokładnego opisu monety. Określenie wg RIC — A. Kunisz (1985).**61. Rakówki, gm. Raków, pow. kielecki***Stan. i lok.: ?**Char.: znalezisko luźne.**Bad.: odkrycie przypadkowe, 1966 r.**Rodzaj importu: moneta.*

Probus

1. Antoninian, 276–282 r., men. Siscia, RIC 715 (var.).

Publ. importu: T. Opozda 1967, 246; A. Kunisz 1969a, 151 nr 200; 1985, 184 nr 220; K. Godłowski 1985, 179 nr 94 (mapa 8); A. Bursche 1996, 205 nr 165.*Zb.: ?**Uwagi:* opis legendy awersu i określenie wg RIC — A. Kunisz (1985, 184 nr 220).**62. Rębów, gm. Kije, pow. pińczowski***Stan.: 1, na obsz. 46 (AZP 90-62).**Char.: cmentarzysko, luźno.**Lok.: terasa nadzalewowa doliny Nidy, uroczysko Łysa Góra**Bad.: amatorskie, ks. W. Siarkowski, 1878–1885 r.; później ks. S. Skurczyński.**Rodzaj importu: moneta.*

Trajan

1. Denar, 98–117 r., men. ?, RIC ?

Publ. importu: W. Siarkowski 1886, 17; J. Wielowiejski 1960, 366 nr 1129; A. Kunisz 1969a, 151 nr 204; 1985, 185 nr 224.*Zb.: ?**Uwagi:* brak dokładnego opisu.**63. Sichów, gm. Rytwiany, pow. staszowski***Stan.: 2, na obsz. 4 (AZP 93-68).**Char.: ślad osadnictwa.**Lok.: ?**Bad.: odkrycie przed 1934 r.**Rodzaj importu: moneta.*

Domicjan

1. Denar, 95–96 r., men. Rzym, RIC 193.

Publ. importu: L. Piotrowicz 1934, 101; K. Majewski 1949, 144 nr 925; M. Gumowski 1958, 114 nr 4; J. Wielowiejski 1960, 371 nr 1198; J. Gurba 1962, 309; A. Kunisz 1969, 152 nr 221; 1985, 198–199 nr 240.*Zb.: dawniej prywatne, L. Piotrowicz, Kraków, obecnie nie do odszukania.**Uwagi:* opis monety — L. Piotrowicz (1934, 101). Określenie wg RIC — A. Kunisz (1985).**64. Skorocice, gm. Wiślica, pow. buski***Stan. i lok.: ?**Char.: znalezisko luźne.**Bad.: odkrycie z 1934 r.**Rodzaj importu: moneta.*

Marek Aureliusz

1. Denar, 171–172 r., men. Rzym, RIC 252.

Publ. importu: L. Piotrowicz 1934, 100; K. Majewski 1949, 146 nr 941; M. Haisig, H. Hołubowiczowa 1951–1952, 295; M. Gumowski 1958, 115 nr 21; J. Wielowiejski 1960, 372 nr 1227; J. Gurba 1962, 309; A. Kunisz 1969a, 153 nr 228; 1985, 200–201 nr 247.

Zb.: MA w Krakowie, nr inw. 213.

Uwagi: opis monety — L. Piotrowicz (1934). Określenie wg RIC — A. Kunisz (1985).

65. Skrobaczów, gm. Stopnica, pow. buski

Stan.: 2, na obsz. 23 (AZP 94-65).

Char.: skarb, w naczyniu glinianym.

Lok.: pole należące do majątku Skrobaczów (1909 r.).

Bad.: odkrycie przypadkowe, 1909 r.

Rodzaj importu: ok. 100 denarów rzymskich ukrytych w glinianym naczyniu. Zachowało się 89 monet.

Trajan

1. Denar, 103–111 r., men. Rzym, RIC 139, 2,86 g.

2. Denar, 103–111 r., men. Rzym, RIC 199, 2,55 g.

3. Denar, 114–117 r., men. Rzym, RIC 331, 3,03 g.

Hadrian

4–5. Denary, 119–122 r., men. Rzym, RIC 67, 3,23, 2,91 g.

6. Denar, 125–128 r., men. Rzym, RIC 157, 2,79 g.

7. Denar, 119–138 r., men. Rzym, RIC 362, 2,74 g.

8. Denar, 134–138 r., men. Rzym, RIC 230, 2,90 g.

9. Denar, 134–138 r., men. Rzym, RIC 247, 2,75 g.

10. Denar, 134–138 r., men. Rzym, RIC 256, 2,65 g.

11. Denar, 134–138 r., men. Rzym, RIC 264, 2,97 g.

12. Denar, 134–138 r., men. Rzym, RIC 268, 2,80 g.

13. Denar, 134–138 r., men. Rzym, RIC 282, 2,85 g.

14. Denar, 134–138 r., men. Rzym, RIC 303, 2,89 g.

15–16. Denary, 117–138 r., men. ?, RIC ?, 2,84, 3,17 g, wytarte.

(Aelius Caesar)

17. Denar, 137 r., men. Rzym, RIC Hadr. 436, 2,87 g.

Antonin Pius

18. Denar, 144 r., men. Rzym, RIC 118, 3,12 g.

19. Denar, 145–161 r., men. Rzym, RIC 127, 3,14 g.

20. Denar, 148–149 r., men. Rzym, RIC 179, 2,74 g.

21. Denar, 148–149 r., men. Rzym, RIC 181, 2,56 g.

22. Denar, 149–150 r., men. Rzym, RIC 189, 2,65 g.

23. Denar, 152–153 r., men. Rzym, RIC 222, 2,89 g.

24. Denar, 153–154 r., men. Rzym, RIC 232, 2,86 g.

25. Denar, 153–154 r., men. Rzym, RIC 234, 3,02 g.

26. Denar, 154–155 r., men. Rzym, RIC 238, 2,92 g.

27. Denar, 155–156 r., men. Rzym, RIC 251, 3,05 g.

28. Denar, 156–157 r., men. Rzym, RIC 259, 2,34 g.

29–31. Denary, 138–161 r., men. ?, RIC ?, 3,18, 2,93, 2,14 g wytarte.

(Faustyna I)

32. Denar, po 141 r., men. Rzym, RIC Ant 344, 2,84 g.

33–35. Denary, po 141 r., men. Rzym, RIC Ant 344 lub 347, 3,21, 3,05, 2,83 g.

36. Denar, po 141 r., men. Rzym, RIC Ant 346a, 2,73 g.

37. Denar, po 141 r., men. Rzym, RIC Ant 348, 2,78 g.

38. Denar, po 141 r., men. Rzym, RIC Ant 351, 2,57 g.

39. Denar, po 141 r., men. Rzym, RIC Ant 361, 3,14 g.

40. Denar, po 141 r., men. Rzym, RIC Ant 362, 2,99 g.

41. Denar, po 141 r., men. Rzym, RIC Ant 371, 2,73 g.

42. Denar, po 141 r., men. Rzym, RIC Ant 384, 3,00 g.

43. Denar, po 141 r., men. Rzym, RIC Ant 394a, 2,73 g.

(Marek Aureliusz Cezar)

44. Denar, 145–161 r., men. Rzym, RIC Ant 429a, 3,37 g.

45. Denar, 147–148 r., men. Rzym, RIC Ant 438b, 3,00 g.

46–47. Denary, 148–149 r., men. Rzym, RIC Ant 444, 2,99 g.

48. Denar, 153–154 r., men. Rzym, RIC Ant 459, 2,86 g.

49. Denar, 159–160 r., men. Rzym, RIC Ant 483, 2,86 g.

50. Denar, 159–160 r., men. Rzym, RIC Ant 486, 2,85 g.

51. Denar, 145–161 r., men. Rzym, RIC ?, 2,95 g, wytarty.

(Faustyna II)

52. Denar, 147–161 r., men. Rzym, RIC Ant 495a, 2,83 g.

53. Denar, 147–161 r., men. Rzym, RIC Ant 517a, 3,09 g.

Marek Aureliusz

54. Denar, 163–164 r., men. Rzym, RIC 81, 2,58 g.

55. Denar, 165–166 r., men. Rzym, RIC 163, 3,30 g.

56. Denar, 169–170 r., men. Rzym, RIC 216, 2,76 g.

57. Denar, 171–172 r., men. Rzym, RIC 252, 2,99 g.

58. Denar, 175–176 r., men. Rzym, RIC —, BMC RE 672, 2,75 g.

59. Denar, 178–179 r., men. Rzym, RIC 403, 3,04 g.

60. Denar, 178–179 r., men. Rzym, RIC 406, 2,60 g.

61. Denar, 177–180 r., men. Rzym, RIC 417, 2,77 g.

62–63. Denary, 161–180 r., men. ?, RIC ?, 2,89, 2,62 g, wytarte.

(Divus Antoninus Pius)

64. Denar, 161? r., men. Rzym, RIC M Aur 429, 2,93 g.

65. Denar, 161? r., men. Rzym, RIC M Aur 439, 3,05 g.

66. Denar, 161? r., men. Rzym, RIC M Aur 441, 2,77 g.

(Faustyna II)

67. Denar, 161–176 r., men. Rzym, RIC M Aur 676, 2,93 g.

68. Denar, 161–176 r., men. Rzym, RIC M Aur 688, 3,02 g.

69. Denar, 161–176 r., men. Rzym, RIC M Aur 689, 2,85 g.

70. Denar, 161–176 r., men. Rzym, RIC M Aur 712, 2,95 g.

71. Denar, 161–176 r., men. Rzym, RIC M Aur 715, 2,85 g.

72. Denar, 161–176 r., men. Rzym, RIC M Aur 731, 2,68 g.

73. Denar, 176–180 r., men. Rzym, RIC M Aur 738, 3,05 g.

74. Denar, 176–180 r., men. Rzym, RIC M Aur 740, 2,68 g.

(Lucjusz Werus)

75. Denar, 163–164 r., men. Rzym, RIC 515, 2,78 g.

76. Denar, 164–165 r., men. Rzym, RIC 536, 2,67 g.

(Lucylla)

77. Denar, 164–180 r., men. Rzym, RIC M Aur 770, 2,78 g.

(Kommodus)

78. Denar, 177–178 r., men. Rzym, RIC M Aur 649, 2,63 g.

79. Denar, 179–180 r., men. Rzym, RIC Comm 2³⁴, 2,70 g.

Kommodus

80. Denar, 181–182 r., men. Rzym, RIC 29, 2,78 g.

81. Denar, 183–184 r., men. Rzym, RIC 95, 3,12 g.

82. Denar, 184–185 r., men. Rzym, RIC 101, 3,11 g.

83. Denar, 186 r., men. Rzym, RIC 130, 2,40 g.

84. Denar, 190 r., men. Rzym, RIC 208, 3,23 g.

(Kryspina)

85. Denar, 180–183 r., men. Rzym, RIC Comm 283, 3,19 g.

86. Denar, 180–183 r., men. Rzym, RIC Comm 286a, 2,22 g.

87. Denar, 180–183 r., men. ?, RIC ?, 3,21 g, wytarty.

Septymiusz Sewerus

88. Denar, 195 r., men. Rzym, RIC 122c, 2,99 g.

(Julia Domna)

89. Denar, 193–196 r., men. Rzym, RIC Sev 536, 2,55 g.

Publ. importu: J. Kuczyński 1963, 80; 1964, 115–136; 1968, 143–150; A. Kunisz 1969a, 153 nr 229;

J. Wielowiejski 1970, 138, 140, tabl. XL; A. Kunisz 1973, 104 nr 142; L. Lind 1981, nr 316; J. Wielowiejski 1981, 38–39 ryc. 3; A. Kunisz 1985, 201–204 nr 248.

Zb.: MN w Kielcach, nr inw. 1087 (76 sztuk), zbiory prywatne (13 sztuk).

Uwagi: opis monet — J. Kuczyński (1964, 115–136). Określenie wg RIC — A. Kunisz (1985).

³⁴ Jak podaje A. Kunisz (1985, 204 przypis 1), według nowszego opracowania katalogowego BMC RE (t. 4, 508 nr 810 nn.) ten typ monety przypisuje się jeszcze panowaniu Marka Aureliusza.

66. Stawiany, gm. Kije, pow. pińczowski

Stan.: ?

Char.: grób popielnicowy.

Lok.: przy drodze, obok zabudowań L. Kruszyny (1939 r.).

Bad.: odkrycie przypadkowe, 1939 r.

Rodzaj importu: wiadro brązowe typu E.18 (popielnica), o lekko wypukłym dnie z trzema wytłoczonymi, koncentrycznymi kręgami. Ścianka boczna u dołu wklęsła, wyżej wybrzuszona, zakończona szyjką. Dwa delfinowate uchwyty, kabłąk.

Zabytki miejscowe: 2 przęsłiki wapienne, 2 zdeformowane sztabki brązowe, grudki stopionego brązu, fragment przedmiotu żelaznego (zapinki?).

Czas produkcji importu: ? (być może pierwsza połowa I w. przed Chr.)³⁵.

Chron. względna: MOPR–WOR (fazy A–B₁).

Publ. importu: L. Sawicki 1948, 108; S. Skurczyński 1947, 22, 39 ryc. 27; A. Antoniewicz, K. Wesołowski 1951, 147–149 tabl. XIV:1, 2, 152, 153, 158, 160, 163, 168, 174, 178; H. J. Eggers 1951, 156 nr 2189; J. Antoniewicz, K. Wesołowski 1953, 207, 209, 210, 211, 213; J. Marciniak 1957, 113; J. Wielowiejski 1960, 376 nr 1289; 1970, 327; J. Wielowiejski 1984, 53 tabela 1, 57 ryc. 4, 58, 66, 68 nr 10; 1985, 254–255 nr 11; A. Niewęgłowski 1988, 214–217, 220, 222–223 tabl. 9; J. Wielowiejski 1991, 153, 156; T. Dąbrowska 1996, 130 ryc. 1.

Publ. zespołu: A. Antoniewicz, K. Wesołowski 1951, 147–150.

Zb.: prywatne księdza S. Skurczyńskiego (1939–1947 r.), depozyt w PMA (od 1947 r.), obecnie miejsce przechowywania nieznane.

Uwagi: określenie — H. J. Eggers (1951).

66a. Stopnica — okolice, pow. buski

Stan., char. i lok.: ?

Rodzaj importu: paciorek szklany, melonowaty grupy XVIII (typ 162 lub 171), barwy szafirowej, ze śladami nadtopienia. Średn. 2 cm, wys. 1,7 cm.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: OWR.

Bad.: ?

Publ. importu: nie publikowany.

Zb.: PMA Warszawa, nr inw. IV/4353.

Uwagi: informacja na podstawie karty katalogowej w archiwum PMA, sporządzonej przez Z. Nowakowski w 1989 r. Określenie wg M. Tempelmann-Maczyńskiej (1985) — Z. Nowakowski.

67. Szydłów — okolice³⁶, pow. staszowski

Stan. i lok.: ?

Char.: znaleziska luźne.³⁷

Bad.: amatorskie („ratownicze”), ks. S. Skurczyński.

Rodzaj importu: monety.

Republika, L. Furius Brocchus

1. Denar, 63 przed Chr. r., men. Rzym, por. RRC 414/1.

Klaudiusz I

2. As, 41–50 r., men. ?, por. RIC s. 127–130.

Neron

3. As, 62–68 r., men. ?, RIC ?

Septymiusz Sewer (Karakalla)

4. Denar, 196–211 r., men. ?, RIC ?

Septymiusz Sewer

5. Denar, 202–210 r., men. ?, RIC ?

Maksymian Trak

6. Sesterc, 235–238 r., men. ?, RIC ?

Gallien

7. Antoninian, 253–268 r., men. ?, RIC ?

³⁵ Zob. przypis 4.

³⁶ Zob. przypis 17.

³⁷ Według J. Kuczyńskiego monety rzymskie, publikowane w tym katalogu pod nazwą „Szydłów — okolice”, trzeba traktować jako znaleziska luźne albo pochodzące z rozproszonych skarbów, zakupione lub otrzymane od znalazców.

Aurelian

8. *Æ* (?), 270–275 r., men. ?, RIC ?

Probus

9. *Æ*, 276–286 r., men. ?, RIC ?

Maksymian Daia

10. *Follis*, 305–309–313 r., men. ?, RIC ?

Konstantyn I

11. *Follis*, ± 317 (?) r., men. Trewir (?), RIC ?

12. *Follis*, 306–337 r., men. Siscia (?), RIC ?

Konstantyn I (Kryspus)

13. *Follis*, 316–326 r., men. Trewir, RIC ?

Konstantyn I (Konstancjusz II)

14. *Follis*, 316–337 r., men. ?, RIC ?

Magnencjusz

15. *Æ* 3, 350–353 r., men. ?, RIC ?

16. *Æ* 3, 350–353 r., men. ?, RIC ?

Zb.: dawniej ks. S. Skurczyńskiego³⁸.

Uwagi: monety znane J. Kuczyńskiemu z autopsji w 1956 r. Informacje na podstawie karty stanowiska w archiwum WA OW SOZ w Kielcach, sporządzonej przez J. Kuczyńskiego w 1975 r. (d. Kartoteka stanowisk archeologicznych Kieleckiego Towarzystwa Naukowego). Aktualizacja określeń — A. Bursche i R. Ciolek³⁹. Brak pełnego opisu monet.

68. Tursko Małe, gm. Osiek, pow. staszowski

Stan.: ?

Char.: skarb.

Lok.: niedaleko Wisły, na grodzisku.

Bad.: odkrycie przypadkowe, przed 1895 r.

Rodzaj importu: monety.

Republika, A. Plautius

1. Denar, 55 r. przed Chr., men. Rzym, RRC 431/1.

Cesarstwo Rzymskie

2. Denar, r. ?, men. ?, RIC ?

3–?. Nieokreślone.

Publ. importu: F. Kopera 1904–1905, szp. 235; C. Fredrich 1909, 244 nr 77; K. Regling 1912, 250; S. Bolin 1926, 127 nr 43; R. Jamka 1933–1934, 61; K. Majewski 1949, 152 nr 1030; M. Haisig, H. Holubowiczowa 1951–1952, 294; M. Gumowski 1958, 100, 115 nr 26; A. Kunisz 1958, 213; J. Wielowiejski 1960, 208, 217, 384 nr 1414; J. Gurba 1962, 305; A. Kunisz 1969a, 155 nr 268; 1973, nr 170; 1985, 235–236 nr 285; J. Kolendo 1986, 165; 1998e, 125–126.

Zb.: dawniej moneta republikańska w zbiorach prywatnych J. Przyborowskiego, wszystkie monety zaginęły.

Uwagi: brak pełnego opisu monet. Określenie wg RRC — A. Kunisz (1985).

69. Wilkowa, gm. Łubnice, pow. staszowski

Stan.: 5, na obsz. 25 (AZP 94-68).

Char.: cmentarzysko ciałopalne, grób 9.

Lok.: południowo-zachodnia część wsi, w bezpośrednim sąsiedztwie zabudowań gospodarstwa nr 64, właściciel S. Sekuła.

Bad.: wykopaliskowe, E. i K. Garbaczowie, 1991 r.

Rodzaj importu: częściowo stopiony paciorek szklany barwy zielonkawej.

Zabytki miejscowe: fragmenty naczyń typu I.2, I.5c, I.7, II.5b, VIc, VIIc wg T. Dąbrowskiej (1973), fragment noża żelaznego, żelazna sprzączka do pasa, kamień owalnego kształtu.

³⁸ Obecnie być może częściowo w Muzeum Regionalnym w Szydłowie.

³⁹ Niepełne opisy monet zostały przytoczone przez J. Kuczyńskiego za A. Kuniszem, który opracował zbiór monet rzymskich księdza S. Skurczyńskiego (zob. przypis 17). Według karty sporządzonej przez J. Kuczyńskiego wykaz monet przedstawia się następująco: denar republikański L. Furiusza Brocchusa z ok. 53 r. przed Chr., as Klaudiusza z 41 r. po Chr., as Nerona z lat 64–66, denar Septymiusza Sewera z lat 202–210, denar Karakalli wybity za panowania Septymiusza Sewera w 198 r., sesterc Maksymina z 235 r., antoninian Galliena z lat 253–268, dupondius Aureliana z lat 270–275, podwójny sesterc Probusa z lat 276–282, follis Maksymina II Dai z lat 305–313, sesterc Konstantyna I bity w Trewirze ok. 317 r., sesterc Konstantyna I bity w Siscii z lat 306–336, sesterc Kryspusa Cezara bity w Trewirze ok. 317 r., sesterc Konstancjusza II Cezara sprzed 336 r. i dwa centenionalisy Magnencjusza z lat 350–353.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: fazy A₂–A₃ MOPR.

Publ. importu: nie publikowany.

Zb.: MO w Sandomierzu, nr inw. MS-1493/a.

70. Zagość, gm. Pińczów, pow. pińczowski

Stan. i lok.: ?

Char.: znalezisko luźne.

Bad.: ?

Rodzaj importu: moneta.

Domicjan

I. Denar, 71–96 r., men. ?, RIC ?

Publ. importu: WN, R. II, 1958, z. 2, 46; K. Godłowski 1959–1960, 338; J. Wielowiejski 1960, 394 nr 1568; J. Gurba 1962, 310; A. Kunisz 1969a, 157 nr 297; 1985, 252 nr 318.

Zb.: prywatne, kierownik szkoły w Rogowie, w dawnym powiecie Kazimierza Wielka. Brak pełnego opisu monety.

71. Zawada, gm. Połaniec, pow. staszowski

Stan.: 1, na obsz. 43 (AZP 94-69, 95-69).

Char.: cmentarzysko, ciałopalny zespół grobowy: obiekt 186.

Lok.: nieduże wzniesienie nad terasą zalewową Wisły, południowy skraj wsi Łęg, stanowisko graniczące od północy z niewielkim ciekim.

Bad.: wykopaliskowe, B. Chomentowska i J. Michalski, 1980 r.

Rodzaj importu:

a) 5 fragmentów *terra sigillata* typu 37 wg H. Dragendorffa (1895), o zniszczonych powierzchniach: prostego wylewu o jednostronnie pogrubionej krawędzi oraz brzuśca zdobionego następującymi elementami: *ovolo* (Gabler-Kellner E 10; Kiss 5.4 na podwójnej linii)⁴⁰, ptak z rozpostartymi skrzydłami w lewo (Gabler-Kellner 137; Kiss 4.39), mały lew w prawo (Gabler-Kellner 122; Kiss 5.34), ozdobna sztabka (Kiss 61?), orzeł (Gabler-Kellner 134; Kiss 5.48), amerek w lewo (Gabler-Kellner 119; Kiss 5.2), podwójne kółka (Gabler-Kellner 147; Kiss 6.66); dzik w prawo (Gabler-Kellner 127; Kiss 5.37)?⁴¹

b) Fragment brzuśca lekko obtopionego i nieznacznie odkształconego bezbarwnego naczynia szklanego, prawdopodobnie w typie „fałdzystych” wg T. Stawiarskiej. Ornament plastyczny o bardzo lekkiej wypukłości (od wewnątrz wklęsły), zapewne „fałdzysty”. Szkło przezroczyste, bezbarwne (żółtawe). Powierzchnia zewnętrzna połyskująca, wewnętrzna bardziej matowa. Gr. ścianki 0,1–0,2 cm.

c) Bryłka stopionego szkła barwy zielonkawej.

Zabytki miejscowe: fragmenty 3 naczyń glinianych, fragment grzebienia kościanego, brązowe okucie końca pasa grupy II wg R. Madydy, nit brązowy, sztyldo żelazne.

Czas produkcji importu:

a) czasy panowania Sewerów (styl Heleniusa w Westerndorf).

b–c) ?

Chron. względna: schyłek fazy C_{1a} lub początek C_{1b}.

Publ. importu:

a) B. Chomentowska, J. Michalski, E. Twarowska 1985, ryc. 11; B. Chomentowska, J. Michalski 1988, tabl. 360; 1991–1992, 101, 102, 103 ryc. 5a–d, i, 104 ryc. 6, 107; L. Tyszler 1999, cz. I, 58, cz. II, 107, tabl. XC:6–10.

b) B. Chomentowska, J. Michalski 1988, tabl. 360; 1991–1992, 102, 103 ryc. 5f, 107. T. Stawiarska 1999, 122–123, 263 nr 78, ryc.

c) B. Chomentowska, J. Michalski 1991–1992, 102.

Publ. zespołu: IA 1980 [1981], 99–100; B. Chomentowska 1983, 256 ryc. 4; B. Chomentowska, J. Michalski, E. Twarowska 1985, 9–10 ryc. 11–12; B. Chomentowska, J. Michalski 1991–1992, 101–102.

Zb.: CKS w Połańcu (a); IA UW, nr inw. 2/77/80/10 (b).

Uwagi: określenie *terra sigillata* — B. Rutkowski i L. Tyszler (1999), naczynia szklanego — T. Stawiarska (1999).

⁴⁰ Zob. przypis 5.

⁴¹ Wg IA 1982 [1983], 126, poza zwartymi zespołami na obszarze cmentarzyska w Zawadzie natrafiono na fragmenty naczyń *terra sigillata*. Nie udało się zidentyfikować tych znalezisk.

72. Zawada, gm. Połaniec, pow. staszowski

Stan.: 1, na obsz. 43 (AZP 94-69, 95-69).

Char.: cmentarzysko, ciałopalny zespół grobowy: obiekt 188.

Lok.: nieduże wzniesienie nad terasą zalewową Wisły, południowy skraj wsi Łęg, stanowisko graniczące od północy z niewielkim ciekim.

Bad.: wykopaliskowe, B. Chomentowska i J. Michalski, 1980 r.

Rodzaj importu: 5 stopionych paciorków szklanych — 3 zielone i 2 białe.

Zabytki miejscowe: naczynie toczone na kole (popielnica), zbliżone do typu IV grupy B wg H. Dobrzańskiej (1980), prześlik gliniany, brązowa, uszkodzona fibula z grzebykiem na główce, z grupy A.V, fragment przypuszczalnie podobnej zapinki brązowej, fragment brązowej zawieszki do pasa, fragmenty srebrnej, pozłacanej bransolety lub naramiennika, ułamek brązowego przedmiotu z uszkiem, fragment okucia brązowego, fragment przedmiotu brązowego, 2 fragmenty brązowej blaszki, fragmenty grzebień kościanego (lub grzebień), zdobiony fragment oprawki kościanej, fragmenty 2 krążków kościanych, 5 gładzonych kawałków kości, miniaturowe naczynko gliniane, wyszlifowany kamień-gładzik.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: schyłek fazy C_{1a} lub początek C_{1b}.

Publ. importu i zespołu: B. Chomentowska, J. Michalski 1991–1992, 102, 107–108.

Zb.: IA UW.

73. Zawada, gm. Połaniec, pow. staszowski

Stan.: 1, na obsz. 43 (AZP 94-69, 95-69).

Char.: cmentarzysko, ciałopalny zespół grobowy: obiekt 192.

Lok.: nieduże wzniesienie nad terasą zalewową Wisły, południowy skraj wsi Łęg, stanowisko graniczące od północy z niewielkim ciekim.

Bad.: wykopaliskowe, B. Chomentowska i J. Michalski, 1980 r.

Rodzaj importu: moneta, *terra sigillata* i szkło.

a) Neron

1. Aureus, 64–68 r., men. Rzym, RIC 58.

b) Fragment wylewu naczynia *terra sigillata* w typie 37 wg H. Dragendorffa (1895).

c) Bryłki i 2 płaskie fragmenty szkła.

Zabytki miejscowe: naczynie toczone na kole (popielnica), zbliżone do typu IV grupy B wg H. Dobrzańskiej (1980), fragmenty trójwarstwowego grzebień kościanego, fragment grzebień kościanego, fragment ornamentowanej oprawki kościanej, fragment przedmiotu srebrnego.

Czas produkcji importu:

b) czasy panowania Sewerów (styl Heleniusa).

c) ?

Chron. względna: schyłek fazy C_{1a} lub początek C_{1b}.

Publ. importu: IA 1980 [1981], 99–100; B. Chomentowska 1983, 258–259 ryc. 8; 1984, 111; A. Kunisz 1985, 255 nr 324; B. Chomentowska, J. Michalski 1988, tabl. 360; 1991–1992, 102, 106 ryc. 11, 107 ryc. 12 a, b; L. Tyszler 1999, cz. I, 58, cz. II, 107, tabl. XC:5.

Zb.: CKS w Połańcu (b); IA UW.

Uwagi: opis monety — B. Chomentowska 1984, 111. Określenie wg RIC — A. Kunisz (1985). Określenie *terra sigillata* — B. Rutkowski. Jak podaje B. Chomentowska (1983, 259), na cmentarzysku w Zawadzie fragmenty *terra sigillata* zostały także znalezione luźno.

74. Zawada, gm. Połaniec, pow. staszowski

Stan.: 1, na obsz. 43 (AZP 94-69, 95-69).

Char.: cmentarzysko, luźno.

Lok.: nieduże wzniesienie nad terasą zalewową Wisły, południowy skraj wsi Łęg, stanowisko graniczące od północy z niewielkim ciekim.

Bad.: wykopaliskowe, B. Chomentowska i J. Michalski, 1980 r.

Rodzaj importu: paciorek szklany cylindryczny żeberkowany grupy XVIII (prawdopodobnie typy 181–182), barwy seledynowej.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: fazy B₁–C₁.

Publ. importu: B. Chomentowska 1980, 229, 231, 233 ryc. 13g.

Zb.: IA UW.

75. Zawada, gm. Połaniec, pow. staszowski

Stan.: 1, na obsz. 43 (AZP 94-69, 95-69).

Char.: cmentarzysko, luźno.

Lok.: nieduże wzniesienie nad terasą zalewową Wisły, południowy skraj wsi Łęg, stanowisko graniczące od północy z niewielkim ciekim.

Bad.: wykopaliskowe, B. Chomentowska i J. Michalski, 1974–1983 r.

Rodzaj importu: moneta.

Marek Aureliusz

1. Denar, XII 166–XII 167 r., men. Rzym, RIC 170, 2,43 g.

Publ. importu: B. Chomentowska 1984, 111–112; A. Bursche 1999, 132–133.

Zb.: IA UW.

Uwagi: opis monety — B. Chomentowska (1984, 111–112); A. Bursche (1999, 133). Określenie wg RIC — A. Bursche (1999).

76. Zdzieci, gm. Połaniec, pow. staszowski

Stan. i lok.: ?

Char.: znalezisko luźne.

Bad.: odkrycie przypadkowe, przed 1900 r.

Rodzaj importu: moneta.

Wespazjan (Tytus)

1. Denar, 77–78 r., men. Rzym, RIC 220, 3,01 g.

Publ. importu: E. Majewski 1900, 90; 1911, 140; S. Bolin 1926, 127 nr 44; K. Majewski 1949, 159 nr 1114; M. Haisig, H. Hołubowiczowa 1951–1952, 294; M. Gumowski 1958, 115 nr 28; A. Kietlińska 1957, 290 nr 171; J. Wielowiejski 1960, 395 nr 1588; J. Gurba 1962, 310, 311; A. Kunisz 1969a, 157 nr 306; 1985, 257 nr 330.

Zb.: PMA, nr inw. IV/5091.

Uwagi: opis monety — A. Kietlińska (1957, 290 nr 171). Określenie wg RIC — A. Kunisz (1985).

77. Zdzieci, gm. Połaniec, pow. staszowski

Stan. i lok.: ?

Char.: cmentarzysko?

Bad.: penetracyjne, E. Majewski, przed 1900 r.

Rodzaj importu: fragmenty naczyń szklanego, 2 paciorki szklane.

Czas produkcji importu: ?

Chron. względna: OWR.

Publ. importu: E. Majewski 1900, 90; J. Wielowiejski 1960, 395 nr 1588; T. Stawiarska 1999, 317 nr 339.

Zb.: ?

Wykaz skrótów:

<i>Bad.</i>	badania
<i>Char.</i>	charakter stanowiska
<i>Chron.</i>	chronologia
CKS	Centrum Kultury i Sztuki
dl.	długość
gr.	grubość
IA UJ	Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie
IA UW	Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego w Warszawie
<i>Lok.</i>	lokalizacja stanowiska
MA	Muzeum Archeologiczne
men.	mennica
MN	Muzeum Narodowe
MO	Muzeum Okręgowe
MR	Muzeum Regionalne
MOPR	młodszy okres przedrzymski
na obsz.	na obszarze
nr inw.	numer inwentarza
OWR	okres wpływów rzymskich
PMA	Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie
POR	późny okres rzymski
<i>Publ.</i>	publikacja
<i>Stan.</i>	stanowisko

szer.	szerokość
średn.	średnica
WA OW SOZ	Wydział Archeologiczny Oddziału Wojewódzkiego Służby Ochrony Zabytków (dawniej PSOZ)
WOR	wczesny okres rzymski
wys.	wysokość
Zb.	zbiory

Bibliografia

- Almgren O.
1923 *Studien über nordeuropäischen Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrußischen Formen*, Leipzig.
- Andrzejowski J.
1994 *Późnorzymska zapinka z Łubnic, woj. tarnobrzskie*, WA 54, z. 1.
- Antoniewicz J., Wesolowski K.
1951 *Wiadra brązowe z delfinowatymi uchwytyami na ziemiach polskich*, WA 18, z. 1–2, 137–184.
1953 *Z badań nad produkcją antycznych wiader brązowych znalezionych w Polsce*, WA 19, 207–231.
- Bargiel B., Libera J.
1990 *Dwie kolekcje zabytków archeologicznych z okolic Beszowej i Turobina*, „Lubelskie Materiały Archeologiczne” 3, 113–156.
- Belkowska I.
1981 *Napływ dużych rzymskich monet brązowych na ziemię polskie w I–III w. n.e.*, WN 25, 121–153.
- Berger F.
1992 *Untersuchungen zu römerzeitlichen Münzfunden in Nordwestdeutschland*, Studien zu Fundmünzen der Antike 9, red. M. R.-Alföldi, Frankfurt a. M.–Berlin.
- Biborski M.
1978 *Miecze z okresu wpływów rzymskich na obszarze kultury przeworskiej*, MA 18, 53–165.
- Bolin S.
1926 *Fynden av romerska mynt i det fria Germanien*, Lund.
- Bursche A.
1988 *Znaleziska monet rzymskich z Małopolski. Uwagi na marginesie inwentarza Andrzeja Kunisza*, WN 32, z. 3–4, 207–214.
1992 *Roman coinage in the Westbalt Circle*, [w:] *Barbaricum*, t. 2, *Studia z archeologii ludów barbarzyńskich z wybrzeży Bałtyku i dorzecza Wisły*, Warszawa, 231–243.
1993 *Monety rzymskie z północno-zachodnich Niemiec. Uwagi na marginesie pracy F. Bergera*, WN 37, z. 1–2, 51–61 (rec.: F. Berger, *Untersuchungen zu römerzeitlichen Münzfunden in Nordwestdeutschland*, Studien zu Fundmünzen der Antike, red. M. R.-Alföldi, t. 9, Frankfurt a. M.–Berlin 1992).
1994a *De Markomannenkriege und der Zufluß römischer Münzen in das Barbaricum*, [w:] *Markomannenkriege. Ursachen und Wirkungen*, Brno, 471–485.
1994b *Die tote und lebende Kultur. Germans and Balts of the south Baltic in the light of their funeral rites*, [w:] *Pre-historic Graves as a Source of Information*, red. B. Stjernquist, Stockholm, 131–141.
1995 *Czy skarb z Połanica był łupem z bitwy w Lesie Teutoburskim?*, [w:] *Nunc de Suebis dicendum est. Studia archaeologica et historica Georgii Kolendo ab amicis et discipulis dicata*, Warszawa, 85–91.
1996 *Later Roman-Barbarian Contacts in Central Europe. Numismatic Evidence*, Studien zu Fundmünzen der Antike (SFMA), t. 11, Berlin.
1999 *Znane i nieznanie znaleziska denarów rzymskich z ziem polskich*, WN 43, z. 1–2, 115–135.
- Chomentowska B.
1980 *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Zawadzie, gm. Połaniec, woj. tarnobrzskie*, WA 45, z. 2, 225–236.
1983 *Historia wzniesienia pod Połanicem*, ZOW 49, 255–259.
1984 *Zawada, gm. Połaniec, woj. Tarnobrzeg*, WN 28, z. 1, 111–112.
- Chomentowska B., Michalski J.
1988 *Les sépultures du village Zawada, dep. de Tarnobrzeg*, Inventaria Archaeologica 58 PL, 359–362.
1991–1992 *Ciałopalny zespół z cmentarzyska z okresu wpływów rzymskich w Zawadzie, woj. tarnobrzskie*, WA 52, z. 1, 99–100.
- Christlein R., Czysz W., Garbsch J., Kellner H.-J., Schröter P.
1976 *Die Ausgrabungen 1969–1974 in Pons Aeni*, BayVgblt. 41, 1–106.
- Christlein R., Kellner H.-J.
1969 *Die Ausgrabungen 1967 in Pons Aeni*, BayVgblt. 34, 76–161.
- Dąbrowska E.
1962 *Fragment naczynia typu terra sigillata znaleziony w czasie badań powierzchniowych w Radzanowie, pow. Busko*, WA 28, 395–396.
1964 *Sprawozdanie z badań powierzchniowych przeprowadzonych w 1960 r. w dorzeczu Nidy*, SprArch. 16, 382–392.

Dąbrowska T.

1973 *Cmentarzysko kultury przeworskiej w Karczewcu, pow. Węgrów*, MSiW 2, 383–531.

1988 *Wczesne fazy kultury przeworskiej (chronologia — zasięg — powiązania)*, Warszawa.

1996 *Frühe Stufen der Przeworsk-Kultur. Bemerkungen zu den Kontakten mit Südeuropa*, [w:] *Kontakte längs der Bernsteinstraße (zwischen Caput Adriae und den Ostseegebieten) in der Zeit um Christi Geburt*, Kraków, 127–142.

Dobrzańska H.

1980 *Zagadnienie datowania ceramiki tocznej w kulturze przeworskiej*, APolski 24, z. 1, 87–152.

1995 *Kultura przeworska na wyżynach lessowych Zachodniej Małopolski w okresie rzymskim — główne problemy badawcze*, SprArch. 47, 33–53.

Dragendorff H.

1895 *Terra sigillata. Ein Beitrag zur Geschichte der griechischen und römischen Keramik*, BJ 96/97, 18–155, tabl. I–VI.

Eggers H. J.

1951 *Der römische Import im freien Germanien*, Atlas der Urgeschichte, t. 1, Hamburg.

Erdmann E.

1976 *Dreiflügelige Pfeilspitzen aus Eisen von der Saalburg*, SaalJb. 33, 5–10.

Fölzer E.

1913 *Die Bilderschüsseln der ostgallischen Sigillata-Manufakturen*, Bonn.

Fredrich C.

1909 *Funde antiker Münzen in der Provinz Posen*, „Zeitschrift der Historische Gesellschaft für die Provinz Posen” 24, 193–247.

Gabler D.

1978 *Die Sigillaten von Pfaffenhofen*, Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 30, Budapest, 77–147.

Gabler D., Kellner H.-J.

1994 *Die Bildstempel von Westerndorf II. Helenius und Onniorix*, BayVgblt 58, 185–270.

Garbacz K.

1990 *Wstępne wyniki badań przeprowadzonych na cmentarzysku ciętym kultury przeworskiej w Grzybowie, gm. Staszów, woj. Tarnobrzeg*, SprArch. 41, 181–194.

1994 *Odkrycie denara republikańskiego w Karsach Małych*, WN 38, z. 3–4, 39–42.

1995 *Rzymskie trójskrzydłowe grociki strzał z Grzybowa, gm. Staszów, woj. Tarnobrzeg*, SprArch. 46, 211–219.

1997 *Cmentarzysko kultury przeworskiej w Grzybowie, gm. Staszów, woj. Tarnobrzeg*, [w:] *Kultura przeworska*, „Lubelskie Materiały Archeologiczne” 8: 3, 67–79.

1998 *Okoliczności znalezienia posążka gladiatora na cmentarzysku w Grzybowie, woj. tarnobrzegskie*. Aneks I do artykułu: J. Kolendo, *Posążek z kości przedstawiający gladiatora (rękojeść składanego nożyka) z cmentarzyska w Grzybowie, woj. tarnobrzegskie*, „Światowit” XLI, fasc. B, 426, 438–439.

1999 *Kultura przeworska we wschodniej części Niecki Nidziańskiej*, maszynopis pracy doktorskiej, Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.

2000a *Cmentarzysko ciętym kultury przeworskiej w Grzybowie, gm. Staszów, woj. świętokrzyskie*, MSROA 21, 5–170.

2000b *Kultura przeworska we wschodniej części Niecki Nidziańskiej*, SprArch. 52, 329–356.

Garbacz K., Tyszler L.

1998 *Terra sigillata z cmentarzyska kultury przeworskiej w Grzybowie, gm. Staszów, woj. Tarnobrzeg (stanowisko I)*, [w:] CRFB PL Supl. I, 97–103.

Garbaczowie E. i K.

1990 *Grób z koniem odkryty na cmentarzysku kultury przeworskiej w Grzybowie, gm. Staszów, woj. Tarnobrzeg*, SprArch. 42, 263–280.

Ginałski J.

1991 *Ostrogi kabłąkowe kultury przeworskiej. Klasyfikacja typologiczna*, PArch. 38, 53–84.

Godłowski K.

1959–1960 *Nowe materiały z okresu późnolateńskiego i rzymskiego z Małopolski*, WA 26, z. 3–4, 337–338.

1974 *Kryspinów, District of Kraków. A cemetery from the End of the Late La Tène and the Roman Period*, „Recherches Archéologiques” 1973, 27–35.

1981a *Kultura przeworska*, [w:] *Prahistoria ziem polskich*, t. V, *Późny okres lateński i okres rzymski*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 57–135.

1981b *Zakończenie*, [w:] *Prahistoria ziem polskich*, t. V, *Późny okres lateński i okres rzymski*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 449–464.

1985 *Przemiany kulturowe i osadnicze w południowej i środkowej Polsce w młodszym okresie przedrzymskim i okresie rzymskim*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.

1994 *Vorrömische Eisenzeit und Römische Kaiserzeit im östlichen Mitteleuropa und in Osteuropa*, [w:] *Reallexicon der Germanischen Altertumskunde*, Band 8., Lieferung 5/6., Berlin–New York, 478–496.

- Gumowski M.
1958 *Moneta rzymska w Polsce*, PArch. 10 [1954–1956], 87–149.
- Gurba J.
1959 *Nieznane znaleziska monet rzymskich z Lubelszczyzny*, WN 3, 96.
1962 *Znaleziska monet rzymskich w Kieleckiem*, „Światowit” 24, 305–312.
- Haisig M., Holubowiczowa H.
1951–1952 *Skarb rzymskich denarów z Chmielowa Piaskowego, pow. Opatów*, WA 18, z. 3–4, 291–322.
- Jahn M.
1916 *Die Bewaffnung der Germanen in der älteren Eisenzeit etwa von 700 v. Chr. bis 200 n. Chr.*, Würzburg.
- Jamka R.
1933–1934 *Cmentarzysko w Kopkach (pow. niski) na tle okresu rzymskiego w Małopolsce zachodniej*, PArch. 5, z. 1, 23–62.
1959 *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Starachowicach*, PArch. 11, 32–61.
1972 *Zagadnienie ciągłości kulturowej w okresie lateńskim ze szczególnym uwzględnieniem regionu kieleckiego*, „Rocznik Świętokrzyski” III, 151–181.
- Jaskanis J.
1996 *Cecele, Ein Gräberfeld der Wielbark-Kultur in Ostpolen*, Kraków.
- Kaczanowski P.
1992 *Importy broni rzymskiej na obszarze europejskiego Barbaricum*, Rozprawy habilitacyjne 244, Kraków.
1995 *Klasyfikacja grotów broni drzewcowej kultury przeworskiej z okresu rzymskiego*, Kraków.
- Kaczanowski P., Poleski J.
1983 *Kawczyce, Gemeinde Busko Zdrój, Woiwodschaft Kielce (Birituelles Gräberfeld der Frühromischen Kaiserzeit)*, „Recherches Archéologiques” 1981, 21–26.
1985a *Dotychczasowe wyniki badań na biritualnym cmentarzysku kultury przeworskiej w Kawczycach, gm. Busko Zdrój*, SprArch. 37, 111–138.
1985b *Kawczyce, Woiwodschaft Kielce, Gemeinde Busko Zdrój, Fundstelle 1 (Ein birituelles Gräberfeld der Przeworsk-Kultur und eine Siedlung der Trichterbecherkultur und der Lausitzer Kultur)*, „Recherches Archéologiques” 1983, 28–33.
1987 *Drochlin. Ciałopalne cmentarzysko kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich*, PrArch. 40, Kraków.
- Karnitsch P.
1955 *Die verzierte Sigillata von Lauriacum (Lorch Enns)*, Forschungen in Lauriacum 3, Linz.
- Kellner H.-J.
1964 *Die Sigillata-Töpferei in Pfaffenhofen am Inn und ihr Formenschatz*, „Germania” 42, 80–91.
- Kietlińska A.
1957 *Monety starożytne w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie*, MS 2, 269–291.
1971 *Nowe dane do mapy monet starożytnych*, WA 36, 227–230.
- Kirkor A. H.
1874 *Badania archeologiczne w okolicy Babic i Kwaczały*, „Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Historyczno-Filozoficznego A. U.” 1, 25–84.
- Kiss K.
1948 *A westerndorfi terra sigillata gyár mesterei és kronológiája*, Archaeologiai Értesítő (Budapest), Ser. 3, 7–9 (1946–1948), 216–274.
- Kokowski A.
1984 *Monety antyczne na Lubelszczyźnie*, WN 28, z. 1–2, 27–54.
1985 *Die Feuerstahlwerkzeuge der Przeworsk-Kultur*, [w:] *Mémoires archéologiques*, Lublin, 109–127.
- Kolendo J.
1984 *Importy rzymskie na terenie kultury luboszyckiej. Na marginesie książki Grzegorza Domańskiego*, „Archeologia” 32, [1981], 172–175.
1986 *O skarbie monet rzymskich z Połańca*, „Biuletyn Numizmatyczny” 9–12, 161–165.
1997 *Posążek gladiatora odkryty na ziemiach Polski*, „Archeologia Żywa” 1 (2), 9–10.
1998a *Posążek z kości przedstawiający gladiatora (rękojeść składanego nożyka) z cmentarzyska w Grzybowie, woj. tarnobrzeskie*, „Światowit” XLI, fasc. B, 414–439.
1998b *Kontakty Rzymu z Barbarzyńcami Europy Środkowej i Wschodniej*, [w:] *Świat antyczny i Barbarzyńcy. Teksty, zabytki, refleksja nad przeszłością*, t. 1, Warszawa, 15–28 (przedruk artykułu z: *Starożytny Rzym we współczesnych badaniach*, Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Varia CCCXXXIV, 1994, 211–231).
1998c *O metodach badań kontaktów ekonomicznych i politycznych między Imperium Romanum a ludami barbarzyńskimi*, [w:] *Świat antyczny i Barbarzyńcy. Teksty, zabytki, refleksja nad przeszłością*, t. 1, Warszawa, 29–39.
1998d *Rola studiów źródłowych w badaniach nad importami rzymskimi znajdowanymi na terenie Barbaricum*, [w:] *Świat antyczny i Barbarzyńcy. Teksty, zabytki, refleksja nad przeszłością*, t. 2, Warszawa, 5–20.

- 1998e *O skarbie monet rzymskich z Połańca*, [w:] *Świat antyczny i Barbarzyńcy. Teksty, zabytki, refleksja nad przeszłością*, t. 2, Warszawa, 123–126 (przedruk artykułu z „Biuletynu Numizmatycznego” 1986, nr 9–12, 161–165, uzupełnienia).
- Kondracki J.
1981 *Geografia fizyczna Polski*, Warszawa.
- Kopera F.
1904–1905 *Materyały do inwentaryzacji zabytków sztuki i kultury w Polsce*, WNA 5, 192–196, 231–236.
- Kostrzewski J.
1949 *Dzieje polskich badań prehistorycznych*, Poznań.
- Krauss A.
1963 *Odkrycia archeologiczne w tarnobrzeskim zagłębiu siarki w latach 1957–1961*, MA 4, 347–357.
1964 *Sprawozdanie z archeologicznych badań ratowniczych przeprowadzonych w 1962 r. w Piasecznie, pow. Tarnobrzeg*, MA 5, 223–224.
- Krzyżanowska A.
1976 *Skarb denarów rzymskich z Drzewicza*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Kubiak S.
1979 *Znaleziska monet rzymskich z Mazowsza i Podlasia*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Kuczyński J.
1963 *Skrobaczów, pow. Busko, Skarb denarów rzymskich*, WN 7, z. 2, 80.
1964 *Skarb denarów rzymskich ze Skrobaczowa, pow. Busko*, RMŚ 2, 115–136.
1968 *Dalsze denary rzymskie ze Skrobaczowa, pow. Busko*, RMŚ 5, 143–150.
1970 *Wyniki badań archeologicznych Muzeum Świętokrzyskiego w latach 1966–1969*, Kielce.
- Kunisz A.
1958 *Nieznane znaleziska monet rzymskich z Kielecczyzny*, „Archeologia” 10, 194–214.
1969a *Chronologia napływu pieniądza rzymskiego na ziemie Małopolski*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
1969b *Potańiec, pow. Staszów. Skarb rzymskich denarów z czasów Republiki i Augusta*, ZOW 13, z. 1, 44.
1970 *Skarb rzymskich denarów z czasów Republiki i cesarza Augusta, odkryty w Potańcu, pow. Staszów*, RMŚ 6, 103–159.
1973 *Katalog skarbów monet rzymskich odkrytych na ziemiach polskich*, Materiały do prahistorii ziem polskich, cz. 5, z. 5, Warszawa.
1975 *Dalszy denar republikański ze skarbu z Potańca*, RMŚ 9, 327–330.
1976 *Les trésors de monnaies romaines en Pologne*, [w:] *Actes du 8ème Congrès International de Numismatique, New York–Washington Septembre 1973*, Paris–Bâle, 333–337.
1985 *Znaleziska monet rzymskich z Małopolski*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- Liana T.
1962 *Znaleziska z okresu późnolateńskiego i rzymskiego z terenu województwa kieleckiego w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego*, WA 28, z. 1, 47–58.
1970 *Chronologia względna kultury przeworskiej we wczesnym okresie rzymskim*, WA 35, z. 4, 429–491.
- Lind L.
1981 *Roman Denarii Found in Sweden. 2. Catalogue. Text*, Acta Universitatis Stockholmiensis 11:2, Stockholm.
- Lucchelli T. M.
1998 *Riflessi della politica di Roma nel Barbaricum: i denari romani oltre la frontiera dell’Impero*, „Rivista Italiana di Numismatica e Scienze Affini” 99, 213–238.
- Madyda R.
1975 *Wyniki badań przeprowadzonych w Lisowie, pow. Opatów*, WA 39, 385–396.
1977 *Sprzączki i okucia pasa na ziemiach polskich w okresie rzymskim*, MSiW 4, 351–411.
- Madyda-Legutko R.
1986 *Die Gürtelschnallen der Römischen Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*, BAR Int. Series 360, Oxford.
1998 *Importy rzymskie w polskich Karpatach*, [w:] CRFB PL Supl. I, 29–39.
- Majewski E.
1899 *Zabytki przeddziejowe w Jastrzębcu (pow. stopnicki)*, „Światowit” 1, 38–51.
1900 *Sprawozdanie z wycieczek archeologicznych, dokonanych w latach 1898 i 1899 (notatka tymczasowa)*, „Światowit” 2, 85–91.
1901 *Powiat stopnicki pod względem przedhistorycznym. Część pierwsza*, „Światowit” 3, 95–161.
1911 *Katalog treściwy zbioru przedhistorycznego ułożony porządkiem miejscowości*, „Światowit” 9, 128–156.
- Majewski K.
1949 *Importy rzymskie na ziemiach słowiańskich*, Wrocław.
1960 *Importy rzymskie w Polsce*, Warszawa–Wrocław.
- Marciniak J.
1957 *Cmentarzysko ciałopalne z okresu późnolateńskiego w Wilanowie k. Warszawy*, MS 2, 7–174.

- Mączyńska M.
1972 *Uwagi o chronologii i rozprzestrzenieniu paciorków w okresie rzymskim i wczesnej fazie okresu wędrówek ludów w Polsce*, APolski 17, z. 2, 349–390.
1977 *Paciorki z okresu rzymskiego i wczesnej fazy okresu wędrówek ludów na obszarze środkowoeuropejskiego Barbaricum*, „Archeologia” 28, 61–96.
- Mitkova-Szubert K.
1987 *Znaleziska monet antycznych w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie*, WN 31, z. 1–2, 98–100.
- Niewęglowski A.
1988 *Z badań nad technologią produkcji i pochodzeniem późnoceltyckich i rzymskich naczyń metalowych*, KwHKM 36, z. 2, 189–232.
- Nowakowski W.
1995 *Od Galindai do Galinditae. Z badań nad pradziejami bałtyjskiego ludu z Pojezierza Mazurskiego*, [w:] *Barbaricum*, t. 4, Warszawa.
- Opozda T.
1967 *Znaleziska monet antycznych z terenu województwa kieleckiego i krakowskiego*, WN 11, 245–246.
- Piotrowicz L.
1934 *Drobne znaleziska monet rzymskich w Polsce*, WNA 16, 97–104.
- Pyzik Z. W.
1973 *Ks. Stanisław Skurczyński 4.IV.1892–13.VI.1972*, ZOW 39, z. 3, 227–228.
- Rajtár J.
1992 *Das Holz-Erde-Lager aus der Zeit der Markomannenkriege in Iža*, [w:] *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frühmittelalter. Materialien des III. Internationalen Symposiums: Grundprobleme der frühgeschichtlichen Entwicklung im nördlichen Mitteldonauegebiet, Kraków–Karniowice 3.–7. Dezember 1990*, Kraków, 149–170.
- Regling K.
1912 *Römischer Denarfund von Fröndenberg*, „Zeitschrift für Numismatik” 29, 189–253.
- Rutkowski B.
1960 *Terra sigillata znaleziona w Polsce*, Wrocław.
- Sawicki L.
1948 *Działalność Wydziału Konserwacji i Badań Zabytków w terenie w latach 1945–1947*, „Sprawozdania P.M.A.” 1, z. 1–4, 85–144.
- Siarkowski W.
1886 *Wiadomość o zabytkach przedhistorycznych w Rembowie pod Pińczowem*, „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej” 10, 17–23.
1888 *Wiadomość o zabytkach przedhistorycznych w okolicach Pińczowa*, „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej” 12, 47–55.
- Skurczyński S.
1947 *Archeolog na probostwie*, „Pamiętnik Kielecki” 1, 9–40.
- Stawiarska T.
1985 *Paciorki szklane z obszaru Polski północnej w okresie wpływów rzymskich*, Biblioteka Archeologiczna 28, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
1987 *Katalog paciorków szklanych z obszaru Polski północnej w okresie wpływów rzymskich*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
1999 *Naczynia szklane z okresu rzymskiego z terenu Polski. Studium archeologiczno-technologiczne*, Warszawa.
- Tempelmann-Mączyńska M.
1985 *Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*, Mainz am Rhein.
- Thomas S.
1960 *Studien zu den germanischen Kämmen der römischen Kaiserzeit*, „Arbeits- und Forschungsberichte zu sächsischen Bodendenkmalpflege” 8, 54–121.
- Tyszler L.
1999 *Terra sigillata na ziemiach polskich*, AAL 43–44, Łódź.
- Wielowiejski J.
1960 *Przemiany gospodarczo-społeczne u ludności południowej Polski w okresie późnolateńskim i rzymskim*, MS 6.
1970 *Kontakty Noricum i Pannonii z ludami północnymi*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
1972 (rec.) A. Kunisz, *Skarb denarów z czasów Republiki i cesarza Augusta odkryty w Połańcu, pow. Staszów*, WN 16, z. 1, 57–58.
1977 *Kwestia obiegu denarów Republiki Rzymskiej w krajach na północ od Dunaju po reformach z lat 64 i 107*, WN 21, 65–78.
1980 *Główny szlak bursztynowy w czasach Cesarstwa Rzymskiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.

- 1981 *Źródła numizmatyczne*, [w:] *Prahistoria ziem polskich*, t. V, *Późny okres lateński i okres rzymski*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 36–40.
- 1984 *Brązowe wiadra z delfinowatymi okuciami znalezione w Polsce, w świetle nowszych badań*, „*Archeologia*” 35, 51–71.
- 1985 *Die spätkeltischen und römischen Bronzegefäße in Polen*, BerRGK 66, Mainz am Rhein.
- 1991 *Chronologie und Zustrom von Bronzegefäßen aus der späten römischen Republik nach Mitteleuropa*, AAC 30, 141–166.
- Wolters R.
1999 *Nummi Signati. Untersuchungen zur römischen Münzprägung und Geldwirtschaft*, München.
- Woźniak Z.
1967 *Monety celtyckie z ziem polskich*, WN 11, 217–231.
- Zanier W.
1988 *Römische dreiflügelige Pfeilspitzen*, SaalJb. 44, 5–27.
1995 *Zur Herstellung römischer dreiflügeliger Pfeilspitzen*, SaalJb. 48, 19–25.

Römische Importe aus dem östlichen Teil von Nida-Mulde

Zusammenfassung

Der östliche Teil der Nida-Mulde war in der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und in der römischen Kaiserzeit das Gebiet der Przeworsk-Kultur. Der Herausbildungsprozess dieser Kultur in dem untersuchten Gebiet begann wahrscheinlich schon in der Stufe A₁, ihre intensive Entwicklung fand in den nächsten Stufen der vorrömischen Periode und insbesondere in der römischen Kaiserzeit statt, in der Phase D kam es zu ihrem Niedergang (K. Garbacz 2000b).

Die Lage des östlichen Teils des Nida-Beckens in der Oberweichselregion, zwischen dem stark entwickelten Krakauer Siedlungsgebiet und dem metallurgischen Zentrum des Heiligenkreuzgebirges (Góry Świętokrzyskie), war bestimmt günstig sowohl für die Beziehungsentwicklung zwischen den Stämmen als auch für die weitreichenderen Kontakte mit dem *Imperium Romanum*.

Importe, darunter auch Münzen, wurden in diesem Gebiet schon im 19. Jh. verzeichnet. Die erste Erwähnung der Entdeckung eines Denares in Marzęcin stammt aus dem Jahr 1874 (A.H. Kirkor 1874, 54). Nach intensiven Arbeiten der Archäologen und Amateure im 19. Jh. und in der ersten Hälfte des 20. Jhs., dank denen Informationen über viele Funde erhalten geblieben sind, wurden in der zweiten Hälfte des letzten Jahrhunderts auf einigen Fundstellen der Przeworsk-Kultur Ausgrabungen durchgeführt, die schon existierende Sammlungen um neue Exemplare bereicherten, darunter auch um römische Importe.

Zu den zahlreichen, aus dem Gebiet der Przeworsk-Kultur, vor allem aus Gräberfeldern bekannten, römischen Importen, gehören Glasperlen. Ihre Klassifizierung ist häufig wegen einer starken Verschmelzung im Feuer während der Kremation der Toten unmöglich. Es fällt auch schwer, vor allem aus dem oben genannten Grund, exakt die Zahlen dieser Fundkategorie im östlichen Teil des Nida-Beckens zu bestimmen. Insgesamt ist es gelungen, Daten über mehr als 50, teilweise klassifizierte, Glasperlen zu sammeln. Glasperlen, die klassifiziert werden konnten, vertreten unterschiedliche Typen, in der Mehrheit sind sie einfarbig und datieren vorwiegend in die Römerzeit (außer der Glasperle aus Wilkowa, gefunden in einem Grab, das in die Phasen A₂–A₃ der jüngeren vorrömischen Periode datiert).

Von den wenigen Bruchstücken von Glasgefäßen ist es gelungen, nur vier, aus Urnengräbern, zu klassifizieren: drei Exemplare aus Beszowa und eines aus Zawada. Das Fragment aus Beszowa, mit einem schlangenförmigen Ornament vertritt wahrscheinlich den Pokaltypus E.189, der auf polnischen Gebieten in die Phasen B₂/C₁–C₂ datiert (T. Stawiarska 1999, 116–116, 255 Nr. 56). Das zweite Gefäß, eine Schale, gehört wahrscheinlich zum Typus Werbkowice aus der spätrömischen Periode (T. Stawiarska 1999, 136–137, 275–276 Nr. 115). Das letzte Exemplar aus Beszowa wurde zu den Pokalen gezählt, aber es zeigt auch die Ähnlichkeit zu den Glaslampen mit Henkeln unter dem Rand. Es datiert vermutlich in die spätrömische Periode (T. Stawiarska 1999, 140, 284 Nr. 144). Die nur fragmentarisch erhaltene Schale aus Zawada, die von B. Chomentowska und J. Michalski zu dem Typus E.200 gezählt wurde (1991–1992, 107), gehört nach T. Stawiarska zur Gruppe mit Hohlrundungen (sogenanntes faltiges Gefäß) und ist an das Ende der Stufe C_{1a} zu datieren oder an den Anfang der Stufe C_{1b}. T. Stawiarska folgend wurde die Mehrheit der Exemplare des Gefäßtypus E.189 in westlichen Gebieten, in rheinländischen Provinzen, hergestellt. Die restlichen aus dem östlichen Teil des Nida-Beckens gefundenen Exemplare stammen wahrscheinlich aus dem Osten und aus den Donauebenen.

Von den drei Gefäßen aus Metall sind nur zwei zur Analyse und Klassifizierung geeignet. Eines von ihnen, auf dem Gräberfeld in Piaseczno entdeckt, ist im Feuer des Scheiterhaufens verschmolzen, das zweite vertritt die Gruppe der Bronzekessel mit Zylinderhals und ist am ehesten dem Typus E.8 ähnlich (A. Krauss 1964, 223 Abb. 1, 224). Die Zeit der Herstellung dieses Exemplars ist nicht bekannt. Ins

Grab gelangte es in der frühromischen Periode. Aus Stawiany stammt ein Bronze-eimer mit delphinförmigen Attachen (J. Antoniewicz und K. Wesolowski 1951, 147–148, Tafel XIV, 1, 2), der zum Typus E. 18 gehört. Dieses Exemplar ist eine der Formen der Situla-Eimer, die wohl in alpinen Gebieten oder nördlich von ihnen hergestellt wurden (J. Wielowiejski 1984, 61–64). Weder die Herstellungszeit des besprochenen Eimers, noch die Zeit, in der er ins Grab gelangte, ist genau bekannt. Die Herstellungszeit der Situla-Eimer wird hauptsächlich mit der jüngeren vorrömischen Periode assoziiert. Bekannt sind auch Formen, die schon für die Stufe B₁ der frühen römischen Zeit charakteristisch waren (J. Wielowiejski 1984, 54–55; 1985, 163–164).

Terra Sigillata wurde in Radzanów, Zawada und Grzybów gefunden. Sie stammt aus zwei Töpfereiwerkstätten: einer älteren in Westendorf und einer jüngeren in Pfaffenhofen. Die auf dem Gräberfeld in Zawada in den Befunden 186 und 192 gefundene Keramik wurde in Westendorf hergestellt (B. Chomentowska, J. Michalski 1991–1992, 101–102, 103 Abb. 5 a–d, i, 107). Terra Sigillata-Fragmente stammen von einer Schüssel, Typus 37 nach H. Dragendorff (1895). Das Exemplar aus Zawada wurde in den Helenius Werkstätten unter der Regierung von Septimius Severus hergestellt (L. Tyszler 1999, Bd. II, 107). Terra Sigillata-Fragmente aus Grzybów und Radzanów stammen aus den Werkstätten in Pfaffenhofen. Das aus den Bruchstücken rekonstruierte Exemplar aus Grzybów gehört zu tiefen Reliefschüsseln, Typus 37 nach H. Dragendorff (K. Garbacz, L. Tyszler 1998, 97–98, Tafel I–II; L. Tyszler 1999, Band I, 63, Band II, 32–33, Tafel XVIII, 5–9, XIX, 1–7). Im ornamentierten Teil des Gefäßes ist eine Spur vom Stempel des Töpfers Dicanus (zwei Buchstaben sind lesbar) sichtbar. Infolgedessen lässt sich Herstellungsort und -zeit der beschriebenen Keramik bestimmen. Dicanus führte seine Werkstatt in Pfaffenhofen im zweiten Drittel des 3. Jhs. (R. Christlein, W. Czysty, J. Garbsch, H.-J. Kellner, P. Schröter 1976, 79; K. Garbacz, L. Tyszler 1998; L. Tyszler 1999 — ausführlicher). Aus einer der Werkstätten stammt das Keramikfragment aus Radzanów, mit einer siebenblättrigen Rosette und einer Stütze.

Aus der in Grzybów entdeckten Schicht mit Leichenverbrennung stammen Fragmente einer Miniatur — einer Knochenskulptur, die einen menschlichen, gerüsteten Körper darstellt. Der Kopf und die Beine bis zu den Knien fehlen. Auf der rechten, leicht gebogenen Hand befindet sich ein Ärmel (*manica*). Das teilweise erhaltene, kurze Schwert wird waagrecht in der Hand gehalten. Mit der Figur hängt ein Fragment eines rechteckigen Schildes zusammen. Die Beschläge des Schildes sind mit Strichen markiert und er besitzt ein Umbo in Form teilweise erhaltener Rhomben (K. Garbacz 1997, 79, Abb. 8e, d; J. Kolendo 1997, 9–10; 1998, 414–439). Nach J. Kolendo ist die Figur aus Grzybów der Griffteil eines Klappmessers. Die Figur selbst stellt einen schwerbewaffneten Gladiator dar. Die Gestalt des auf dem Fund aus Grzybów dargestellten Gladiators war mit einem rechteckigen Schild verdeckt. Im oberen Teil des Schildes befand sich eine kurze Inschrift, von der sich zwei Buchstaben erhielten: „VS“. Das ist wahrscheinlich die Abkürzung des Namens „MVS“ (griech. Maus). In der römischen Onomastik taucht dieser Name verhältnismäßig selten auf (J. Kolendo 1997, 9–10; 1998a, 415–417). Die Figur aus Grzybów, der einzige bekannte Fund dieser Art aus dem Barbaricum, hat relativ viele Analogien im *Imperium Romanum*. Die Klappmesser mit Knochengriff werden oft auf dem Gebiet des ganzen Römischen Reiches gefunden. Jedoch Figuren mit den Namen der Gladiatoren, die auf den Schild in Latein oder Griechisch geschrieben wurden, sind dem Autor einer ausführlichen Bearbeitung nur aus sieben Fundstellen bekannt, darunter aus Grzybów. Zwei von ihnen wurden in Spanien gefunden, vier stammen aus nicht näher bestimmten Orten aus dem Gebiet des *Imperium Romanum* (J. Kolendo 1998a, 422–424). Die Figur aus Grzybów, die zu den römischen Importen gehört, ist ein Unikum unter den Funden aus dem Barbaricum. Eine exakte Datierung dieses Fundes ist unmöglich. Ins Grab wurde sie zwischen der Stufe B₂ und der späteren römischen Kaiserzeit (wahrscheinlich am spätestens in der Stufe C₂) gelegt.

Aus dem östlichen Teil des Nida-Beckens stammen auch kleine Elemente eines eisernen Kettenhemdes. Auf dem Gräberfeld in Kawczyce wurde ein loses Fragment gefunden (P. Kaczanowski, J. Poleski 1985a, 124, Abb. 11:10, 133), und in Grzybów, in der Schicht mit Leichenverbrennung, hat man zehn Kettenhemdfragmente ausgegraben, die überwiegend aus einigen Ringen bestehen (K. Garbacz 2000, Tafel LX, 17). Die Fragmente von Kettenhemden, die man im Gebiet der Przeworsk-Kultur fand, stammen vor allem aus Frauengräbern. Das sind am häufigsten kleine Elemente, als Armbänder interpretiert, an denen Miniaturwerkzeug aufgehängt wurde. In Männergräbern stieß man auf solche Funde nur sporadisch. Die Bestimmung der Verwendungsart des Kettenhemdes aus Grzybów ist erschwert. Weil es in der Schicht mit Leichenverbrennung gefunden wurde, kann man nicht feststellen, ob es im Besitz eines Mannes oder einer Frau war. Im Gebiet der Przeworsk-Kultur datiert die Mehrheit der Elemente des Kettenhemdes in die Stufe B₂ bis C_{1a}. Selten kommen sie sowohl in der Stufe B₂ (z.B. Kawczyce), als auch nach C_{1a} (P. Kaczanowski 1992, 59–60) vor. Eine exakte Datierung der Kettenhemdfragmente aus Grzybów ist unmöglich, aber die Chronologie dieser Funde bleibt in den Grenzen der Bestimmungen, die für die Schicht mit der Leichenverbrennung angenommen wurden, d.h. von der Stufe B₂ bis zur späten römischen Zeit.

Auf dem Gräberfeld in Grzybów, in der Region mit frühromischen Urnengräbern der Przeworsk-Kultur und mit der Schicht der Leichenverbrennung, wurde ein Komplex eiserner dreiflügeliger Pfeilspitzen entdeckt (K. Garbacz 1995, 211–219). Die ursprüngliche Zahl der Funde ist unbekannt, man hat aber 16 Fragmente wiedergewonnen, von denen 15 bestimmt Bruchstücke der Pfeilspitzen sind. Wahrscheinlich waren alle Pfeilspitzen (mindestens neun Stück) durch eine schräg geformte Flügelbasis, die die Funktion eines Widerhakens hatte und im spitzen Winkel in einen Stachel überging, charakterisiert. Bisher hat man das Vorkommen von eisernen dreiflügeligen Pfeilspitzen nicht nur auf dem Gebiet der Przeworsk-Kultur, sondern auch auf dem gesamten Gebiet des Barbaricums nicht feststellen können (P. Kaczanowski 1992). Die Pfeilspitzen aus Grzybów sind damit erste Funde dieses Typus im Gebiet des Barbaricums. Die Liste eiserner dreiflügeliger Pfeilspitzen mit einem Schaft wird durch das vor kurzem veröffentlichte Exemplar erweitert, das auf dem Gräberfeld der Wielbark-Kultur in Cecele gefunden wurde (J. Jaskanis 1996, 82, Tafel LXXIX, 14). Vier Pfeilspitzen aus Grzybów, für die die Flügel in Form der Widerhaken charakteristisch sind (K. Garbacz 1995, 213 Abb. 2a, d, e, 1), entsprechen dem Typus 1 nach W. Zanier (1988, 5–6 Abb. 1). Die anderen Exemplare, die aus einem Sammelfund stammen, vertreten vermutlich einen ähnlichen Typus, obwohl sich das wegen der Beschädigung der Flügel nicht eindeutig feststellen lässt. Die wichtigsten Maße der Exemplare aus Grzybów bleiben im Rahmen, der für römische dreiflügelige Pfeilspitzen mit einem Stachel angenommen wurde (W. Zanier 1988, 6; K. Garbacz 1995, 215). Die Pfeilspitze aus der Nekropole in Cecele gehört dagegen zu den größeren Exemplaren, die auch in der Region des römischen Limes gefunden werden (J. Rajtár 1992, 155, 158 Abb. 11:9). Die größte Dichte der Funde römischer dreiflügeliger Pfeilspitzen aus Eisen, hat man in Britannien, Raetien und Niedergermanien festgestellt. Aus den Donauprovinzen, die territorial am nächsten dem Fund aus Grzybów stehen, stammen nur wenige solcher Funde. Dreiflügelige Pfeilspitzen aus Grzybów stammen aus einem der Przeworsk-Kultur fremden Gebiet. Ihr einziger Ursprung kann das *Imperium Romanum* sein, wo man Pfeilspitzen herstellte und mit ihnen Hilfseinheiten ausstattete, die den Limes entlang zahlreiche Bogenschützentruppen hatten (W. Zanier 1995, 19, 23–25). Die in Grzybów gefundenen Exemplare weisen Eigenschaften (Form, Herstellungsart, Größe, Gewicht) auf, die für römische Pfeilspitzen typisch sind. Auch die Widerhaken sprechen dafür, dass man sie zu typischen römischen Funden zählt (W. Zanier 1988, 6; K. Garbacz 1995, 217). Die Chronologie römischer dreiflügeliger Pfeilspitzen vom Typus I nach W. Zanier ist breit. Diese Funde datieren aus der Zeit von der republikanischen Periode (Numantia — Spanien, 134/133 v.Chr.) bis zum 3. Jh. n.Chr. (W. Zanier 1988, 22–23). Die Datierung der Pfeilspitzen aus Grzybów ist nicht ganz leicht, aber man kann sie in die Periode zwischen der Stufe B₁ und der spätromischen Zeit einreihen.

Römische Münzen gehören zu den zahlreichsten Importen in Polen, darunter auch im östlichen Teil von Nida-Mulde. Die Zeit des Zuflusses römischen Geldes begann mit der Einführung republikanischer Münzen. In den letzten Jahren ist die Zahl der Münzfunde in Klempolen wesentlich gestiegen. Dazu hat vor allem die Entdeckung eines Denar-Schatzes aus der Republikzeit und aus der Herrschaftszeit des Kaisers Augustus in Polaniec beigetragen. Dieser Schatz zählte ca. 160 Exemplare, von denen 148 zugänglich sind. In die Zeit der Republik fallen 141 Münzen und sieben in die Zeit der Herrschaft von Augustus (A. Kunisz 1970, 103–159; 1985, 165–171 Nr. 202). Die Prägungsdaten erstrecken sich zwischen 211 v.Chr. (A. Kunisz 1985, 166) und der Zeitenwende (2 v.Chr. und 4 n.Chr.). Außerdem sind Funde weiterer republikanischer Münzen aus dem beschriebenen Gebiet nur aus einigen Orten (Tursko, Karsy Małe, die Umgebung von Szydłów) bekannt. Die Münzen, die aus dem 1. Jh. n.Chr. stammen, gehören auch zu seltenen Funden. Außer den in Polaniec entdeckten Augustus-Denaren wurden (A. Kunisz 1985) einzelne Münzen von Nero (Zawada), Galba (Jastrzębiec), Titus (Zdzieci) und Domitianus (Sichów und Zagość) veröffentlicht. Bekannt sind außerdem unveröffentlichte Münzen, die wahrscheinlich aus der Umgebung von Szydłów kommen. Im Hinblick auf den Lesefundcharakter der Funde oder die unbekannten Entdeckungsumstände, ist es nicht möglich die Zeit, in der sie unter die Erde gerieten, festzustellen. Nur im Fall des Nero-Aureus aus den Jahren 64–68, der auf dem Gräberfeld in Zawada in einer Urne gefunden wurde (Objekt 192 — B. Chomentowska 1984, 11–112) und an das Ende der Stufe C_{1a} oder an den Anfang C_{1b} zu datieren ist (B. Chomentowska, J. Michalski 1991–1992, 108), konnte man die Zeitspanne zwischen der Münzprägung und ihrer Deponierung festlegen. Aus dem Gebiet des östlichen Teils des Nida-Beckens stammt noch ein Denar aus dem 1. Jh. n.Chr. (von Vespasianus), der im Schatz aus Korytnica gefunden wurde, mit einer Schlußmünze aus der Commodus-Zeit (A. Kunisz 1985, 87–89 Nr. 109).

Das 2. Jh. n.Chr. ist die Zeit eines intensiven Münzzuflusses ins Barbaricum. Die wesentliche Zahl der im 2. Jh. geprägten Münzen, die in das Barbaricum gelangten, assoziiert man mit den Markomannenkriegen. Zahlreiche Schätze enthielten Münzen, die aus der Zeit von Nero bis zum Ende der Antoninus-Dynastie, beziehungsweise bis zum Anfang der Septimius Severus-Herrschaft stammen. Klempolen gehört zu diesen Regionen, aus denen viele Einzelfunde aus dem 2. Jh. und Schätze (26) mit

Schlußprägungen von Commodus oder Septimius Severus stammen (siehe: A. Kunisz 1985, Karte 3 und Katalog). Aus dem Gebiet zwischen Nida und der Sandomierz Hochebene sind zwei Denar-Schätze bekannt, aus Korytnica (20 Münzen aus dem 1. und 2. Jh., vgl. A. Kunisz 1958, 195–198) und aus Skrobaczów (bekannt sind 89 Münzen aus dem 2. Jh., vgl. A. Kunisz 1985, 201–204 Nr. 248). Die Schlußmünze des Korytnica-Schatzes kommt aus der Commodus-Zeit, und die aus Skrobaczów aus der Septimius Severus-Zeit. Aus dem Schatz von Gnojno sind nur drei Denare von Traian und Antoninus Pius erhalten geblieben (A. Kunisz 1985, 62 Nr. 55). Im Fall eines Fundverbandes aus Tursko lässt sich nicht bestimmen, ob die in der Imperiumszeit geprägten Münzen (A. Kunisz 1985, 235–236 Nr. 285) mit einer Welle des größten Zuflusses römischen Geldes, oder mit einer Periode seiner selteneren Anwesenheit auf polnischen Gebieten verbunden waren. Einzelne Traian-Denare hat man in Rębów, Grabowa, Jastrzębiec, Beszowa und Kawczyce gefunden, Marc Aurel-Denare in Skorocice, einen Commodus-Denar in Beszowa (A. Kunisz 1985, dort frühere Literatur). Wohl aus der Umgebung von Szydłów stammen zwei unpublizierte Septimius Severus-Denare. Zu Zeiten dieses Kaisers fand der große Denar-Zufluss in das Barbaricum sein Ende.

In Klempolen sinkt die Zahl der Funde römischer Münzen aus dem 3. Jh. Es handelt sich dann um Einzelfunde silberner und bronzener Exemplare, auch goldene Münzen kommen vor. Münzfunde aus dem östlichen Teil des Nida-Beckens waren bisher nicht veröffentlicht. Es handelt sich um einen in Rakówka gefundenen Antoninianus des Probus aus den Jahren 276–282 (A. Kunisz 1985, 184 Nr. 220). Dieser Fund wird durch vier weitere, bisher nicht publizierte Exemplare ergänzt, die wahrscheinlich aus der Umgebung von Szydłów stammen (Maximinus I.-Sesterz, Gallienus-Antoninian, Bronzemünze von Aurelianus und Probus).

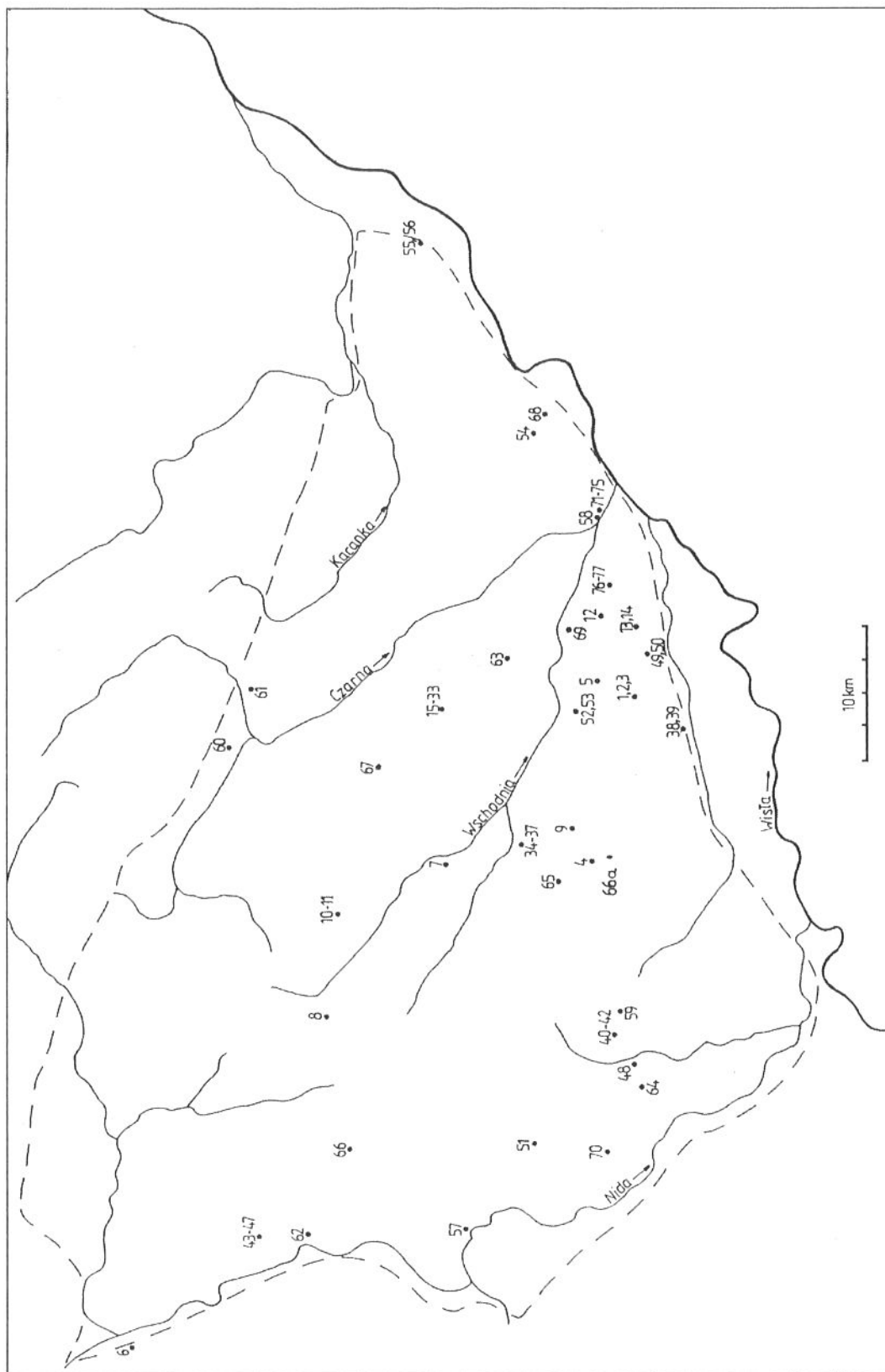
Die Funde der Münzen, die im 4. Jh. in Umlauf gesetzt wurden, sind in Klempolen selten. Sie bestehen aus bronzenen und silbernen Exemplaren, von einem Fund ist auch eine goldene Münze bekannt. Aus dem untersuchten Gebiet stammen sehr wenige Münzen, die aus dem 4. Jh. stammen. Dies sind die Einzelfunde aus Gnojno, ein Follis von Constantin I., für Crispus geprägt, und eine unbekannte bronzene Münze des Constantius II. (A. Kunisz, 1985, 62–63 Nr. 53 II; A. Bursche 1996, 189 Nr. 39). Noch eine veröffentlichte Münze ist ein Follis, der in Jastrzębiec gefunden und zu Zeiten von Constantinus I. geprägt wurde (A. Kunisz 1985, 78 Nr. 91 IV; A. Bursche 1996, 190 Nr. 54). Mit dieser Periode können unpublizierte Münzen verbunden sein, wahrscheinlich aus der Umgebung von Szydłów: Follis von Maximinus Daia und Constantinus I. (2 Stücke) für Crispus Cesar und Constantius II. geprägt, wie auch zwei kleine Bronzen von Magnentius. Das Münzverzeichnis für dieses Gebiet beschließen unveröffentlichte Münzen aus Chmielnik oder der Umgebung: Follis von Constantinus I. und eine kleine Bronze von Magnentius. Die mehrmals in der Literatur erwähnte Siliqua von Johannes (u.a. A. Kunisz 1985, 89 Nr. 108 II) muss man für eine neuzeitliche Fälschung erklären (K. Godłowski 1985, 117 Anm. 63). Aus dem östlichen Teil des Nida-Beckens kennen wir damit keine Münzen, die in der zweiten Hälfte des 4. Jhs. (nach 361) und im nächsten Jahrhundert geprägt wurden (vgl. A. Kunisz 1985, Karte 6).

Während der Analyse römischer Importe im östlichen Teil des Nida-Beckens muß man die quantitative, qualitative und chronologische Differenzierung betonen. Die häufigste Importkategorie bilden die römischen Münzen, vor allem silberne, die bronzene und goldene an Zahl übertreffen. Sie stammen aus 29 Fundstellen. Die Mehrheit von ihnen bilden Einzelfunde. In dem untersuchten Gebiet sind nur vier Schätze bekannt, in denen die jüngsten Münzen den Zeitpunkt bestimmen, nachdem diese Komplexe in die Erde gelangten, beginnend mit dem Anfang des 1. Jhs. n.Chr. (Polaniec) über das 2. Jh. (Gnojno, Korytnica) bis zum Anfang des 3. Jhs. (Skrobaczów).

Hinsichtlich ihrer Zahl bildet die zweite Kategorie der Altertümer Glasgegenstände oder ihre Bruchstücke, die aus 38 Fundstellen und Objekten bekannt sind. Am häufigsten sind das Glasperlen. Die genaue Zeit der Herstellung dieser Importe ist nicht zu bestimmen. Nur in einem Fall lässt sich die Chronologie auf die jüngere vorrömische Zeit einengen (Wilkowa). Vorwiegend werden die Funde ungenau in einzelne Perioden oder noch allgemeiner in die Zeit der Przeworsk-Kultur datiert. Nur in manchen Fällen, dank der Bestimmung der Zeit, in der die Objekte unter die Erde gelangten, ist es gelungen, die Chronologie eines Teil der Gegenstände in die Zeit von der frühen römischen bis zu den ersten Phasen der spätrömischen Kaiserzeit einzuengen (Gegenstände aus den Gräbern in Wilkowa, Grzybów, Kawczyce, Korytnica und Zawada). Im Fall der anderen Fundkategorien, wie bronzenes Gefäß (Piaseczno, Stawiany), dreiflügelige Pfeilspitzen (Grzybów), Elemente des Kettenhemdes (Grzybów, Kawczyce) und die Statuette eines Gladiators (Grzybów) ist die Bestimmung der Herstellungszeit sehr schwierig. Man weiß nur, in welcher Periode Terra Sigillata hergestellt wurde: die aus Zawada in der Zeit der Herrschaft der Severus-Dynastie (L. Tyszler 1999, Bd. II, 107), aus Grzybów und Radzanów im zweiten Drittel des 3. Jhs. (L. Tyszler 1999, Bd. II, 32–33, 95). Die Zeit der Niederlegung dieser Keramik ist im Fall von Zawada das Ende der Stufe C_{1a} oder Anfang C_{1b}, und im Fall von Grzybów und Radzanów C_{1b} oder C₂.

Zusammenfassend kann man feststellen, dass die ältesten Importe in das Gebiet des Nida-Beckens schon in der jüngeren vorrömischen Periode vordrangen, doch damals hatte ihr Zufluss einen sporadischen Charakter. Erst im 1. und insbesondere im 2. Jh. n.Chr. nahm der Import sowohl der Münzen als auch der anderen Gegenstände einen Massencharakter an. Die geringe Zahl römischer Funde aus dem 3. und 4. Jh. zeugt von dem Rückgang ihres Zuflusses, vor allem vom Süden, aus den Donaugebieten. Das stand sicherlich im Zusammenhang mit einer Krisensituation im *Imperium Romanum* und in den Limesgebieten. Man muss doch hinzufügen, dass ein großer Teil der Importe in den Gräberfeldern gefunden wurde, die bis zu den Stufen B₂/C₁–C_{1a} (Beszowa, Korytnica), C_{1b} (Zawada) oder C₁–C₂ (Grzybów) der späten römischen Kaiserzeit belegt wurden (K. Garbacz 2000b, 343).

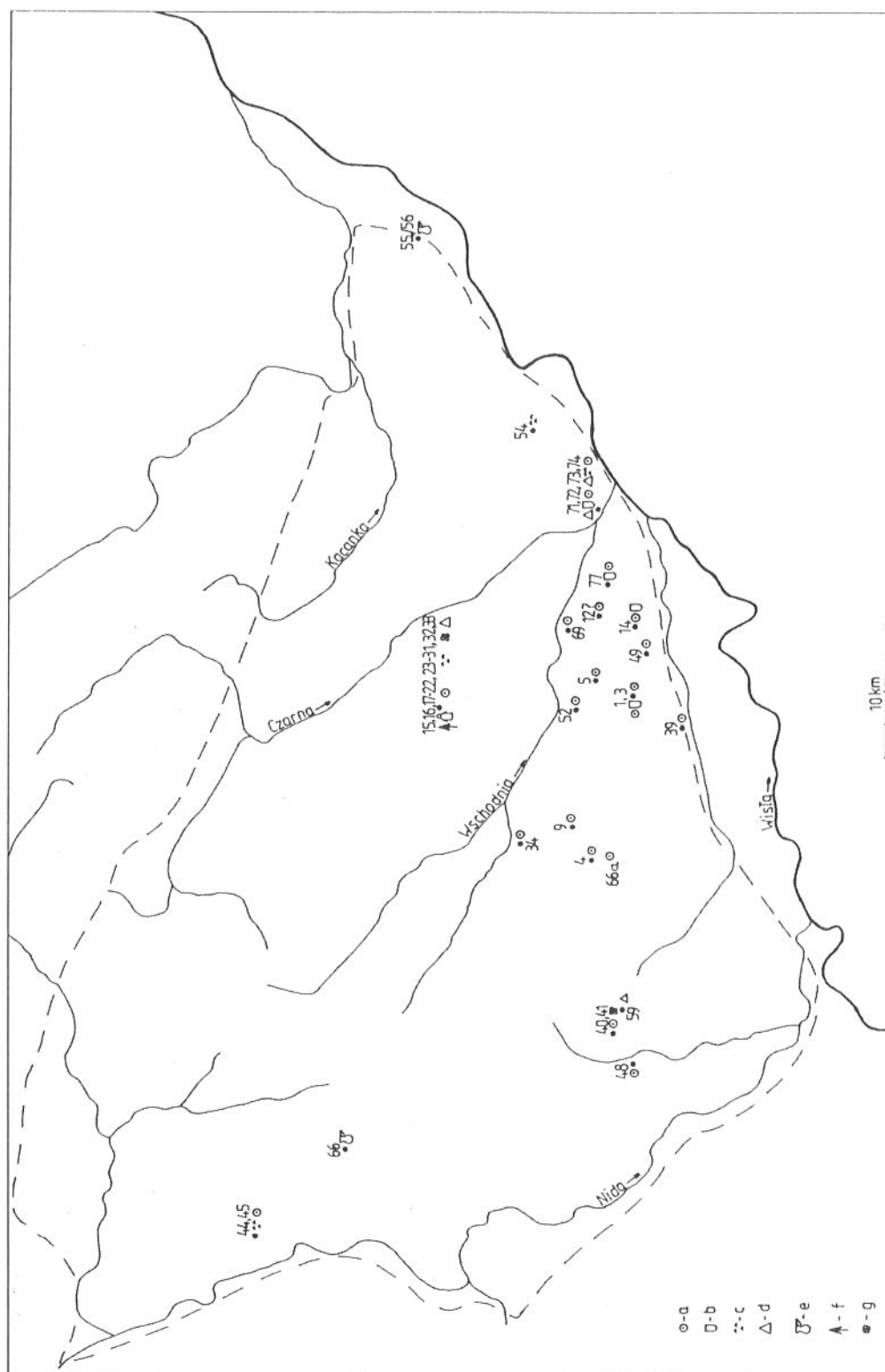
Wie aus der Analyse der Verbreitung römischer Importe folgt, gibt es in Polen Zonen, in denen die römischen Funde besonders häufig vorkommen. Das westliche Kleinpolen mit dem im vorliegenden Aufsatz besprochenen östlichen Teil des Nida-Beckens ist eine von ihnen. Die intensive Ansiedlung der Przeworsk-Kultur auf Lößboden der Hochebenen im westlichen Kleinpolen und in der Sandomierzregion, wie auch auf ärmerem Boden des östlichen Teils des Nida-Beckens (siehe: H. Dobrzańska 1995, 33–46; K. Garbacz 1999, 2000b) begünstigte z.B. dank der Handelskontakte oder den politisch-militärischen Beziehungen den Zufluss der Güter aus dem *Imperium Romanum*. In dem Gebiet des östlichen Teils des Nida-Beckens gehören zu den seltenen Funden Importe, die aus der jüngeren vorrömischen Periode stammen. Mit einem intensiven Zufluss haben wir in der frühen römischen und in den frühen Phasen der späten römischen Kaiserzeit zu tun. Wie aus der Analyse der Importkartierungen folgt, konzentrieren sich die meisten Funde in der Region des mittleren und unteren Laufes des Flusses Wschodnia sowie entlang des mittleren und unteren Flusses Nida (Karten 2–4).

Mapa 2. Importy na obszarze wschodniej części Niecki Nidziańskiej (cyfry na mapie odpowiadają numerom znalezisk w katalogu importów).

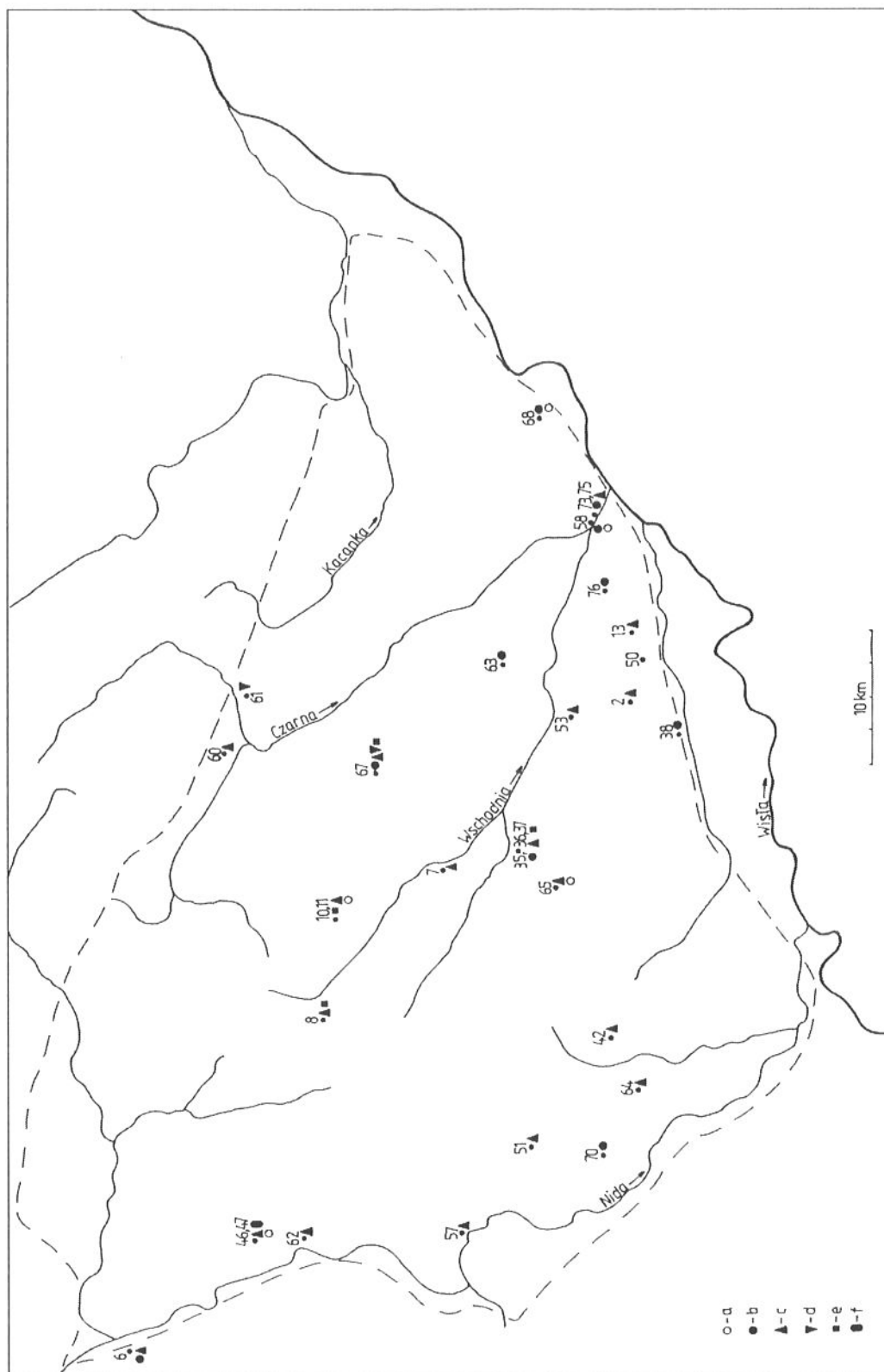
Rys. K. Garbacz

Karte 2. Importe im Gebiet des östlichen Teils des Nida-Beckens (Ziffern auf der Karte entsprechen den Fundnummern im Katalog); gezeichnet von K. Garbacz

Mapa 3. Importy na obszarze wschodniej części Niecki Nidzianskiej: a) paciorki szklane; b) ułamki naczyń szklanych; c) grudki szkła; d) ceramika *terra sigillata*; e) naczynia brązowe; f) trójskrzydłowe grociki strzał; g) fragmenty siatki kolcezej; h) fragment figurki kościanej. Rys. K. Garbacz

Karte 3. Importe im Gebiet des östlichen Teils des Nida-Beckens: a) Glasperlen; b) Fragmente des Glasgefäßes; c) Glasmasse; d) Terra Sigillata; e) bronzene Gefäße; f) dreiflügelige Pfeilspitzen; g) Fragmente des Kettenhemdes; h) Fragment einer Knochenskulptur; gezeichnet von K. Garbacz

Mapa 4. Znaleziska monet rzymskich na obszarze wschodniej części Niecki Nidziańskiej: a) skarby; b) okres I (do 98 r. po Chr.); c) okres II (98–211 r.); d) okres III (211–307 r.); e) okres IV (307–361 r.); f) okres V (po 361 r.). Rys. K. Garbacz

Karte 4. Funde römischer Münzen im Gebiet des östlichen Teils des Nida-Beckens: a) Schätze; b) Periode I (bis 98 n.Chr.); c) Periode II (98–211); d) Periode III (211–307); e) Periode IV (307–361); f) Periode V (nach 361); gezeichnet von K. Garbacz

Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego
Zakład Kontaktów Świata Śródziemnomorskiego z Barbaricum

KORPUS ZNALEZISK RZYMSKICH
Z EUROPEJSKIEGO BARBARICUM
– Polska –

Suplement — tom 2
Nowe znaleziska importów rzymskich
z ziem Polski II

Pod redakcją
Jerzego Kolendo i Aleksandra Bursche
przy współpracy
Borysa Paszkiewicza

Warszawa 2001